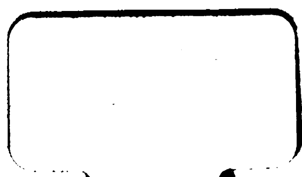

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07582525 1

JURISPRUDENTIA FRISICA,

OF

FRIESCHE REGTKENNIS.

EEN HANDSCHRIFT UIT DE VIJFTIENDE EEUW,

UITGEGEVEN EN VAN EENE VERTALING VOORZIEN

DOOR

Jonkh. Mr. Montanus Hettema,

Lid van de Ridderschap van Friesland, *Gewoon Lid van het Koninklijk Genootschap van Noordsche Oudheidkunde te* Kopenhagen, *van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te* Leiden, *van het Groninger Genootschap:* Pro excolendo Jure Patrio, *van het Friesch Genootschap voor Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te* Leeuwarden, *enz.*

5

TWEEDE STUK.

TE *LEEUWARDEN*, BIJ

H. C. SCHETSBERG.

1835.

4

Printed in the Netherlands

BERIGT.

Bij het ter perse leggen van dit werk had ik gerekend, dat de tekst en vertaling dertig vellen zouden beslaan, en dat ik alsdan vier vellen voor het bijwerk over had. Ik heb mis gerekend, en er wordt nu 37 vel, in plaats van 34, voor den Inteekeningsprijs geleverd, waarmede dan ook de JURISPRUDENTIA FRISICA eindigt.

De Opstalboomsche Willekeuren kan men als een Aanhangsel beschouwen, en deze zal ik dus ook niet verpligt zijn nog daarenboven te moeten geven. Gaarne had ik ook de beschrijving van het Handschrift, eenige aanmerkingen en verbeteringen, er bijgevoegd; maar moet dit tevens achterwege laten, en vertrouw, dat niemand mij dit een en ander ten kwade zal duiden.

Meer voor het werk te rekenen, durfde men niet, en daar ik het bovenstaande evenwel noodzakelijk achtte, heb ik met den Uitgever dezes eene overeenkomst gemaakt, om er een Aanhangsel op te doen volgen, hetwelk niet meer dan 10 vellen zal beslaan, en voor de Heeren Inteekenaren tot 15 cents (mits zich voor de

uitgave van hetzelve daartoe verbindende, bij den Boekhandelaar bij wien men heeft ingeteekend), *doch in den handel alleen tot 20 cents het vel, zal verkrijgbaar zijn.*

Dit Aanhangsel, hetwelk reeds ter perse is, zal bevatten: 1. De Opstalboomsche Willekeuren, *den tekst en de vertaling, en gevolgd worden door den latijnschen tekst.* 2. De beschrijving van het Handschrift. 3. Aanteekeningen *en* nalezingen *op het werk zelf en* Uittrekselen *uit een nog onuitgegeven Handschrift*, Processus Judicii *getiteld.* 4. Taalkundige aanmerkingen *op sommige daarin voorkomende woorden.*

De Inteekening op dit werk, hetwelk met de uitgave van het 2de stuk finaal *zoude gesloten zijn, zal nu tot de uitgave van het Aanhangsel nog openblijven, en de vervolglijst der Heeren Inteekenaren daarvoor geplaatst worden.*

Leeuwarden,
den 1 Junij 1835.

HETTEMA.

JURISPRUDENTIA FRISICA.

FRIESCHE REGTKENNIS.

JURISPRUDENTIA

FRISICA.

TIT. XXXIII.

DE CAUSA POSSESSIONIS.

1. Dit is riucht: Dat ter twyrhanda bysittinga is. Dyo arste is *naturalis*, dyo is, hwanneer een menscha een gued besit lichamelick, jeff in syn wer haet. Dyo oder is ende haet *ciuilis*, dyo is, hwanneer een menscha een gued to ayna aegh, jeff het is hem myt riucht to wysd. Dyo arste is wtweyndich, en dyo lettera inweyndich, als ws datriucht seyt.

2. Aer da byspritzena lawa sint machtich deeld, so is dij riuchta eerwa in der besittinghe, da lawa ende aeft besitter, al ont ter tyd, dat da lawen standfestich wysd sint.

3. Hweerso dat ter een sentencie ende doem deeld wirth, om een besittinghe eens gueden, dyo sentencie meckket neen ayndom.

4. Hweerso een man naet jenwirdich is, ner neen machtigen foerspreke haet, so caen dij clager naet fora in een bysittinghe deeld wirda, dan een byhoder dis guedis.

5. Hweerso een man een gued jown off racht wirth, ende hij dat besit, dat dijjen da besittinghe

FRIESCHE REGTKENNIS.

TIT. XXXIII.

OVER DE OORZAAK VAN BEZITTING.

1. Dit is regt: Dat er tweederlei bezitting is. De eerste is *naturalis*, dat is, wanneer een mensch een goed bezit ligchamelijk, of in zijne bewaring heeft. De andere is en heet *civilis*, dat is, wanneer een mensch een goed in eigendom heeft, of het is hem met regt toegewezen. De eerste is uitwendig, en de andere is inwendig, gelijk ons het regt zegt.

2. Eer de besprokene erfenissen zijn magtig gedeeld, zoo is de regte erfgenaam, [die] in het bezit [is], de erfenis, [bezitter] en de wettige bezitter, tot den tijd toe, dat de erfenissen voor vast toegewezen zijn.

3. Wanneer er eene sententie en vonnis gegeven wordt, wegens bezitting eens goeds, dat vonnis maakt geen eigendom.

4. Wanneer iemand niet tegenwoordig is, of geen gevolmagtigden voorspreker heeft, dan kan de klager niet verder in het bezit gesteld worden, dan [als] een bewaarder van het goed.

5. Wanneer iemand een goed gegeven of gereikt wordt, en hij het bezit, dat diengenen het

aegh, ende een riucht besitter is. Item: Hweer dij Patroen off Fogeden off dyo Meent een Capellaen wynnet, bij dis Biscops consent, op een *beneficium*, deer een Prester ieta to is off op heert, ende deer deer fan is, off foerdryown is, ende dij Capellaen ber da renthen off netticheed op fen dat *beneficium* jeerlix, ende stert dij Prester dis lenis, dan so is dij Capellaen bysitter des lenis, sonder oerloff dis Biscops, off nija kerris. Ende is dij Capellaen een monick, so compt dat *beneficium* oen da oerda off gastlicke hand; ende is 't een wralsck Capellaen, so compt dat *beneficium* oen da wraldsche hand, was 't een gastlick *beneficium*.

6. Hwanneer dyo besittinghe een minscha to wysd is, so agen da riuchteren dyn mynsche deer in to byhoden ende to byschirmen.

7. Dit is riucht: Offt er een man weer, dyr een gued bisetten heed alzo langh, dat ter nemmen in der besittinghe contrarie tinse mucht, sicker ende onbesaend, jefft er dan ymmen weer, deer da lange bisittinghe wolde infyuchte, so mochte dij sitter da langhe besittinge myt alde, gree, grys mannen bewise, ho dat hij in da besittinghe commen is, jeff disser gelyck.

8. Item: Dat me alsulke bysittinghe fan langheit dis tidis, als hyr scrioun is, is ma al schyldich to bywisen myt alde, grise, gree mannen.

9. Hwaso haet dyo besittinghe, dij is dyn ayndom naet schyldich to bywisen; mer bewyst dij oenspreker dyn ayndom naet fan da gued, so moet me dyn sitter in da besittinghe byscherma. *Vel sic.*

bezit toekomt, en een wettig bezitter is. Item: Wanneer de Patroon of de Voogden of de gemeente eenen Kapellaan aanstellen, bij toestemming van den Bisschop, op een *beneficium*, waar een Priester nog toe is of op behoort, en die er van is, of verdreven is, en de Kapellaan beurde de renten of het genot van dat *beneficium* jaarlijks, en sterft [dan] de Priester van het leen, zoo is de Kapellaan bezitter van het leen, zonder [verdere] toestemming van den Bisschop, of nieuwe keuze. En zoo de Kapellaan een monnik is, dan komt dat *beneficium* aan de orde of geestelijke hand; en is het een wereldlijk Kapellaan, zoo komt dat *beneficium* aan de wereldlijke hand, al ware het een geestelijk *beneficium*.

6. Wanneer de bezitting iemand toegewezen is, dan moeten de regters dien mensch daarin behoeden en beschermen.

7. Dit is regt: Indien er iemand ware, die een goed bezeten had zoo lang, dat er niemand wegens het bezit het tegendeel denken konde, zeker en ongehinderd, zoo er dan iemand ware, die het langdurige bezit wilde bevechten, dan mag de beklaagde het langdurige bezit met oude, graauwe, grijze mannen bewijzen, hoe dat hij in het bezit gekomen is, of dergelijk.

8. Item: Dat men zulke bezitting van langheid des tijds, als hier geschreven is, schuldig is met oude, grijze, graauwe mannen te bewijzen.

9. Wie het bezit heeft, behoeft het eigendom niet te bewijzen; maar bewijst de aanspreker den eigendom niet van het goed, dan moet men den aangesprokenen in het bezit beschermen. Of zoo.

10. Dat nymmen aegh to bywisen, off is schyldich to byuisen, den titel off ingong synre besittinghe.

11. Dat Keijsers riucht seyt: Dat aller mannick aegh sinis riuchtes ende sines guedis to brukena, alzolangh so hij 't oenforwrocht habbe, jeffta oenfoeruonnen se: hit ne se, dat hij 't selff foerlieze, jeff dat tet him offwonnen wirda myt twira tele; met riuchta riuchte ende myt riuchte ordele.

12. Dit is halden foer riucht, to een ald syd ende pliga fan langer wennicheit: Hwanneer dat ter tween iggen sint, dyr schilinghe habbet om land, ende dij ena haet een off twa, off da nesta trija jeer langh den lesta notma bawn fan da landen, so aegh hij sitter to wessen, al ont hij om dat ayn foerwonnen is.

13. Item: Al weer 't al neen syd ende pliga, als 't doch ymmer is, so is 't aeck scrioun riucht: want dyr scrioun steet: Dat dijjen, dyr opberth da pachten ende da heer, dij halt dat bysit fan da gued, ende is in dat besit fanda gueden, deer hij dae heer ende pachten fan berth.

14. Hweerso ma een gued haet besetten een jeer, dat oer ende dat tredde, openbeerlick, siker ende onbesaend, so thoer hij dyr eefter hor oen weer, ner oen sinde, deer fora fan anderda; den myt sex eden, tho fara hij selff, da wird to swarene, ende syn fyff folgeren bij der ween.

15. Ws Freesck Landriucht seyt, dyr ws byfellen is to halden bij ws seel ende bij da hage hymelryck ende bij ws Cristena nama: Dat aller mannick an syn ayna gued bysitte, ende oen syn

10. Dat niemand behoeft te bewijzen, of schuldig is te bewijzen, den titel of ingang zijner bezitting.

11. Het keizerlijk regt zegt: Dat iedereen mag zijn regt en zijn goed gebruiken, zoolang hij het niet verbeurd heeft, of niet verwonnen is: ten zij, dat hij het zelf verlieze, of dat het hem afgewonnen werd met tegenspraak, met behoorlijk regt en met regtmatig vonnis.

12. Dit is gehouden voor regt, als eene oude zede en gebruik van lange gewoonte: Wanneer er twee partijen zijn, die verschil hebben om land, en de eene heeft een of twee, of de naaste drie jaar lang, de laatste vruchten gehad van de landen, dan moet hij aangeklaagde zijn, totdat hij wegens het eigendom verwonnen is.

13. Item: Al ware het geene zede en gewoonte, zoo als het toch altijd is, zoo is het ook geschreven regt: want er staat geschreven: Dat degene, die beurt de pachten en de huur, die houdt het bezit van 't goed, en is in 't bezit van het goed, daar hij de huur en pachten van beurt.

14. Wanneer men een goed heeft bezeten een jaar, het andere [jaar] en het derde, openlijk, zeker en ongemoeid, zoo behoeft hij zich daarna noch aan het geregt, noch aan den zeend, verder te verantwoorden; maar met zes eeden, eerst hij zelf de waarheid bezweren, en zijne vijf volgeren volgens hunne meening.

15. Ons Friesch Landregt zegt, hetwelk ons bevolen is te houden bij onze ziel en bij het hooge hemelrijk en bij onzen naam van Christen: Dat ieder in zijn eigen goed zitte, en in zijne have,

heuen, ende oen syn weren, aldes hij bytilet habbe: hit ne se, dat me 't hym oeffwynna mey tale ende myt reden ende mey riuchta tingade. Hyr op so concorderet aeck dyo arste kest.

16. Item: Hyr op so seyt aeck dat scrioun riucht: Dat me nymmen syn besit nyma schil, mer alle lyode ys ma schyldich in da besit to beschirmen in syn besittinghe, ont ter tyd, dat ma hym dyo besittinghe offwyn mit riucht.

17. Aldus spreckt dij Keyser in syn riucht: Hwaso compt in alzo grater dorsticheit ende dwalicheit, dat ter een mynscha een besittinghe enis tingis fan ora lyodem bynympt, wrwyeldelyck myt wyeld, sonder oerloff des riuchters, eer hit him dy riuchter to der hand deeld haet, so schel dijjen, deer da besittinghe dis tinghes nymen haet, weer reka da besittera; ende dij sitter, dyr da wyeld deen haet, dy foerlyest dat heerscip desselue tinges; ende weer 't, dat ter een onayna besittinghe naem, ende myt riucht naet oencomma mucht, so schill er naet allynne da onryuchta besittinghe weer jaen, mer alzo folla, als dat gued wird is, aldeer to: hwant neen minscha syn ayn riuchter ende macht wessa mey in neen tyngh.

TIT. XXXIV.

DE REBUS RELICTIS.

1. Als een man daed is, so aegh dat bodel jeffta dat eerfscip stil to staen, in der selle loegh; deer 't in is, al ont hit beschat is mit riucht jeffte deeld; hit ne se, dat ter hatte needtreffte se, dat lyck ney to bestedigen, ende da seel mey to bygaen, so fulla moet ma sella, ende naet meer, wta meenbodel.

en in zijne bezittingen, gelijk hij ze verkregen heeft: ten zij, dat men het hem afwinne met tegenspraak en met reden en met geregtelijk pleit. Hiermede stemt ook overeen de eerste kest.

16. Item: Hierop zegt ook het geschreven regt: Dat men niemand zijn bezit nemen zal, maar alle lieden is men verpligt in 't bezit te beschermen van hunne bezittingen, tot den tijd toe, dat men hem zijne bezitting afwinne met regt.

17. Aldus spreekt de Keizer in zijn regt: Wie komt in zoo groote driestheid en dwaling, dat hij iemand de bezitting eener zaak van andere lieden beneemt, geweldiglijk met geweld, zonder toestemming des regters, voordat hem de regter het toegewezen heeft, zoo zal degene, die de bezitting der zaak genomen heeft, haar wedergeven aan den bezitter; en de aangesprokene, die het geweld gedaan heeft, die verliest de heerschappij van dezelve zaak; en ware het, dat hij eene hem niet toekomende bezitting nam, en er met regt niet aan konde komen, zoo zal hij niet alleen het onregtmatig bezetene teruggeven, maar even veel, als dat goed waardig is, daarenboven: want niemand zijn eigen regter en magt zijn mag in geene zaak.

TIT. XXXIV.

VAN VERLATENE ZAKEN.

1. Als iemand dood is, dan moet de boedel of de erfenis stil staan, op dezelfde plaats, waar zij vervalt, totdat het gescheiden is met regt of gedeeld; ten zij er eenige noodzaak zij, om het lijk mede [ter aarde] te bestellen, en de ziel mede te verzorgen, zoo veel mag men verkoopen, en meer niet, uit den gemeenen boedel.

TIT. XXXV.

FERAE ; QUI CAPIUNTUR.

1. Dit is riucht: Hweerso ma een wyld opdeth ende jaget, ende dat me 't al dulget, ende hit stoed to foermoden, dattet naet muchte ontkomme, aldeer mey so aegh dijjen, deer 't opdeth ende jaget, in da wylde nen ayndom; mer dij, 't dyrt fucht ende in syn wer crigeth aegh den ayndom: hit ten se, dat tet him foert ontwyeldie, ende hit comme dan in een oderes mannes hand, so aegh hij den ayndom, alzo oeffta so hit ontwyldet ende in een oers handen compt.

TIT. XXXVI.

DE PRESCRIPTIONIBUS.

1. Dit is riucht: Dat to der riuchta *prescriptio* fyower ponten herat: Dij arste pont is dyo stede bysittinghe dis guedis; dij ora pont is dij gueda lawa dis guedis, dat 's guede consciencie, dat hij 't myt riucht besit; dij tredde pont is dij riuchta tytel, dat hij myt riucht deer op commen is; dij fyarde pont, dat tet gued naet stellen ner rawet is, ner onriuchtlyck wonnen is.

2. Keysers riucht: Hweerso een man een gued bysit dat een jeer, dat oer en dat tredde, siker ende onbesaend, buta raeffweren ende buta onriuchte weren, dat mey hym nymmen oeffdele.

3. Lettera: So is x jeer langh bisittinghe alzo gued so een ferdban.

4. Tredde tyd: Eefterdam dat een man een gued off land capet fan dajenen, deer hij den riuchta Hera [naet fan is,], ende meent oers naet, so hij 't fan da riuchta hera capet haet, ende jowt

TIT. XXXV.

WILDE DIEREN, DIE GEVANGEN WORDEN.

1. Dit is regt: Indien men een wild opdoet en jaagt, en dat men het wondt, en het stond te vermoeden, dat het niet konde ontkomen, daarmede heeft degene, die het opdoet en jaagt, op het wild geen eigendom; maar die, welke het vangt en in zijn bezit krijgt, heeft het eigendom: ten zij, dat het hem terstond weder ontkome, en het dan in een anders handen kwame, dan heeft hij het eigendom, zoo dikwijls als het ontkomt en in eene andere hand komt.

TIT. XXXVI.

VAN VERJARING.

1. Dit is regt: Dat tot de wettige verjaring vier zaken behooren: De eerste zaak is het vaste bezit van het goed; de tweede zaak is de goede trouw van het goed, dat is, een goed geweten, dat hij het met regt bezit; de derde zaak is de wettige titel, dat hij met regt daaraan gekomen is; de vierde zaak is, dat het goed niet gestolen of geroofd is, of onregtmatig verkregen is.

2. Keizerlijk regt: Wanneer iemand een goed bezit, dat hij een jaar, het andere en het derde, zeker en onbetwist, buiten roof bezeten en buiten onregt bezeten heeft, dat mag hem niemand afwijzen.

3. Ten tweede: Zoo is tienjarige bezitting zoo goed als een ferdban.

4. Ten derde: Indien iemand een goed of land koopt van dengenen, die hier de regte heer [niet van is,] en meent anders niet, dan dat hij het van den regten heer gekocht heeft, en geeft den-

daselue frij bytael, ende kompt in der besittinghe, ende besit dat gued x jeer in een deel, aldeer mey is hij dij riuchte hera, ende nymmen mey hem wter besittinghe bringha myt enigerhanda riucht, ner dyn ayndom offwinna.

5. Item: Omdat tet land aldus lang bysetten is, als vorscrioun is, dat een jeer, dat oer ende dat tredde, ende wel x jeer in een deel, so is disse besittinghe heten in da riucht *bona fides*, dat is, myt een gueda lawa ende sonder falsckheit, ende alsulcke besittinghe aegh een stal, ende mey ma myt neen riucht to brecka.

6. Dit is riucht, ende seyt fan der besittinghe aldus: Een besittinghe is alzo, dat een myt brukinghe to langhe tyden enis gueden heerscip bykriget, also dat ter to fara deer riucht to heed, ende dissen naet myt riuchtera ontwynna can. Dat habbet da Romeren opbrocht, ende is deerom fonden, dat een gued to alle tiden des hera naet onwis een se: want dat ma myt redeliker bysittinghe enis guedis oen een wis brinckt, dat is, dat hij ney der tyt aller claegh feylich se: hwant hwyr een man sitter haet wessen enis guedis, sonder claegh ende cronigen, x jeer bynna deel ende xx jer buta deel, so mey 't hem nemmen eeffterdam offdeel, en dij, dyr eeffterdam spreckt, dij haet mit ter swiga foerlern al syn riucht ende spreeck.

7. Hweerso een man swiget trija jeer om replick gued, als pennenckschylde jeffta oer tilbir gued, ende hij naet sprecken is in da riucht, so mey hij eeffterdam naet sprecka.

8. Hweerso een man een gued besit x jeer in

zelven vrije betaling, en komt in het bezit, en bezit het goed tien jaar in een deel, daarmede is hij de regte heer, en niemand mag hem uit het bezit brengen met eenigerhande regt, noch den eigendom afwinnen.

5. Item: Omdat het land zoo lang bezeten is, als voorschreven is, het eene jaar, het andere en het derde, en wel tien jaar in een deel, zoo is dit bezit geheeten in het regt *bona fides*, dat is, ter goeder trouw en zonder valschheid, en zoodanig bezit houdt stand, en mag men met geen regt verbreken.

6. Dit is regt, en zegt van het bezit aldus: Het bezit is zoo, dat iemand door gebruik van lange tijden van een goed de heerschappij verkrijgt, alsof hij te voren daar regt toe had, en dat niet met meerder regt afwinnen kan. Dit hebben de Romeinen ingesteld, en is daarom uitgevonden, opdat een goed ten allen tijde den bezitter niet onzeker zij: want dat men door redelijk bezit van een goed het tot een zeker [bezit] brengt, dat is, opdat hij na dien tijd voor alle aanklagt veilig zij: want waar iemand bezitter is geweest van een goed, zonder aanspraak en bekommering, tien jaar binnen het deel en twintig jaar buiten het deel, zoo mag het hem niemand daarna afwijzen, en die, welke daarna spreekt, die heeft door het zwijgen verloren al zijn regt en [zijne] aanspraak.

7. Wanneer iemand zwijgt drie jaar over roerend goed, als penningschuld of ander tilbaar goed, en hij niet aanspreekt in het regt, dan mag hij daarna niet aanspreken.

8. Wanneer iemand een goed bezit tien jaar in

een deel ende riucht, ende xx jeer buta dat riucht, in der besittinghe syker ende onbesaend, dij schil in da ayna blywa. Ende dit riucht sint naet allynna bruken dajen, deer in *Italien* sitten sint, mer alla da jen, deer sitten sint onder ws keyserlycke riucht. Mer als er stellen gued jeffta oers gued is, deer onriuchtelyck wonnen is; ende bynetten ende bysetten is, dyo bysittinghe haet neen macht.

9. Hwanneer dat ter twee man habbet schylinghe om onreplicke gueden, ende hya sint sitten in een riucht jeffta deel, ende hya swiget x jeer langh, dat hya naet spreckket op malcorem, deer ney mogen hya naet sprecka nenthera op orem; ende sittet hya naet in een riucht jeffta deel, ende hya swiget dan xx jeer, ende spreckket nentera op orem, so moghen hya nentera eeffterdam op orem sprecka om jen landen jeffta eerue, dyr hya schylinge om heden; ende hueckera jen landen jeffte eerff bysetten haet, dij aegh se eeffterdam, ende mey ma myt neen riucht oeffwynna. Dit steet scrioun in da Keysers riucht.

10. Item: Dij Keyser fen *Roem*, deer Hera is in der wraldsheed wr al Kerstenryck, dij haet dit scrioun riucht aldeerom seth, dattet playt een ayn habbe, ende dat ter resten ende free se onder syn ondersetten, ende opdat dij ayndom der gueden wis se, als da Doctoren scrioun.

11. Dat is riucht: X jeer besittinghe, sonder raeffweren en sonder heerweren, is ney da riucht also gued, so een ferdban; hit ten weer to jens wyduen ende wesen, off onjerige kynden, so mey hit naet standa. Dat onjerighe kneppa kynd mey

een deel en regt, en twintig jaar buiten dat regt, in de bezitting zeker en ongehinderd, die zal in den eigendom blijven. En dat regt zijn niet alleen gebruikende degene, die in *Italië* gezeten zijn, maar al degenen, die gezeten zijn onder ons keizerlijk regt. Maar als er gestolen goed of ander goed is, dat onregtmatig gewonnen is, en genoten en bezeten is, die bezitting heeft geene magt.

9. Wanneer er twee mannen hebben verschil wegens onroerende goederen, en zij zijn gezeten in een regt of deel, en zij zwijgen tien jaar lang, dat zij niet spreken op elkanderen, daarna mogen zij niet aanspreken de een den anderen; en zitten zij niet in een regt of deel, en zij zwijgen dan twintig jaar, en spreken elkanderen niet aan, dan mogen zij elkanderen daarna niet aanspreken om die landen of erve, daar zij verschil om hadden; en wie hunner deze landen of erf bezeten heeft, dien behooren ze daarna, en mag men met geen regt afwinnen. Dit staat geschreven in het keizerlijk regt.

10. Item: De Keizer van *Rome*, die heer is in het wereldlijke over de geheele Christenheid, die heeft dit geschreven regt daarom ingesteld, dat het pleit een einde hebbe, en dat er rust en vrede zij onder zijne onderzaten, en opdat de eigendom der goederen zeker zij, gelijk de Doctoren schrijven.

11. Dit is regt: Tien jaar bezit, zonder bezit door roof en zonder bezit door geweld, is volgens regt even goed als een ferdban; ten ware tegen weduwen en weezen of minderjarigen, dan mag het geen stand houden. Het minderjarige manne-

dat onriucht weerropa in da xiijsta jeer, ende dat famna kynd in da xxiiijsta jeer, alzofyr so se sonder riuchta mond wessen habbe.

12. Hweerso een man is sitter x jeer enis gueden, haet guede so hit is, so aegh hij foert to sitten; haet hij sitten xx jeer offte xxx jera, so is 't alzo gued so trija ferdban, ney da riucht; aldeer aegh ma dyn sitter in aldusdenigha besittinghe foert to fynden in alle riucht.

13. Hwaso een gued capet haet, ende blyfft hij in der bysittinghe fyff jeer, syker ende onbesaend in alle riuchten, dij schil in da ayna blywa.

14. Hweerso dat ter een sitter is enis gueden, alzó langh als dat capitel to fara seyt, ende dan komt een oer, ende spreckt dat selue gued oen fan een oers mannes wegena, jeffta fan hem selff, dyr dit gued schil lawget wesse off jown, off caped bij syn libben; ende dij sitter habbe dyt gued bysetten ende bynetten, off da renthen opberd, sonder weerspreeck in eniga riucht desjenis, deer dij oensprekir fan spreckt, deer hem dat gued schil fan oencommen wesse in lawen off foerwerden, so aegh dij sitter foert to blywen, ende dat selue gued to halden myt lycke riucht.

15. Hweerso dat ter een riucht bysittinghe is jeffta weer, deer ma alle claegh mey lageria schil, deer heert to *bona fides*. Lettera tyd: Dat hij schil habbe oen syner wer een reedlick seeck, dat is, dat hij dat gued schil capet habbe, jeffta oeneerwet wesse. Item: Dat gastlick riucht seyt: Dyo langheit dis tydes en can naet helpa, dat een man

lijke kind mag dat onregt herroepen in zijn veertiende jaar, en het vrouwelijke kind in het vier en twintigste jaar, voor zooverre zij zonder wettigen voogd geweest zijn.

12. Wanneer iemand is bezitter tien jaar van een goed, welk goed dat het zij, zoo moet hij [het] verder bezitten; heeft hij [het] bezeten twintig jaar of dertig jaar, zoo is het zoo goed als drie ferdbannen, volgens het regt; daarom moet men den aangeklaagden in dusdanige bezittingen ten voordeele wijzen in alle regten.

13. Wie een goed gekocht heeft, en blijft hij in het bezit vijf jaar, zeker en ongehinderd in alle regten, die zal in den eigendom blijven.

14. Wanneer dat er een bezitter is van een goed, zoo lang als dat hoofdstuk hiervoor zegt, en dan komt een ander, en spreekt datzelfde goed aan van eens anders wegen, of van zich zelven, wien het goed zoude nagelaten zijn of gegeven, of gekocht bij zijn leven; en de bezitter heeft dit goed bezeten en genoten, of de renten gebeurd, zonder tegenspraak in eenig regt van dengenen, daar de aanspreker van spreekt, van wien hem dit goed zoude aangekomen zijn in erfenis of bij overeenkomst, dan moet de bezitter in het bezit blijven, en hetzelve goed houden met gelijk regt.

15. Wanneer er een wettig bezit is of bezithouding, waarmede men alle aanklagten vernietigen zal, daartoe behoort *bona fides*. Ten tweede: Dat hij zal hebben van zijne inbezithouding eene redelijke oorzaak, dat is, dat hij dat goed zal gekocht hebben of geërfd hebben. Item: Dat geestelijk regt zegt: De langheid des tijds kan niet helpen

een gued bysetten lange tyd, hij habbe 't bysetten myt een guede lawa ende myt een riuchtfirdigen tytel.

16. Haet gued, dyr een mynscha bysit myt een qwade lawa ende myt onriucht, so mey hym dij bysittinghe naet helpa, al byseet een man een oer mannes gued onriuchtelyck fyftich jeffta hondert jeer myt een quaede lawa, so makiet dyo fyftich jeer jeffta hondert onriuchte besittinghe naet een jeer riucht, ende aldeer mey compt hij naet op dyn ayndom; mer hij most et sidza, ho hij oen besit commen wyr, jeff het helpt him naet: hwant hwa myt een quade lawa een gued besit, dij mey nen *prescriptio* deer in helpa: want neen *prescriptio* daeg sonder een guede lawe.

17. Gastlick gued mey ma weer aeschia, om dat XLste jeer, ende wralsck gued, deer stinsen haet XL jeer, so haet een syn spreeck wrlern, haet hij so lang swiget.

18. Al seet een landsette op een land XL jeer, aldeer meij compt hij naet op den ayndom.

19. Als dat fornste neen macht haet, als da principael, so haet aeck neen macht, dat ter eefter folget off comme mey.

TIT. XXXVII.

DE LOCATO ET CONDUCTO.

1. Fyower tingh fynt ma in da scrift, deer dij landhera dyn landsata mey om wrdrywa mit riucht, aleer da foerwirta omcommen sint. Dat ârste: Dat hem dae hyr naet jowt, hor to tyt, ner to fere. Dat oer is: Dat hij partie myt tyven joff myt jel-

ieamnd, die een goed bezit langen tijd, [ten zij] hij hebbe het bezeten ter goeder trouw en met eenen wettigen titel.

16. Welk goed dat iemand bezit ter kwader trouw en ten onregte, dan mag hem die bezitting niet helpen, al bezat iemand eens anderen mans goed onwettig vijftig of honderd jaar ter kwader trouw, zoo maakt die vijftig jaar of honderd onregtmatig bezit niet een jaar regt, en daarmede komt hij niet in het eigendom; maar hij moest het zeggen, hoe hij aan het bezit gekomen is, of het helpt hem niet: want wie ter kwader trouw een goed bezit, dien mag geene verjaring daarin helpen: want geene verjaring deugt zonder goede trouw.

17. Geestelijk goed mag men terug eischen tot over het veertigste jaar, en wereldlijk goed, hetwelk gestaan heeft veertig jaar, dan heeft iemand zijne aanspraak verloren, heeft hij zoo lang gezwegen.

18. Al woonde een landzaat op een land veertig jaar, daarom komt hij nie: in den eigendom.

19. Als het eerste geene magt heeft, als het voornaamste, dan heeft ook geene magt, dat er op volgt of komen mag.

TIT. XXXVII.

OVER HET GEHUURDE EN VERHUURDE.

1. Vier zaken vindt men in het schrift, om welke de landheer den landzaat mag verdrijven met regt, voor en aleer het contract verstreken is. De eerste is: Dat hij hem de huur niet geeft, noch op tijd, noch volgens overeenkomst. De andere is: Dat hij zich ophoudt met dieven of met andere

kirs quade lyodem. Dat tredde is: Dat hij huus ende land foermynrie. Dat fyarde is: Dat dij landhera op syn ayn wil, so moet dij landsata offfara.

2. Hweerso een landhera een guet toe heer racht, hit se huus jeffta land, al dat deer dij landsata deer inbrinckt jeffta feert off drecht, hor hit dij landhera wyta, so hij 't naet en weet, so mey 't dij landhera dat byhalde, ende nyma foer syn landheer, sonder riuchters oerloff, om dissen wille, dat hij syn heer naet bytellet: want dij landsata foerpendet al syn gued da landhera foer syn heer, hwanneer hij dat gued heert.

3. Hweerso een man heert fan een orem land, al sit ter x off xx jeer, deer mey compt dij landhera naet fan da ayndom, ende dryfft dij landhera dan hym deer off, so deth hij hym neen wald.

4. Hweerso ma heert myt forwirden ter tyd, als huus ende land ende sulckdeen gued foerscadiget wirth ende foermynret, ende naet blyfft in alsuken staat, als hit was, da da forwirta ende caep maket was, ende mey neen fol renthen dregge, deerom so is dij, deer 't heert, da renthen naet lingera schyldich to bytellien ney da riucht: hwant in contracten, dat is, kapenscip off in swerna eden, sint hemelyck to foerstaen forwirta. Ende *condicio* is, dat tet tingh blywa schil in sulke secken ende staet, als hit was in der tyd, da ma da forwirda maked.

5. Dat is Keysers riucht: Dat dij heerman mey dat heerd gued foert foerhera, buta da landhera consent.

6. Dit is riucht: Dat dij landhera mey da fro-

kwade lieden. De derde is: Dat hij huis en land vermindert. De vierde is: Dat de landheer op zijn eigen wil, dan moet de landzaat afgaan.

2. Wanneer de landheer een goed te huur geeft, hetzij huis of land, alwat de landzaat daarin brengt of voert of draagt, of de landheer het weet, of dat hij het niet weet, zoo mag de landheer dat behouden, en nemen voor zijne landhuur, zonder regters toestemming, om dies wille, dat hij zijne huur niet betaalt: want de landzaat verpandt al zijn goed aan den landheer voor zijne huur, als hij het goed huurt.

3. Wanneer iemand van een ander land huurt, al bezit hij het tien of twintig jaar, hiermede komt de landheer niet van zijn eigendom, en drijft de landheer alsdan hem daar af, dan doet hij hem geen geweld.

4. Wanneer men huurt bij overeenkomst op tijd, wanneer alsdan huis en land en alzoodanig goed beschadigd wordt en verminderd, en niet blijft in zoodanigen staat, als het was, toen de overeenkomst en koop gemaakt werd, en geene volle renten kan geven, daarom is degene, die het huurt, de renten niet langer schuldig te betalen volgens regt: want in contracten, dat is, in koopmanschap of in gezworen eeden, zijn heimelijk te verstaan voorwaarden. En de *conditie* is, dat de zaak blijven zal in zoodanigen staat, als het was in den tijd, toen men de voorwaarden maakte.

5. Dit is keizerlijk regt: Dat de huurder mag het gehuurde goed terstond weder verhuren, zonder toestemming van den landheer.

6. Dit is regt: Dat de landheer mag de vrouw

wa, naet opclagia om da heer, mer da mannes eeruen, dyr dij man oeffstoern is.

7. Als een man een landsata haet, dyr boefachtich off schalckber is, ende hij dan scade dwe, ende dij landhera hab da heer al to fara inberd, ende dij landsate thije dan fan da gued byn der tyd, hor? Schel dij landhera dan da heer alheel byhalda, so slyuchtis ney, der tyt, deer dij landsate deer seet? Hijr op so seyt dat riucht: Haet hij scade deen, deer deer oen 't goed geet off rentha, so schil dij landhera da heer alheel byhalda, ende geet dij schada off misdeda oen den landsata, so schil dij landsata da heer weer habbe joff jaen, ney der tyd, haet ter se naet to fara jown.

8. Als een menscha wonnen haet een wrichte, ende dat waer foerkeert off reynth, alzo dat hij syn wirck naet dwaen moge, ende dyn dey off tyd naet wtwirtze moge, soe aegh hij syn laen allyck fol ney der tyd, hit ten se, dat hij wonnen se to onbescatte wirck; alzo haet wirck hij hem dan dwaen heet, so schil hij foertwirtze in jen off ora wirck, da folla tyd, eer hij fellaen aegh.

9. Dij tjener is nyaer syn arbeidslaen in to wynnen, dan het dij wynner is to onthalden.

10. Hweerso een man heert land to ener langer tyd, ende is 't seeck, dat hij sitte op da land twae jeer, ende jout neen heer, so mey dij landhera dwaen syn willa mey dat land.

11. Item: Da stedis wilkaren haldet aldus: Een landhera bynna dae steddis riucht dij mey een landsata naet wrbyeda dyn steed, hit ten se, dat

niet aanspreken om de huur, maar des mans erven, aan wien de man afgestorven is.

7. Als iemand een landzaat heeft, die boef- of schalkachtig is, en hij dan schade doet, en de landheer heeft de huur te voren reeds ingebeurd, en de landzaat gaat dan van het goed binnen den tijd, hoe dan? Zal de landheer dan de huur geheel behouden, of slechts naar [mate van] den tijd, dat de landzaat daarop zat? Hierop zegt het regt: Heeft hij schade gedaan, die aan het goed gaat of rente, dan zal de landheer de huur geheel behouden, en gaat de schade of mishandeling den landzaat aan, dan zal de landzaat de huur weder hebben of geven, naar [mate van] den tijd, heeft hij ze niet te voren gegeven.

8. Als iemand aangenomen heeft een werk, en het weêr verandert of [het] regent, zoodat hij zijn werk niet doen mag, en den dag of tijd niet uitwerken mag, zoo heeft hij zijn loon evenwel naar [mate van] den tijd, ten zij, dat hij aangenomen is tot onbepaald werk; alzoo welk werk hij hem alsdan te doen heet, dan zal hij voortwerken in dit of ander werk, den vollen tijd, eer hem betaling toekomt.

9. De dienaar is nader zijn arbeidsloon in te winnen, dan het den aannemer is te onthouden.

10. Wanneer iemand land huurt voor eenen langen tijd, en is het zaak, dat hij zit op het land twee jaar, en geeft geen huur, dan mag de landheer doen zijnen wil met het land.

11. Item: De stads willekeuren houden dit in: Een landheer binnen stads regt mag een' landzaat niet verbieden de plaats, ten zij, dat hij er zelf

hij deer selff wil opwennie, alzo wel als dij land-sa a hem deth ontanclyck fan fyower secken, ende deer dyo *autentica* fan seyt wrscrioun.

12. Haet so ma plantet, jeffta sedeth, jeffta tymmereth, dat schil blywa op da land, deer 't plantet, jeffta sedeth, jeffta tymret wirth.

13. Dat riucht seyt, beda Paus ende Keysers: Dat dij sitter, deer op clageth wirth, wil hij den clager weer opclagia in dat selue riucht, deer hij claget wirth, dat mey hij dwaen, ende dij clager is hym schyldich aldeer to andrien, ende dyo wederclaeg mey hij dwaen altyda, opdat hit se eer dyo sentencie ende byslutinghe dis sekis; ende weer 't seeck, dat dij oensprekir dyn sitter naet andrie wold, so schel dij riuchter hym neen riucht byhelpa, ende schil hym naet here in syn spreeck; ende weer 't seeck, dat dij riuchter dit foerjetten weer, ende in der seeck allycuel foertfaren weer, haet ter deer in deth jeffta wysd, dat aegh ney da riucht neen stal to habben.

14. Di Keyser seyt aldus: Dat ma neen Presteren ner moniken, ner claesterfrouwen in neen wralsck riucht schil tyaen, ende neen wralsck riucht mey dyr wr riuchta; ende dijjen, dyr da gastlicke lyoeden in dat wralsche riucht oenspreckt, dij foerlyest syn spreeck, ende dij riuchter foerlyest syn riuchters ambocht, ende dyo sentencie mey ney da Keysers riucht naet staen: want hyo is fan her selff naet; ende in een pene so wrberth dij riuchter x pond goudis. Dit steet scrioun in da Keysers riucht.

wil op wonen, of wel dat de landzaat hem ondankbaar behandelt in vier zaken, en daar de *authentica* van zegt voorschreven.

12. Wat men plant, of zaait, of timmert, dat zal blijven op het land, waarop het geplant, of gezaaid, of getimmerd wordt.

13. Het regt zegt, beide pauselijk en keizerlijk: Dat de aangesprokene, waartegen geklaagd wordt, wil hij tegen den klager weder klagen in hetzelfde regt, daar hij aangeklaagd wordt, dat mag hij doen, en de klager is hem schuldig aldaar te antwoorden, en de wederklagt mag hij doen altijd, mits dat het zij voor de sententie en voleindiging der zaak; en ware het zaak, dat de aanspreker den aangesprokenen niet antwoorden wilde, dan zal de regter hem aan geen regt helpen, en zal hem niet hooren in zijne aanspraak; en ware het zaak, dat de regter dit vergeten had, en met de zaak evenwel voortgevaren had, wat hij daarin doet of wijst, dat moet volgens het regt geen stand houden.

14. De Keizer zegt aldus: Dat men geene Priesters of monniken, of kloostervrouwen voor het wereldlijke regt moet brengen, en geen wereldlijk regt mag daarover regten; en diegene, welke de geestelijke lieden in het wereldlijke regt aanspreekt, die verliest zijne aanspraak, en de regter verliest zijn regterambt, en de sententie kan volgens keizerlijk regt niet bestaan: want zij is uit zich zelven nietig; en tot eene straf zoo verbeurt de regter tien pond goud. Dit staat in het keizerlijk regt.

TIT. XXXVIII.

DE JURE EMPHYTEUTICO.

1. Di Keyser seyt: Hwaso land jeffte een onreppelick tingh to sikera jerem fan een orem to heer ontfucht, dij heerman mey dat land jeffta da heer bynna da jerem een orem naet foercapia jeffta foerbringe, dat is to foerstaen, dat hij 't mey hor sette ner selle, ner forwandlya, ner a wey jaen, jeffta enigherleye wys oers wrbringe, buta oerloff ende consent dis riuchta hera.

2. Ende weer dat seeck, dat dij heerman hyr to jenst dwaen weer, ende den setma naet achtien weer, so foeerlyest hij dan al dat riucht, dyr hij oen dat land heed off habbe mocht.

3. Dij Keyser seyt: Hwaso fan syn forwirda geet, ende aldyr naet fan halt, dam is ma neen forwirda schyldich weer to halden.

4. Hwaso eenich dede schyldich is, jeffta een orem hata jaen jeffta dwaen scholde, ende dat onswert, ende wirth dyr mey mit ter falsckheyt byprowet, dat is, bewysd, dat hij qualick ende meens swern haet, dyn schel ma piniga *secundum formam legis, si quis major xxv annis;* dat is to sidzen, hij is *infamis*, syn seeck wrlern, ende alle ponten, deer hym hinderlick sint, aegh hij to dayen, ende alle ponten, dyr syn weerseckka to jenst den menedigha man to bata comma jeffta helpa mogen, agen hem to helpen.

TIT. XXXIX.

DE COMMODATO.

1. Hwaso gued leent fan een orem, ende dat gued langhera bruuckt, dan hyt hem leend is, ende

TIT. XXXVIII.

OVER HET REGT VAN ERFPACHT.

1. De Keizer zegt: Wie land of een onroerend goed voor zekere jaren van een ander te huur ontvangt, die huurder mag dat land of de huur binnen die jaren aan eenen anderen niet verkoopen of overdoen, dat is te verstaan, dat hij het mag noch verpanden, noch verkoopen, noch verwisselen, noch weggeven, of op eenigerlei wijze anders vervreemden, zonder verlof en toestemming van den regten heer.

2. En ware het zaak, dat de huurder hiertegen doende was, en die instelling niet achtende was, zoo verliest hij dan al zijn regt, dat hij aan dat land had of hebben mogt.

3. De Keizer zegt: Wie van zijne overeenkomst afgaat, en die niet houdt, dien is men geene overeenkomst schuldig weder te houden.

4. Wie eene daad schuldig is, of een ander wat geven of doen zoude, en dat ontzweert, en wordt hij daarna van valschheid beproefd, dat is, overtuigd, dat hij kwalijk en valsch gezworen heeft, dien zal men straffen *secundum formam legis, si quis major 25 annis;* dat is te zeggen, hij is *infamis*, zijne aanspraak [is] verloren, en alle punten, die hem hinderlijk zijn, moet hij verdragen, en alle punten, die zijne wederpartij tegen den meineedigen man te bate komen of helpen mogen, moeten hem helpen.

TIT. XXXIX.

VAN BRUIKLEENING.

1. Wie goed leent van een ander, en dat goed langer gebruikt, dan het hem geleend is, en dat

dat weet, dat tet hym buta syn willa is, dijjen, deer dat deth, dij bygeet tyeffte an dat gued.

2. Hwaso een gued ontfucht to leen, om bata ende om syn forndeel, dij is schyldich aldeer foer to andrien; off hit byschadigeth wirth, dyn schade is hij al schyldich op to riuchten, alzofyr so hit is fan syn wrsumenisse to commen, ende so mey dijjen, deer dit gued ontfinsen haed to leen, hym naet ontschyldighie.

3. Als een mynscha een guet leent, ende hij da lena wrsumeth, dat hi ne naet dygher wrwerrie, also dygher so dij mijnscha selm pliget to bywarien, deer se him to leen jown heed, so is hij hem da lena weer schyldich to jaen, alzo gued als hij se ontfingh.

4. Hwaso orem een merrie leend, ende her folla word wrsumet, lam, jeffta sterft wanwirck, so schyl hij dyn folle bytellie, deer da merrie leend haet.

5. Aen wyff moet off mey claghia off sprecka op hir seluis man, om schurtinghe fan hym, ende fan lenen, off dat hyo hem een pand leend off deen haet op jeld, ende hyo hede hym foernoget, off syn jeld weer deen, ende hij foernoget her naet, off yo her dat pand naet weer, so mey hyo op hem sprecke buta syn oerloff ende consent, ende in ora secken dissem ghelyck.

TIT. XL.

DE DEPOSITO.

1. Hweerso een man gued ontfucht sonder forwirde, so aegh hij dat gued to warien lyck syn ayn gued, ende dyn schada to bettrien, wirt dat ued wrmynret off wrbrocht.

weet, dat het hem buiten zijnen wil is, degene, die dat doet, die begaat diefstal aan dat goed.

2. Wie een goed ontvangt ter leen, om bate en om zijn voordeel, die is schuldig daarvoor te verantwoorden; indien het beschadigd wordt, die schade is hij geheel verpligt te herstellen, voor zoo verre het door zijn verzuim is toegekomen, en alzoo mag degene, die het goed ontvangen had ter leen, zich niet verontschuldigen.

3. Als iemand een goed leent, en hij het geleende verwaarloost, zoodat hij het niet goed bewaart, zoo goed als het die mensch zelf pleeg te bewaren, die het hem ter leen gegeven heeft, zoo is hij hem het geleende schuldig weder te geven, éven goed als hij het ontving.

4. Wie van eenen anderen eene merrie leent, en haar veulen wordt verwaarloosd, lam, of sterft door óverwerking, dan zal hij het veulen betalen, die de merrie geleend heeft.

5. Eene vrouw kan of mag klagen of spreken tegen haren eigenen man, wegens verschil met hem, en wegens leenen, of dat zij hem een pand geleend of gegeven heeft op geld, en zij had hem voldaan, of zijn geld wedergegeven, en hij voldoet haar niet, of gaf haar dat pand niet weder, dan mag zij tegen hem spreken zonder zijn verlof en toestemming, en in andere zaken desgelijks.

TIT. XL.

VAN IN BEWARING GEVEN.

1. Wanneer iemand goed ontvangt zonder voorwaarden, dan moet hij dat goed bewaren gelijk zijn eigen goed, en de schade te verbeteren, wordt het goed verminderd of te zoek gebragt.

2. Hweerso een man een orem guet jowt to halden, ende oenhyeld, ende op to hoeden, so aegh hij 't des deys weer to jaen, hwanneer 't dij ora habbe wil, hit ne se, dat tet hem deer trija need een oeffnyme: needraef, needbrand jeffta nachttyeffte, ende dat buurkuut is ende gaekuud, so thoer hij fora naet anderda: hwant neen man aegh oers gued fora to warien dan syn ayn.

3. Hwaso orem syn leen gued of byfellen gued naet weer racht, als hij dat byjerret, so is hij dyn scade al truch schyldich, om to tyaen, haet deer fan compt.

4. Hweerso een man een gued ontfucht, to feren op syn boden, ende feert dat gued to wetter jeff to land, ende schyde hem schada fan wetter off fan wynd, off fan quada lyodem, so en is hij naet schyldich dat gued op to riuchten, alzofyr so hit syn ayn schyld naet is, ende fan syn foersumicheit naet to commen is.

TIT. XLI.

DE PIGNORIBUS.

1. Hwaso bruckt enigherhanda gueden, deer een mynscha to pand sint seth, jeffta leend sint, jeffte in een oers mannis behoed sint seth, oers so hya seth sint jeffta leend, dij bygeet oen da selua gued tyeffte.

2. Aen pand off land, deer ma seth haet, mey ma weer byjaria, fan haet bysittera, dat hyt byseth wirth.

3. Item: Weer 't seeck, dat hit forwirta weer ende swern heed, dat pand naet weer to lesen, so haet dat langera neen macht, dan hij syn schylde bytellet haet.

2. Wanneer iemand eenen anderen goed geeft te houden, en in bezit, en te hoeden, zoo moet hij het op dien dag wedergeven, wanneer het de andere hebben wil, ten zij, dat het hem van drie nooden een belette: noodroof, noodbrand of nachtdieverij, en dat buurkundig en dorpkundig is, dan behoeft hij verder niet te verantwoorden; want niemand behoeft eens anders goed meer te bewaren dan zijn eigen.

3. Wie anderen zijn geleend goed of aanbevolen goed niet weêrom reikt, als hij het begeert, zoo is hij die schade geheel schuldig te betalen, welke daarvan komt.

4. Wanneer iemand een goed ontvangt, om het te voeren op zijnen bodem, en vervoert dat goed te water of te land, en geschiedt hem schade van water of van wind, of van kwade lieden, zoo is hij niet verpligt, dat goed te herstellen, voor zooverre het zijn eigen schuld niet is, en van zijn verzuim niet gekomen is.

TIT. XLI.

OVER PANDEN.

1. Wie gebruikt eenigerhande goederen, welke iemand te pand zijn gegeven, of geleend zijn, of in eens anders hoede zijn gesteld, hetzelfde of zij gepand zijn of geleend, die begaat aan hetzelve goed diefstal.

2. Een pand of land, dat men verpand heeft, mag men weder begeeren, van welken bezitter dat het bezeten wordt.

3. Item: Ware het zaak, dat er voorwaarden waren, en bezworen waren, dat pand niet weder te lossen, dan heeft dat niet langer magt, dan totdat hij zijne schulden betaald heeft.

4. Hweerso een pand seth wirth, bij een dey to lesen, myt forwirden, ende dat pand naet leest, so mey dij, deer 't seth is, dat pand foercapia.

5. Item: Weer 't seeck, dat ter neen forwirta maket weer, bij een dey to lesen, ende dat pand twa jeer steen haet, so mey dij, deer 't seth is, bij da riuchters consent, dat gued foercapia jeff byhalda.

6. Aen man moet wynna op syn kista pand, haet hij wil, ende is nyaer myt een eed.

7. Dit is riucht: Jeff een man een orem jeld leend haet op een pand, ende dijjen, deer dat jeld ontfinzen haed, foercapet dat pand, so mey dij lener syn ker habba; hor hij spreck op dat foercapeth pand, dan op dynjen, deer da lena ontfinzen haet, is dat seeck, dat dyr lena ontfinzen haet, ende dat pand voercapeth haet, fan da paandis jeld da lener naet bytellet.

TIT. XLII.

DE FIDEJUSSORIBUS.

1. Hwaso een burga seth, dij mot en frij ende qwyt hoda fan der burgschip.

2. Item: Hwasa een burghe seth, schaedloes to halden, dij schil alle da kostfellinghe buppa da burgscip opriuchta, ende alle den schade, deer aldeer fan comme mey.

3. Hweerso een man compt wt een oer deel jeffta sindstal, ende wil sprecka op een orem om schylda, jeffta oer secken, so is dij oenspreker schyldich een burghe to setten in da deel jeffta sindstal, deer dij werman in sitten ende wennien is, deer hij syn kost, treck ende arbeyd op wrhalia ende aeschia mey; joff tet seeck weer, dat

4. Wanneer een pand gezet wordt, op eenen [bepaalden] dag te lossen, met voorwaarden, en dat pand niet gelost [wordt], dan mag hij, dien het gezet is, het pand verkoopen.

5. Item: Ware het zaak, dat er geene overeenkomst gemaakt was, op eenen [bepaalden] dag te lossen, en het pand twee jaar gestaan heeft, dan mag diegene, aan wien het verzet is, met des regters toestemming, het goed verkoopen of behouden.

6. Een man mag winnen op zijn kiste pand, wat hij wil, en is nader met eenen eed.

7. Dit is regt: Zoo iemand een' ander' geld geleend heeft, op een pand, en degene, die het geld ontvangen heeft, verkoopt het pand, dan mag de leener zijne keus hebben, of hij spreekt op het verkochte pand, óf op dengenen, die het geleende ontvangen heeft; is het zaak, dat die leen ontvangen heeft en het pand verkocht heeft, van het geld van het pand den leener niet betaalt.

TIT. XLII.

OVER BORGEN.

1. Wie eenen borg stelt, die moet hem vrij en kwijt houden wegens de borgschap.

2. Item: Wie eenen borg stelt onder schadeloos houden, die zal al de kosten boven de borgschap vergoeden, en al de schade, die daarvan komen mag.

3. Wanneer iemand komt uit een ander deel of zeendstoel, en wil spreken op een ander om schulden of andere zaken, dan is de aanspreker verpligt een' borg te stellen in het deel of den zeendstoel, waarin de verweerder gezeten en wonende is, daar hij zijne kosten, reis en arbeid op verhalen en eischen mag; zoo het zaak ware, dat de aanspre-

dij oenspreker den werman naet wrwynna mochte jeffta oers wissicheed dwaen.

4. Dat is riucht: Dat ma naet sprecka mey op den burga, alzolangh als dij principael schyldnatha foldwaen mey een deel joff alheel, ende in een riucht wennyen sint; men wennet dij schyldnata buta da riucht, so schel dij riuchter den burga een dey setta, dyn schyldnata to bringhen, dyn burga schaedloes to halden; comht dij schyldnata bij da dey naet, so schil dij burga da igh foldwaen.

5. Triraleya burgscip is ter, deer dat riucht fan spreckt: Dyo aerste is: Joff een man een oers mans borga word, deer om een misdeda byclaged weer, ende stert dij man bynna der tyt, so schel dij man der dada voer 't riucht bringa, ende so is dij man frij fan der burgscip; ende is 't seeck, dat dyo claghe oen 't lyff geet, so moet dijjen foer da claegh anderda.

6. Dit is fan der ora burgseip: Ende du schelta wyta, joff een man foer een oer borga wirth, dij moet dyr foer bytellie, indam dat hij hym foer dat riucht naet brinckt, off hij moet dat ontwisa, joff syn daed selff tredde bytiuge, ende dan so is hij dis burchscip frij, mer syn eerffnammen schillet foer da schylda anderda.

7. Dit is fan da tredde burchscip, ho ma dyr frij fan wirth, ende seyt: Sterfft dij hinxt joff een fya, soe bringe dij borghe dyo huud foer dat riucht, so is hij des burghscips frij.

8. Presteren off clerken da schellet neen borgen wirde, ende is 't seeck, dat se burgen wirda, so aegh dat een stal. Distolycke so mogen neen

ker den verweerder niet overwinnen mogt, of andere zekerheid geven.

4. Dit is regt: Dat men niet aanspreken mag den borg, zoolang als de voorname schuldenaar voldoen mag een gedeelte of het geheel, en in één regt wonende is; maar woont de schuldenaar buiten het regt, dan zal de regter den borg eenen dag bepalen, [om] den schuldenaar te brengen, den borg schadeloos te houden; komt de schuldenaar op dien dag niet, dan zal de borg partij voldoen.

5. Driederlei borgtogt is er, waarvan het regt spreekt: De eerste is: Zoo iemand eens anderen mans borg wordt, die wegens eene misdaad aangeklaagd was, en sterft de man binnen den tijd, dan zal de man den dooden voor het regt brengen, en zoo is de man vrij van de borgschap; en is het zake, dat de klagt aan het leven gaat, dan moet diegene voor de klagt verantwoorden.

6. Dit is van de andere borgschap: En gij zult weten, zoo iemand voor een' ander' borg wordt, die moet daarvôor betalen, indien dat hij hem voor het regt niet brengt, of hij moet dat ontregten of zijnen dood zelf derde betuigen, en dan is hij van de borgschap vrij, maar zijne erfgenamen zullen voor de schulden instaan.

7. Dit is van de derde borgschap, hoe men daar vrij van wordt, en zegt: Sterft het paard of een [ander stuk] vee, dan brenge de borg de huid voor het regt, dan is hij van de borgschap vrij.

8. Priesters of klerken die zullen geene borgen worden, en is 't zake, dat zij borgen worden, zoo houdt dit stand. Desgelijks zoo mogen geene

byjowne lyoed burgen wirde buta oerloff des capitels joff hyare Prelaten.

TIT. XLIII.

DE SOLUTIONIBUS.

1. Dit is riucht: Deer een mynscha wirth myt eden oenbrocht, dat is hij schyldich to bytellien.

2. Dit is riucht: Dat dij eerffnamma da schylda bytellie schil, alsofyr so dat gued fan farender haue sij; neen tyeffte, ner raeff, ner dobbelspil, ner neen onriucht is dij eerffnamma schyldich to bytellien, deer dij dada naet fan byclaged ner foerwonnen was eer hij sterff: hit ten se seeck, dat dij eerffnamma dat gued selff ontfinsen haet, off dat hij deer burge foer wirden is; da eerffnamen thoeren mit hyaere seluis gued foer den dada naet bytellie.

3. Dit is riucht: Om pennichschyelda, om tyeffta off om raeff, soe schil dij eerffnamma anderda, is 't seeck, dat dij dada foerwonnen is off byclaget is, eer hij stoer; ende is hij naet byclaget ende foerwonnen, so thoer hij deer naet foer anderda ende naet foer dwaen; ende weer 't seeck, dat ma dyn dada bytiget, dat hij dat ryths off dat land fan syn seluis braed hym foerreden heed, off myt foerredenisse crigeth heed, al is hij dyr naet foer byclageth off foerwonnen, eer hij stoer, allycuel moten dae eerffnammen deer foer anderda, ende wirdeth hyae dan wrwonnen in der seeck, dat tet soe is, so foerlyeset se dat eerff ende dat gued, want het is dan foerberth gued.

4. Dit is riucht: Dat dij schylman al dagen is schyldich to bytellien syn schylde, hit ne se, dat

geestelijke lieden borgen worden, zonder verlof van het kapittel of van hunne Prelaten.

TIT. XLIII.

VAN BETALINGEN.

1. Dit is regt: Wat iemand wordt met eeden bewezen, dat is hij schuldig te betalen.

2. Dit is regt: Dat de erfgenaam de schulden betalen zal, voor zooverre het roerende have is; geen diefstal, noch roof, noch dobbelspel, noch eenig onregt, is de erfgenaam schuldig te betalen, daar de overledene niet van aangeklaagd of overtuigd was, eer hij stierf: ten zij zake, dat de erfgenaam het goed zelf ontvangen had, of dat hij daar borg voor geworden is; de erfgenamen behoeven met hun eigen goed voor den dooden niet te betalen.

3. Dit is regt: Om penningschuld, om diefstal, of om roof, dan zal de erfgenaam verantwoordelijk zijn, is 't zaak, dat de doode overtuigd is of beklaagd is, eer hij stierf; en is hij niet beklaagd en overtuigd, dan behoeft hij daarvoor niet te antwoorden en niet voor te doen; en ware het zake, dat men den dooden beschuldigde, dat hij het geld of het land door zijne eigen berading verraden had, of door verraad gekregen had, al is hij daar niet van aangeklaagd of overtuigd, voordat hij stierf, evenwel moeten de erfgenamen daarvoor instaan, en worden zij dan overtuigd in die zaak, dat het zoo is, zoo verliezen zij het erf en het goed, want het is dan verbeurd goed.

4. Dit is regt: Dat de schuldenaar alle dagen verpligt is te betalen zijne schulden, ten zij, dat

hym een dey deer to seth se, da schylda to bytellien.

5. Hweerso een man hagera spreckt dan da schylda, off bij der spreeck to heert, so falt hij alheel fan syn spreeck.

6. Hweerso een man orem oenspreeckt om schylde, dij schel 't hem sidze, hoe dat ze hym to manda wirden se, jeffta hwyr fan dat hij hym dat gued schyldich se.

7. Frowen ende maen, deer naet bytelliet willet, da mey ma pyngia mey Paus ende Keysers riucht.

8. Aen man mey een orem bytellie mey alsulke gued, als hym wrbringelyck is, ende dat riucht mey neen menscha fora twinga, dan hij haet ende mey dyn schyldnata bytellie myt wer, al hede hij hym reed jeld ontheten off oers tingh.

9. Hweerso een man alzo fyr commen is in eermodicheit syns guedes, dat hij naet bytellie mey, bij needtrefticheit syns fodinghe, al hede hij hem foerbonden fol to dwaen, ende word hij om da schylde to ban deen off ferdloes leyd, so haet da ban off ferdloes neen macht, ende aegh ma to absoluerien ende qwyt to leten, ende om dat bytael to wachtien al ont hij ryckera wirth.

10. Item: Distolycka soe toer hij neen pand ner burgen setta fan ban off ferdloes off schylda.

11. Aen riuchter, hij se gastlick off wralsck, mey nymmen bycomria om schylda, joff dij schyldman se noeglyck ladeth ende moneth, ende myt riucht foerfolget off myt wilker onder fellinghe gin-

hem eenen dag daartoe bepaald is, om de schulden te betalen.

5. Wanneer iemand hooger aanspreekt dan de schulden, of [hem] volgens aanspraak toekomt, zoo verliest hij geheelenal zijne aanspraak.

6. Wie een ander aanspreekt om schulden, die zal het hem zeggen, hoe zij hem in zijnen boedel aangekomen zijn, of waarvan hij hem dit goed schuldig is.

7. Vrouwen en mannen, die niet betalen willen, mag men vervolgen met pauselijk en keizerlijk regt.

8. Iemand mag eenen anderen betalen met zoodanig goed, als hem uitvoerbaar is, en het regt mag niemand verder dwingen, dan hij heeft, en [hij] mag den schuldenaar betalen met goederen, al had hij hem gereed geld beloofd of andere zaken.

9. Wanneer iemand zoo verre gekomen is in armoede van zijn goed, dat hij niet betalen mag, bij gebrek aan onderhoud, al had hij zich verbonden te voldoen, en wordt hij dan om schulden in den ban gedaan, of vredeloos verklaard, zoo heeft de ban of vredeloos[verklaring] geene magt, en men behoort hem vrij te spreken en kwijt te laten, en met de betaling te wachten tot hij rijker wordt.

10. Item: Desgelijks behoeft hij geen pand noch borgen te stellen wegens ban of vredeloos-[verklaring] of schulden.

11. Een regter, hij zij geestelijk of wereldlijk, mag niemand bekommeren om schulden, ten zij de schuldenaar behoorlijk gedagvaard zij, en vermaand en met regt vervolgd, of met vrije wil on-

sen; ende haet dij riuchter deer to buppa deth, dat aegh naet to wessen.

12. Di schyldnata is naet frij fan da schylda, is 't seeck, dat hij bytelled dynjen, deer hij naet bytellie schold.

13. Da eerffnammen ende sibben dis daden, deer dat eerffscip ontfaet, sint schyldich ende aegh ma to dwingen, dat ze bytellie ende schyldnaten foldwe, ende aeck hyaere misdeda bettrie, alzofyr als dat eerffscip bytalia mey.

TIT. XLIV.

DE DONATIONIBUS.

1. Hweerso een menscha bij sonda lyff een jeffta jowt myt frija wille, sonder twangh, dat mey hij naet weerropa op syn lesta tyd, hit ten weer, dat dijjen, deer da jeffta hede ontfinzen, dede to jenst hym fyower ponten. Di arsta pont is: Dat daejen, deer da jeffta ontfinzen heed jeffta ontfaen scholde, hym sloegh myt haestiger hand, jeffta oenfingh, off dulget. Dij lettera is: Dat hij hym spreeck, deer hym oen syn era gingh, jeffta oen syn lyff, jeffta wrwyeldiget myt grata onriucht. Dij tredda pont is: Dat hij hym swere schaed reed jeffta deed in syn gued. Dat fyaerde: Dat hij him grate fraesheit deed in syn lyff, ende grata anxta lyda schold, jeff dat ter op syn lyff gingh. Om disse fyower ponten mey een man bij syn libben altyda syn jeffta weerropa; mer sterff hij sonder weerropinghe, so mey se syn eerffnama naet weerropa.

2. Dat riucht seyt: Haet een menscha jowt, dat aegh een stal to habben, al weer da jower fan da ontfanger in ponten al mysdeen, deer

der boete gegaan; en wat de regter daarboven doet, dat behoort niet te zijn.

12. De schuldenaar is niet vrij van de schuld, is het zaak, dat hij betaalt dengenen, dien hij niet etalen moest.

13. De erfgenamen en de naaste bloedvrienden des overledenen, die de erfenis ontvangen, zijn schuldig en behoort men te dwingen, dat zij betalen en de schuldeischers voldoen, en ook hunne misdaden beteren, voor zooverre de erfenis [die] betalen mag.

TIT. XLIV.

VAN SCHENKINGEN.

1. Wanneer iemand bij gezonden lijve eene gift geeft bij vrijen wil, zonder dwang, die mag hij niet herroepen op zijnen laatsten tijd, ten ware, dat degene, die de gifte had ontvangen, deed tegen hem vier zaken. De eerste zaak is: Dat degene, die de gifte ontvangen had of ontvangen zoude, hem sloeg met haastige hand, of aangreep, of wondde. De tweede is: Dat hij van hem sprak, dat aan zijne eer ging, of aan zijn leven, of overweldigde met groot onregt. De derde zaak is: Dat hij hem zware schade aanried of deed in zijn goed. De vierde: Dat hij hem groote vrees deed voor zijn leven, en hij grooten angst lijden zoude, of dat hij op zijn leven ging. Om deze vier zaken mag iemand bij zijn leven altijd zijne gifte herroepen; maar sterft hij zonder herroeping, dan magh aar zijn erfgenaam niet herroepen.

2. Het regt zegt: Wat iemand geeft, dat behoort stand te houden, al ware de gever van den ontvanger in [die] zaken zeer beleedigd, van welke het regt

riucht fan seyt, ende dij jower hede dat selm naet weerropen bij syn libbena lyff, soe mey dij eerffnamma dat gued naet weerropa, ende is dij ontfanger daed, ende dij jower lywet, ende dij ontfanger hab al misdeen, soe mey dij jower fan da ontfangers eerffnammen naet weer aesckia da jeffta, omdat dij ontfanger daed is.

3. Al hede een man een jeffta jown bij frija wille, hit were eerff off oers gued, ende hij hede dae jeffta myt breeff ende sigel byfestiget, ende dijjeen, deer dae jeffta ontfinzen heed, joe dae jeffta weer wr, bij sonda lyff off op syn lest, dijjeen deer hym dae jeffta jown heed, eeffterdam sc mochte hij syn wille dyr mey dwaen, ende dijjen dyr da jeffta weer wrjown heed, neen meer spreeck dyr oen to habben, hij ner syn eerwen: hwant da jeffta, dyr eens wrjown sint, da agen neen stal.

4. Alle da jefften, dyr sint buppe fyff hondert schillinghen, da aegh ma to festien myt breuen ende sigel.

5. Dat is riucht: Dat ellyck mynscha mey syn gued wrlyesa ende fan der hand bringhe mit jefften, mit caep ende mit wilker.

6. Hweerso een man een gued ontfucht to jefften, to schaedhelp, da aegh ma him to wrjelden.

7. Hwaso orem schylda qwyt leet, dat is all eens, off hij hym alzo fule joe, dat mey een man weerropa als da jefften, ende dat om beschatte secken, als dat capitel inhalt: *propter ingratitudinem.*

8. Item: Het een man fan syn ayna haet, dat mey hij qwyt leta.

zegt, en de gever had dit zelf niet herroepen bij zijnen levenden lijve, zoo mag de erfgenaam het goed niet herroepen, en is de ontvanger dood en de gever leeft, en de ontvanger had zeer misdaan, zoo mag de gever van des ontvangers erfgenamen niet wederom eischen de gifte, omdat de ontvanger dood is.

3. Al had iemand eene gifte gegeven bij vrijen wil, het ware van erf of ander goed, en hij had de gifte met brief en zegel bevestigd, en degene, die de gifte ontvangen had, gaf die gifte weder over, bij gezonden lijve of op zijn laatste, dengenen, die hem de gifte gegeven had, daarna mogte hij zijnen wil daarmede doen, en degene, die de gifte weder overgegeven had, geen meer aanspraak daarop te hebben, hij noch zijne erven: want de giften, die eens weêrom gegeven zijn, die houden geen stand.

4. Alle giften, die zijn boven vijfhonderd schellingen, die moet men bevestigen met brief en zegel.

5. Dat is regt: Dat ieder mag zijn goed kwijt maken en uit zijne handen brengen door gifte, door koop en door willekeur.

6. Wanneer iemand een goed ontvangt bij gifte, tot schadevoorkoming, die behoort men hem [den gever] weder te gelden.

7. Wie eenen anderen van de schulden vrijlaat, dat is eveneens, alsof hij hem zoo veel gaf, dit mag iemand herroepen gelijk de giften, en dat wegens bepaalde zaken, als het hoofdstuk inhoudt: *propter ingratitudinem.*

8. Item: Wat iemand van zijn eigen bezit, daar mag hij zich van ontdoen.

9. Deer een man wey jowt, deer syn naet is, dat aegh neen stal, ende da jeffta sint fan nener macht.

10. Dat is riucht: Dat dij fader mey dat een kynd naet meer jae fan syn gued dan een oer, om fryonde tyenst; mer allynna om gueden tyenst to der helgena ende eerma lyodena.

11. Dat riucht seyt: Hweerso een jeffta jown wirth een menscha to help of om guedschaed, so is dijjen, deer se ontfucht, al schyldich da ieffta weer to foerjelden, ende deer foer fol to dwaen dajen, deer se hem jown haet, jeff syn eeruen. Dit is Keysers riucht.

12. Hweerso een man een orem is byjerien om bata, off om jelkirs tingh, dyr hym selff naet lyaeff weer, joff selff naet wtjae woed, so breckt hij dat bod Godes ende dat riucht: hwant dyo meeticheyt is to prisien in alle tinghen, byhala in da mynna Godis.

13. Aen jeffte, deer een jelderne frowe deth, deer neen kynden tyaen mey, da mey her man, jeffta her foermond, off fryonden, naet weerropa, ende agen een stal.

14. Allick mynscha mey bij gongen ende bij standen reka syn gued gastlicka lyoden, tzerkum, hweerso hij wil, deer is nymmen alzo ayn, hij mey syn gued to jefften reka, ende a wed wrwedia, oen wilken wrwilkaria.

15. Item: Jefft ma aeck sprecka wold, dat hij riuch eerwe se; neydam dat hij naet is kynd ner kyndes kynd, ner fan der *linea* naet is, her op ner del, ende fan der syda is, neydam soe haet hij neen spreeck om dat gued.

9. Wat iemand weggeeft, dat het zijne niet is, dat houdt geen' stand, en de giften zijn van geene waarde.

10. Dit is regt: Dat de vader mag aan het eene kind niet meer geven van zijn goed dan aan het andere, om vriendendienst; maar alleen om Godes dienst aan de heiligen en aan arme lieden.

11. Het regt zegt: Wanneer eene gifte gegeven wordt, om iemand te helpen, of om schade aan goed, dan is degene, die haar ontvangt, altijd schuldig, die gifte weder te vergelden, en daarvoor te voldoen dengenen, die ze hem gegeven heeft, of zijne erven. Dit is keizerlijk regt.

12. Wanneer iemand van eenen anderen [iets] begeerende is tot bate, of tot eenig ander ding, dat hem zelven niet aangenaam was, of hij zelf niet uitgeven wilde, zoo breekt hij het gebod van God en van het regt: want de matigheid is te prijzen in alle dingen, behalve in de liefde tot God.

13. Eene gifte, welke eene oude vrouw doet, die geene kinderen meer kan baren, die mogen haar man, of haar voogd, of [hare] vrienden niet herroepen, en behoort stand te houden.

14. Ieder mag gaande en staande geven zijn goed aan geestelijke lieden [of] kerken, wanneer hij wil. Er is niemand zoo eigen, of hij mag zijn goed bij gifte weggeven, en tot pand verpanden, [en] met willekeur verwillekeuren.

15. Item: Indien iemand zeggen wilde, dat hij regte erfgenaam is; zoo hij niet is kind of kindskind, noch van de lijn is, opgaande of nedergaande, of van de zijde is, daarom zoo heeft hij geene aanspraak op het goed.

16. Item: Jeffta aet sprecka wold, dat tet een ontyenstaftich jeffta se, dat, aldeerom so mey hymmen sprecka to jenst dyn opstiger, ende dy opstiger to jenst dyn nedstiger.

17. Allick frij Fresa is schyldich da jefften, deer ma hym jowt, to wrjelden, ney ws Landriucht, bynna jeer ende bynna dey: hwant dae jeffta, dyr mey frija moedwilla ende claerliken wey jown wirdet, als ellick frij Fresa machtich is, syn gued wey to jaen, dae jefften moghen da fryonden naet weernymma, ner wrbyeda, ende deerom aegh ma se bynna jeer ende bynna dey to wrjelden.

18. Joff een frow mey jae, deer stanaftich ney her daed aegh to wessen, ney da riucht, sonder her mans off kynden jenwirdicheit ende consent, deer to seyt dat riucht, da hyo et dwa mey ney da Keizers riucht.

TIT. XLV.

DE DONATIONIBUS CAUSA MORTIS.

1. Hweerso een man een gued jowt to Godis tyenst, ende spreckt: Deer schel ma myn seel mede pligia, — ende op syn lest dat confirmeret ende naet weerroept, so aegh dat een stal to habben, ende dij eerua mey dat naet ondwaen, ho dij eerua naet onteerwet se.

2. Haet so dij eena menscha da orem jowt my fria villa, dat mey hij naet weerropa op syn lesta tyd, hit ten se, dat hij misdwe to jenst denjen, deer hym da jeffta jown haet.

3. Als een man een jeffta jowt bij fria willa, ende maket een testament deer to jenst, ende wolde dat weerropa op syn lest myt syn testament, dat weer fraes dis mannis seel; soe weer hij stoern

16. Item: Indien iemand zeggen wilde, dat het eene onverpligte gifte ware, daarom mag niemand spreken tegen de opstijgende, en de opstijgende [niet] tegen de nedergaande [lijn].

17. Ieder vrije Fries is verpligt de giften, die men hem geeft, te vorderen volgens ons Landregt, binnen jaar en binnen dag: want de giften, die met vrijen wille en openbaarlijk weggegeven worden, zoo als ieder vrije Fries de magt heeft, zijn goed weg te geven, die giften mogen de vrienden niet wedernemen, noch verbieden, en daarom behoort men ze binnen jaar en binnen dag te vorderen.

18. Of eene vrouw mag geven, dat standhebbende na haren dood behoort te wezen, volgens het regt, zonder haars mans of [harer] kinderen tegenwoordigheid en toestemming, daarvan zegt het regt, dat zij het doen mag naar het keizerlijk regt.

TIT. XLV.

VAN SCHENKINGEN TER OORZAKE DES DOODS.

1. Wanneer iemand een goed geeft tot Godes dienst, en zegt: Hier zal men mijne ziel mede verplegen, en op zijn uiterst dit bevestigt en niet herroept, dan behoort dit stand te houden, en de erfgenaam mag dat niet te niet doen, opdat de erfgenaam niet onterfd zij.

2. Wat de eene mensch den anderen geeft met vrijen wil, dat mag hij niet herroepen op zijnen laatsten tijd, ten zij, dat hij misdede tegen dengenen, die hem de gifte gegeven heeft.

3. Wanneer iemand eene gifte geeft bij vrijen wil, en maakt eenen uitersten wil daartegen, en wilde dat herroepen op zijn uiterste door zijnen uitersten wil, dat ware gevaarlijk voor des mans

in haedsonde, deer in bringa mucht een meeneed; so haet hij des neen macht, mer dyo jeffte moet staen.

4. Hweerso een man een jeffta jowt bij libbana liue, ende spreckt: Dit schel tu habbe als ick sterue, — dat ter in der seeck fyff orkenen moghen een folle wird hode.

5. Item: Joff ma sprecka wolde, dat disse jeffte een testament se, ende een foergareth seeck, ende onschedelick fan orem. Ende fijff off sex orkenen moghen neen folle wird hoede in der seeck of jeffta sonder Prester, dat dit naet is; mer hya moghen een folle wird hode ende opbringa in aldulke jefften sonder Prester.

6. Item: Dat aldulke jefften redelick sinte, ende aghen een stal to habben ney da riucht: hwant een jewelick menscha, deer her opstiger ner neerstiger haet, dat is, her fader ner moder, kynd ner kyndes kynd, dij mey syn gued reke ende ja, sonder weerropinge ende weersprekense aller lyoedena.

7. Ellick mynscha haet frij oerloff syn gued to reken ende to jaen in syn leste willa ende in syn testament so hwam hij wil, ney syn ayna willa; ende den lesta willa ende dat testament is ma schyldich to halden, lyck da ewa ende dat scrioun riucht; ende aeck moghen syn eeruen ner nymmen fan syn wegena weerropa off deer to jenst dwaen, ende hit aegh to staen.

8. Dat is riucht: Als ma gued racht to Godis tyenst, so sint da fryonden naet nyaer dat gued to legien dan fraemde lyoed.

9. Hwaso een jeffta in een testament ontfucht, dij mey dat testament naet infyuchte.

ziel; dan was hij gestorven in hoofdzonde, daar een meineed hem in brengen mogt; zoo heeft het evenwel geene magt, maar de gifte moet bestaan.

4. Wanneer iemand eene gifte geeft bij levenden lijve, en zegt: Dát zult gij hebben als ik sterf, — dat er in die zaak vijf getuigen een vol bewijs mogen opleveren.

5. Item: Zoo men zeggen wilde, dat deze gifte een uiterste wil is, en eene voleindigde zaak en onscheidbaar van den anderen. En vijf of zes getuigen mogen geen vol bewijs opleveren in die zaak of gifte zonder priester, dat dit niets is; maar zij mogen een volkomen bewijs opleveren en voortbrengen in zoodanige giften zonder priester.

6. Item: [7]Dat zoodanige giften redelijk zijn en moeten stand houden naar het regt: want een ieder, die geen opgaanden of nedergaanden [erfgenaam] heeft, dat is, noch vader noch moeder, kind noch kindskind, die mag zijn goed reiken en geven zonder herroeping en tegenspraak van eenige lieden.

7. Ieder heeft vrij verlof zijn goed te reiken en te geven in zijnen laatsten wil, en in zijn testament, aan wien hij wil, naar zijnen eigen wil; en den laatsten wil en het testament is men verpligt te houden gelijk de wet en het geschreven regt; en ook mogen zijne erfgenamen noch iemand van hunnent wege herroepen of daartegen doen, en het moet bestaan.

8. Dit is regt: Als men goed reikt tot Godes dienst, zoo zijn de vrienden niet nader het goed te lossen dan vreemde lieden.

9. Wie eene gifte in eenen uitersten wil ontvangt, die mag dien uitersten wil niet bevechten.

10. Hweerso een man een gued een orem jowt op syn lest, ende hij dat nympt sonder riuchters oerloff, bij syn seluis macht, so haet hij syn seeck deer mey naet wrlern, hor in da lawen ner in da riucht, ende aegh nenerhanda pyna deer fan to dayen ner to tyelden.

11. Dat riucht seyt, dat to tet jenst dyo natuur is, dat ymmen syn gued awey jaen mey, hwam hij wil, in syn syueckte, ende eerwia, al solden syn byndem om brued gaen; dat is to jenst dij natuur, ende hyr om so sint er fule riuchten to jenst seth, deer dat fyndet, dat ma da eerffnamen den trymdeel naet onterwia mey.

12. Hwenneer een man ymmen syn gued jaen off bysprecka wil, dij schil dat dwaen tohwyl dat ter syn gued machtich is ende bruka mey. Hwant hwaso syn gued wey jowt, als hij 't naet lengera brucka mey, so jout hij naet dat syn is, mer hij jout syn eerffnamma gued; om dat so is 't onmachtich.

13. Aldus seyt ws dat riucht, bede Paus ende Keyser: Dat ellick Cristen menscha, man ende frow, moghen hyaere een trim lawgwia op da lesta tyd, hyaere testament, ende dat by reed hyaers bychters ende reed wiser lyodena; dat aerste der seel: hwant hyo dat nest is; dat lettera deel da sibste fryonden; dat tredda onder da sibben, dam, dyr hit best wrtyenet habbet.

14. Dat is riucht: Dat nimmen onayn gued laugia mey nenerhanda wys.

15. Hwaso een jeffte off een testament meckket fan onayna gueden, deer een orem to heert, ende

10. Wanneer iemand een goed eenen anderen geeft op zijn uiterste, en hij het neemt zonder des regters verlof, uit zijne eigene magt, dan heeft hij zijne zaak daarmede niet verloren, noch naar zijn geweten noch naar het regt, en behoeft geenerlei straf daarvoor te dulden of te betalen.

11. Het regt zegt: Dat het tegen de natuur is, dat iemand zijn goed weggeven mag, wien hij wil, in zijne ziekte, en erwen laten, al zouden zijne kinderen om brood gaan; dit is tegen de natuur, en hierom zijn er vele regten tegen gesteld, die dit bepalen, dat men den erfgenamen het derdedeel niet onterven mag.

12. Wanneer iemand eenen zijn goed geven of bespreken wil, die zal dat doen terwijl hij zijn goed magtig is en gebruiken mag. Want wie zijn goed weggeeft, als hij 't niet langer gebruiken mag, zoo geeft hij niet 't geen het zijne is, maar hij geeft zijns erfgenaams goed; daarom is het van geene kracht.

13. Aldus zegt ons het regt, beide pauselijk en keizerlijk: Dat ieder Christen-mensch, man en vrouw, mogen het hunne aan drie nalaten op hun uiterste, [bij] hunnen uitersten wil, en dit bij raad huns biechtvaders en [bij] raad van wijze lieden; het eerste aan de ziel: want zij het naaste is; het tweede deel den naaste vrienden; het derde onder de vrienden, aan dien, die het het meest verdiend heeft.

14. Dit is regt: Dat niemand oneigen goed nalaten mag op geenerhande wijze.

15. Wie eene gifte of uiterste wil maakt van oneigen goed, dat eenen anderen toebehoort, en

dij ora off syn wyff, deer 't gued oengeet off aegh, deer bij is; ende dat naet schut off jenseyt, dat testament schel staen ende machtich blywa. Dit seyt, dat een man mey onayn gued, dyr hij weet deer onayn is, byspreke, alzodat dij eerwa aegh dat to lesen off frij to meckien, jeffta da wirden deer foer to reken dajen, deer 't byspritzen is. Ende weet hij 't naet, dat tet hym onayn is, so is dyo byspreckma onmachtich ney da riucht: want hij 't licht naet byspritzen heed, hede hij 't witen, wtseyd hwanneer dat hij 't syn sibben byspreckt: hwant so is 't allyckuel machtich, hor hij 't wyte so naet.

16. Haet tinghe deer eens awey jown is, off gueden, da schel ma naet beth jaen.

17. Hweersa een man da legata joff een jeffta, deer hym toleyd sint, ontfucht ende bruckt, ende hym dan wal noget, dij mey dyr ney dat testament naet infyuchta: hwant hij confirmeret ende approberet, ende aldeerom mey hij naet sprecka deer ney om dat eerffscip.

18. Dat is riucht: Hueckera sidena lyngera lywet, so aegh hij da besta trija claen oen to tyaen, als ma dat bodel dela schil deer ne schel oen wesse: gold ner siluir ner palefftreda, alzofyr so se jeer ende dey habbe to gara wessen. Is 't bynna jeer, so schylma hymmen hyaera gued weder wtreka, is 't oen wrochta gold, jeffta oen scheppena weed, jeffta oen fyowerfotada schetten.

TIT. XLVI.

DE TESTAMENTIS ET ULTIMIS VOLUNTATIBUS.

1. Dit is riucht: Dat to een noeglyck testament

de andere of zijne vrouw, wien het goed aangaat of toebehoort, daar bij is, en dit niet tegengaat of tegenspreekt, die uiterste wil zal staan en van kracht blijven. Dit zegt, dat iemand mag oneigen goed, dat hij weet dat oneigen is, bespreken, zoodat de erfgenaam dat moet lossen of vrijmaken, of de waarde daarvoor geven aan dengenen, dien het besproken is. En weet hij 't niet, dat het hem niet toekomt, dan is de bespreking onmagtig, volgens het regt: want hij het misschien niet besproken had, had hij het geweten, uitgezonderd wanneer hij het zijne verwanten bespreekt: want dan is het even magtig, of hij het wete of niet.

16. Wat zaak dat eenmaal weggegeven is, of goederen, die zal men niet ten tweeden male geven.

17. Wanneer iemand het besprokene of eene gifte, die hem toegelegd is, ontvangt en gebruikt, en het hem dan wel genoegt, die mag daarna den uitersten wil niet bevechten: want hij bevestigt het en keurt het goed, en daarom mag hij daarna wegens de erfenis geene aanspraak doen.

18. Dit is regt: Wie der echtgenooten het langste leeft, die moet de beste drie kleederen aantrekken, als men den boedel deelen zal, daar niet zal aan zijn: goud of zilver of borduurwerk, voor zooverre zij jaar en dag te zamen geweest zijn. Is het binnen het jaar, dan zal men hen hun goed weder uitreiken, hetzij aan gewerkt goud, of aan gemaakte kleederen, of aan viervoetig vee.

TIT. XLVI.

OVER TESTAMENTEN EN UITERSTE WILLEN.

1. Dit is regt: Dat tot een voldoend testament

dij mara deel dan aldyr in deth, dat schil een stal habbe.

8. Jefft er enighe *testamentarii* maket sint, in een testament to foerfolgien, ende hya dan onder hyaren twidrachtich off onlicker tael sint to jenst malcorem in da seeck; joff deer dyo hele seeck byfellen is, (dae lyoed, deer aldeer in scrioun sint), so is ter ne naet wtnymen. So schel 't staen, haet hya dwaet, ende dit in lycka maneeren in ora secken.

9. Hweerso tre sint seth to foerfolgien in dat testament, ende deer alle tingh byfellen is., soe is dyr ne naet wtschaet in da testament, ende haet hya in alla secken dwaet, aldeer schel 't bij wtgaen; ende dyr mey ma buta hymmen naet dwaen in testament.

10. Hwanneer dat ter een fan da orkenen naet is bij dajeen, deer een testament is meytyen, ende fan hym naet is tecknet mit syn ringhe off myt enis oderis ringhe, so is dat testament alheel wanmachtich.

11. Haet tinghe, deer een menscha aegh to frija ayna, deer hij, beda, Hera ende Frou, wr is, dij mey dyr een testament wr makya.

12. Dit is riucht: Dat een man een schedinghe op syn lest mey meckya tuyska syn kynden ende der kyndena moder, als: dat een kynd schel lawgya op dat oder syn gued, ende naet op da moder; ende dyo schedinghe off dij lesta willa, deer dij man aldus schaet ende maketh haet, al weer 't dat dij moder neen teywird deer to jowt joff to jaen wil, so aech 't allyckual ney da riucht een stal, ende dij man is dis machtich to meckyen.

die zaak of den uitersten wil, wat het meerdere deel dan daarin doet, dat zal stand houden.

8. Indien er eenige *testamentarii* aangesteld zijn in eenen uitersten wil, [om het] uit te voeren, en zij dan onder elkanderen oneens zijn of van elkanderen verschillen in die zaak; zoo hun die geheele zaak aanbevolen is (de lieden, die daarin beschreven zijn); dan is er niemand van uitgezonderd. Dan zal het stand houden, wat zij doen, en dit is op gelijke wijze in andere zaken.

9. Wanneer er drie gesteld zijn [om het] uit te voeren in dien uitersten wil, en hun alle zaken bevolen zijn, dan is er niemand uitgezonderd in den uitersten wil, en wat zij in alle zaken doen, aldaar zal het bij uitgaan; en daar mag men buiten hen niets doen in den uitersten wil.

10. Wanneer dat er een van de getuigen niet is bij dengenen, die eenen uitersten wil maakt, en van hem niet is geteekend met zijnen ring of met eens anderen ring, dan is die uiterste wil geheel krachteloos.

11. Welke zaak iemand als vrij eigen toebehoort, daar hij, beide, Heer en Vrouw, over is, die mag daar eenen uitersten wil over maken.

12. Dit is regt: Dat iemand eene scheiding op zijn uiterste mag maken tusschen zijne kinderen en der kinderen moeder, als: dat een kind zal laten erven aan het andere zijn goed, en niet aan de moeder; en de scheiding of uiterste wil, die de man aldus gescheiden en gemaakt heeft, al ware het, dat de moeder geene toezegging daartoe geeft of toe geven wil, zoo houdt het evenwel naar regt stand, en de man is des magtig te maken, zoo

als dat riucht seyt; ende steruet da kynden alheel, dat ze neen kynden lyowe, so mey dy fader dat byschede, dat tet gued schil comma to Godes erem offta to eerma lyoedden, ende naet oen da moder; ende dat tet aeck naet wta slacht schil in her slacht.

13. Dit is riucht: Dat ma een jeffta off forwirde naet weerropa mey in da lesta eynd, al is 't seeck, dat me 't weer nympt, haet ma alzo deen haet in foertiden, so haet allyckual dyo weerropinghe neen macht, ende hit moet een stal blywa.

14. Item: Reden hweerom. Dat ma een forwirda off jeffta off een willa, dat schyt is, mey ma naet weerropa. Ende het aegh allyckual to blywen, al weer hit op dat lest weer nymmen, ende dat om fraesheit der seel, ende so stoer ma in haedsonda, deer in mochte bringhe een meeneed: want God dat wird ende willa allyck haet dan een eed, deer swern is; hyrom haet dyo weerropinghe neen macht op dat lest.

15. Item: Dyo tredda reden is dit: Want nymmen syn secken, deer hij deen haet, gánselyck wandlya mey ende weerropa op syn lest; in des yenis schada, deer hij mede maketh hede forwirt: hwant hij spottiet mit God wsen Hera, ende bydrecht syn jownCristena, deer geet to jenst da bode Godis, deer MOYSES ontfingh op den birgh to *Synay* fan Godis handen.

16. Item: Dat een jeffta off willa, deer deen is eer, der syuckte ende eer da datum dis testament tis, ende dat wirt dan een oerem jown in da lesta willa off testament, ende wirt to jenst den ora

als het regt zegt; en sterven de kinderen allen, dat zij geene kinderen nalaten, dan mag de vader het bepalen, dat het goed zal komen tot Godes eer of aan arme lieden, en niet aan de moeder; en dat het ook niet uit het geslacht zal [komen] in haar geslacht.

13. Dit is regt: Dat men eene gifte of overeenkomst niet herroepen mag op het uiterst, al is het zake, dat men het wederneemt, wat men dus gedaan heeft in voortijden, zoo heeft evenwel die herroeping geene magt, en het moet stand blijven houden.

14. Item: Reden waarom, Dat men eene voorwaarde of gift, of eenen wil, die geschied is, niet mag herroepen. En het moet evenwel blijven, al ware het op het uiterst wedergenomen, en zulks wegens zwakheid der ziel, en dan stierf men in hoofdzonde, waarin mogte brengen een meineed; want God het woord en de wil gelijk noemt als een eed, die gezworen is; hierom heeft de herroeping geene magt op het uiterste.

15. Item: De derde reden is deze: Dewijl niemand zijne zaken, die hij gedaan heeft, geheel veranderen mag en herroepen op zijn uiterste, tot diensgenen schade, daar hij overeenkomst mede gemaakt heeft: want hij spot met God onzen Heer, en bedriegt zijne mede-Christenen, hetgeen gaat tegen het gebod Gods, dat Mozes ontving op den berg te *Sinaï* uit Gods handen.

16. Item: Dat eene gifte of een wil, die geschied is voor de ziekte en voor de dagteekening van het testament, en dat wordt dan eenen anderen gegeven in den laatsten wil of testament, en wordt alzoo ten opzigte van den anderen weder-

toleyd is. Alzowel dat hij naet wtuendelyck seyt, dat tet testament onredelyck off onriucht is, hij seyt et anoegh invendelyck, indeen dat hij meer byhalden is, dan hym toleyd is, ende nu seyt et riucht: Bewysinghe der wircken is krefftiger dan bywisinghe der wirden; deerom, hwa dat enich testament mit wirken infyucht, dij misdeth meer, om reden als wrscrioun; ende hwa nu seyt fan enich testament, dat tet onreedlick maket is, dij foerlyest er mey, dyn hym in dat testament toleyd is; ffula meer schil 't dijjen foerliesa, deer 't mey da wirken infyucht.

20. Hweerso een menscha leyt op syn lest, ende maket een testament, ende bucket fula, ende hij is fula schyldich; mey 't syn gued algaer wt dwaen, deer hij schildich is ende bueckket haet, so schelle 't syn eerffnamen dwaen; ende is dat seeck, dat et gued alzo graet naet en is, so schillet da bokinghe onstaen, ende da schylda schil ma foldwaen: want een menscha mey neen bokinghe dwaen fan onriucht gued.

21. Hweerso een testament maketh wirth in een Prestets andert, ende in gueda lyoeden andert, ende dij eerffnama deer oen byscrioun se, so is dat testament noeglick, ende aegh een stal to habben.

22. Dat riucht seyt: Dat dij scriowna eerua in een testament slut buta al oer eerffnammen, alzo als dat kynd buta slet alle oer sibdelen in syn faders off moders gued.

23. Dat riucht seyt: Weer dat seeck, dat dij riuchter enich byleckinghe ontfingh deer fan, dat dij scryowna eerwa naet in dat bysit scholde wes-

roepen, zoo is die nader in het regt met zijne klagt, wien voor de ziekte of de dagteekening van het testament de gifte of den wil gedaan was: want wie eerst in den tijd is, die zal ook eerst zijn in het regt.

17. Dit is regt: Dat de toelage [legaat], welke iemand is toegelegd in eenen uitersten wil, eerst komen zal in de handen van den erfgenaam, en verders uit zijne handen tot dien, wien de toelage besproken is. Dit is de reden: Indien de erfgenaam eenigermate benadeeld is in zijne erfenis, dat hem zijn natuurlijk deel van de erfenis niet volgen mag, daarom zal hij de toelage in zijne hand hebben, opdat hij de toelage besnoeijen moge, aan den tijd toe, dat hij zijn vol natuurlijk deel der erfenis heeft; en daartoe mag de erfgenaam dengenen dwingen met regt, die aldus zijne toelage neemt of houdt tegen des erfgenamen wil.

18. Item: Zoo er nu iemand ware, wien dit of dat toegelegd is in eenen uitersten wil, en ware het zake, dat hij dien uitersten wil onbestaanbaar wilde maken, of zeggen, dat het niet wel of te regte gemaakt ware, en blijft daarbij, totdat het vonnis zal gewezen worden door den regter, die verliest al wat hem in den uitersten wil toegelegd is: want niemand zal bate hebben uit hetgene, hetwelk hij gearbeid heeft omverre te werpen.

19. Item: Indien er nu iemand ware, wien dusdanig goed toegelegd is in eenen uitersten wil, en hij andere goederen boven zijne toelage onthoudt aan dengenen, wien ook in dienzelfden uitersten wil goederen toegelegd zijn, die verliest zijne toelage, welke hem in den uitersten wil toe-

na, dij, deer 't bylecket, ende dat riucht, deer da byleckinghe ontfaed, wrberra ellick xx seluirs. Dit steet scrioun in des Keysers riucht.

24. Hweerso een menscha een testament jeffta lesta willa haet mecket bij syn Persona reed, ende in orkenscips andert, ende haet een eerwa in da testament bynaemd, so mogen dajeen, deer wtoer sex handen sint, dat testament naet wrsprecka, als dat Landriucht seyt. Dat sint: fader ende moder, sister ende broder, kynd en kynskynd. Ende al weer dat seeck, dat ter al weeren broer jeffta suster, soe mogen hya ietta dat testament naet leckya, als neen onnaetlicke handen in dat testament sint to eerua maketh.

25. Jof een man een testament maketh haet, ende dyr sawn fol orkenen wr wessen habbet, ende hij dan deerney dat foerlibbe fyff of sex of tyen jeer, langera of kortera, ende sterue dan, so schel dat testament staen ende een folle macht habbe; ende is 't seeck, dat ter een oer testament maketh eer hij dan sterft, so schel dat machtich blywe, dyr lest mecket is, ende dat arst naet; ende al heden al sawn orkenen wr dat arste testament wessen, dat scholde allycual onmachtich blywe, ende dat lest schel staen, al weer deer naet meer dan twyr orkenen wr wessen; ende sint er sawn wr dat leste, so is 't alzofule festera ney riucht.

26. Joff een man mecket een testament hemelick off in syn kamer, ende hit let ma da orkenen deerney blica, da et testament maked was, ende hya weer deer arst naet bij, dat tet dij man alzo

die, die het beklaagt, en het regt, dat de klagte ontvangt, verbeuren ieder twintig [pond] zilvers. Dit staat in het keizerlijk regt beschreven.

24. Wanneer iemand een testament of uitersten wil gemaakt heeft bij zijns priesters raad, en in tegenwoordigheid van getuigen, en heeft eenen erfgenaam in dat testament benoemd, dan mogen degenen, die buiten de zes handen zijn, dien uitersten wil niet wederspreken, gelijk het Landregt zegt. Dat zijn: vader en moeder, zuster en broeder, kind en kindskind.* En al ware het zake, dat er al broeders of zusters waren, zoo mogen zij evenwel dien uitersten wil niet laken, als er geene onwaardige handen in den uitersten wil tot erfgenamen zijn gesteld.

25. Indien iemand eenen uitersten wil gemaakt heeft, en daar zeven voldoende getuigen over geweest zijn, en hij dan daarna dat overleeft vijf of zes of tien jaar, langer of korter, en sterft dan, dan zal de uiterste wil staan en volle magt hebben; en is het zake, dat hij eenen anderen uitersten wil maakt eer hij dan sterft, dan zal die in kracht blijven, die laatst gemaakt is, en de eerste niet; en al hadden er al zeven getuigen over den eersten uitersten wil geweest, zoo zoude hij evenwel onmagtig blijven; en de laatste zal staan, al waren er niet meer dan twee getuigen over geweest; en zijn er zeven over den laatsten, zoo is hij des te vaster volgens regt.

26. Zoo iemand maakt een testament heimelijk of in zijne kamer, en men laat het aan de getuigen daarna blijken, toen den uiterste wil gemaakt was, en zij waren daar in den beginne niet bij,

maketh off habbe wold, soe haet dyo orkenscip neen macht, ner dat testament.

27. Hwaso God wil eerua meckia, ende syn kynden onterwia, dij seeck to mij neen reed.

28. Hwaso dij riuchta eerwa foerbij geet ende foersmayt, ende naet to eerwa maketh, so aegh dat testament ney da riucht neen macht, als dij Roemsche Keyser spreckt in syn *leges*.

29. Hwaso wirth oneerwet off bydeeld ende byhinderet buppa da riuchta trymdeel, so aegh ma dat testament naet to halden ney da riuchta, ende haet neen macht.

30. Hweerso dij fader haet trija kynden jeffta fyower, ende byspreckt hemmen den trymdeel fan syn gued in syn testament, so moghen da kynden dat testament naet infiuchta, ende sint er wr da fyower, fyff of sex kynden, so aghen hya dyn helft fen dat eerwenscip.

31. Nv much ma fregia: ho folle dat een man mochte bokia op syn lest fan syn eerff? Dat onbynd ick aldus, ney da Paus riucht: Haet dij man een soen, so mey hij Cristus makia eerwa syn gued to een ander soen; haet hij twa kynden, so is Cristus dat tredde; haet hij x, Cristus is dat alffte. Maester Johannes dij spreckt: Dat ter een man mey oderem al syn gued jaen, byhale dat riuchte deel der riuchter eeruen. Nu moga ghij fragia: ho graet dat riuchte deel sij? Dat ontbynde ic aldus: Haet dij man iiij kynden jeffta min, so is da triimdeel dat riuchte deel; haet dij man fyff kynden jeffta meer, so is dij halue deel der riuchta

dat de man het alzoo maakte of hebben wilde, dan heeft die getuigenis geene magt, noch de uiterste wil.

27. Die God wil erfgenaam maken, en zijne kinderen onterven, die zoeke bij mij geenen raad.

28. Die den regtmatigen erfgenaam voorbij gaat en versmaadt, en niet erfgenaam maakt, dan heeft die uiterste wil volgens het regt geene magt, gelijk de Roomsche Keizer zegt in zijne wetten.

29. Indien iemand onterfd of misdeeld en behinderd wordt boven het wettige derde, dan moet men den uitersten wil niet houden volgens het regt, en heeft [hij] geene magt.

30. Wanneer de vader heeft drie kinderen of vier, en bespreekt hun het derdedeel van zijn goed in zijnen uitersten wil, dan mogen de kinderen dien uitersten wil niet bevechten, en zijn er boven de vier, vijf of zes kinderen, zoo hebben zij de helft der erfenis.

31. Nu mogt men vragen: hoe veel iemand mogte boeken op zijn uiterste van zijne erfenis? Dit ontbind ik aldus, volgens pauselijk regt: Heeft de man één zoon, zoo mag hij Christus maken erfgenaam van zijn goed gelijk een' anderen zoon; heeft hij twee kinderen, dan is Christus het derde; heeft hij tien, Christus is het elfde. Meester Johannes die zegt: Dat iemand mag aan eenen anderen al zijn goed geven, behalve het wettige deel der wettige erfgenamen. Nu moogt gij vragen: hoe groot het wettig deel is? Dit ontbind ik aldus: Heeft de man vier kinderen of minder, zoo is het derdedeel het wettig deel; heeft de man vijf kinderen of meer, dan is het halve deel der wet-

eerwa deel. Item: Haet dij menscha fraemde eer uen, so is dij fyaerde deel der riuchte eeruena deel.

32. Item: Haet een menscha hor kynden, ner fader, ner moder, so mey hij syn gued jaen Helligen ende Heren ende eerme lyoden, al weer 't seeck, dat hij hede broren. Dit riucht haet byscrioun dij Maester WILHELMUS in da Paus riucht.

33. Hweerso dij riuchte eerue onriuchtelyck ende sonder reden wirth foerbij ginsen ende onteerwit is, dat testament is onmachtich.

34. Fader ende moder moghen leckya dat testament des kyndis; dij zoen, dyo dochter, broren ende susteren, broders kynden ende susters kynden da moghen leckya dat testament.

35. Aen eeftersusterlingh fan fulre berthe enis mannis off eenre frowe mey naet leckia hyare testament: hwant hij naet fan da sex personen is, deer een testament leckia mogen.

36. Hweerso een man jeffta frow een testament meckiet op hyaere lesta tyd riuchtelick, dat testament ende dij lesta willa mey ma naet wandlya ner inbrecka, mer hij moet in syn folle macht blywe.

37. Hwaso eens menscha testament ende lesta willa naet wrfolt, als hij dat maked haet, dij aegh syn eerffscip wrlern; ende dij testator mey een pena sette in syn testament, hwaso dat testament naet halt, dat ter syn eerfscip wrlerren hab.

38. Hweerso sint folbroren tweer jeffte twa folsistera, ende hya heden een halffbroer jeffta een halffsister, ende dij ena folbroer jeffta folsuster stoer, ende maket syn halffbroer ner halffsister neen.

tige erfgenamen deel. Item: Heeft iemand vreemde erven, dan is het vierde deel der wettige erven deel.

32. Item: Heeft een mensch noch kinderen, noch vader, noch moeder, dan mag hij zijn goed geven aan de Heiligen en Heeren en arme lieden, al ware het zake, dat hij broeders had. Dat regt heeft beschreven de Meester WILHELMUS in het pauselijk regt.

33. Wanneer de wettige erfgenaam ten onregte en zonder reden wordt voorbij gegaan en onterfd is, die uiterste wil is onmagtig.

34. Vader en moeder mogen laken den uitersten wil van het kind; de zoon, de dochter, broeders en zusters, broeders kinderen en zusters kinderen die mogen laken het testament.

35. Een achterzusterling van volle geboorte van éénen man of ééne vrouw mag niet laken hunnen uitersten wil: want hij niet van de zes personen is, die eenen uitersten wil laken mogen.

36. Wanneer een man of vrouw eenen uitersten wil maken op hun uiterste, wettiglijk, dat testament en die uiterste wil mag men niet veranderen of inbreken, maar hij moet in zijn volle magt blijven.

37. Wie iemands testament en uiterste wil niet vervult, zoo als hij dien gemaakt heeft, die heeft zijne erfenis verloren; en de erflater mag eene straf stellen in zijnen uitersten wil, wie den uitersten wil niet houdt, dat hij zijn erfdeel verloren hebbe.

38. Indien er zijn twee volle broeders of twee volle zusters, en zij hadden eenen halfbroeder of eene halfzuster, en die eene volle broeder of volle zuster stierf, en maakte zijnen halfbroeder of

eeruen, ner byspreeck hym naet med allen fan syn gued, dat sculd een stal habbe, ende dij halff-broer ner dyo halffsuster mochten dat naet inbrecka ner infyuchta, hor mey Paus ner mey Keysers riucht.

39. Di riuchta eerwa schel anderda foer jeffta, oer bokinga to jenst alle riucht.

40. Hwaso een testament oennympt, dat hij deer mey oennympt al da ponten, deer in dat testament bygripen sint.

41. Een testament is ma schyldich to halden ende to wrfollen, lyck dan een ewa ende scrioun riucht.

42. Een testament, deer naet claer is ende tyuester is, dat is naet machtich, ende aegh neen stal ney da riucht.

43. Hweerso dij Persona naet is wr een testament, dat is naet machtich.

44. Item: Een Prester mit twam orkenen moghen een testament machtich hoda.

45. Een testament fan wralsche seecken, ende aeck fen lawen ende eerffscip, deer sint netrefflich sawn orkenen to da Prester, jeffta Keysers orkenen, deer aldeer aljowns to ropen wirdeth, ende middelste dat sint vyff, dat is: in een huusmans testament, ende in een litika gae, deer naet fule folkes wrgaria mey.

46. Weer dat seeck, dat een man een byspreeck maked op syn lest, op gued, deer syn naet is, so mey hij dat onriucht naet lywria, so schil ma da byspreeck op syn gued off eerwa lidza, ende aeschya alzo graet als hij dat byspreeck maked haet, omdat hij dat onayn naet lywria mey.

halfzuster geene erven, noch besprak hun niets met al van zijn goed, dat zoude stand houden, en de halfbroeder of de halfzuster mogten dit niet inbreken of invechten, noch met pauselijk noch met keizerlijk regt.

39. De wettige erfgenaam zal verantwoorden wegens giften of boekingen tegen alle regts [vordering].

40. Wie eenen uitersten wil aanneemt, zoo neemt hij daarmede aan al de punten, die in dien uitersten wil begrepen zijn.

41. Een uiterste wil is men schuldig te houden en te vervullen, even zeer als eene wet en geschreven regt.

42. Een uiterste wil, die niet klaar is en duister is, die is niet magtig en houdt geen stand volgens het regt.

43. Wanneer de priester niet is over den uitersten wil, zoo is het niet magtig.

44. Item: Een priester met twee getuigen mogen eenen uitersten wil magtig maken.

45. Een uiterste wil van wereldsche zaken, en ook van nalatenschappen en erfenis, daartoe zijn noodig zeven getuigen met den Priester, of Keizers getuigen, die aldaar opzettelijk toe geroepen worden, en het middelbare, dat zijn vijf, dat is: in eens huismans uitersten wil, en in een klein dorp, daar niet veel volks vergaderen mag.

46. Ware het zake, dat iemand eene bespreking maakte op zijn uiterste, op goed, dat het zijne niet is, mag hij dit onregt niet leveren, dan zal men de bespreking op zijn goed of erfenis leggen, en eischen alzoo veel als hij besproken heeft, omdat hij dat niet eigene niet kan leveren.

47. Nymmen mey syn gued alzofyr wrbringhe, hit se bij sonde lyue op syn lest. Da riuchte eeruen da schellet hyarens naet ontkera.

48. Hweerso een menscha syn gued onwyslick to brinckt, so weer hit bettera ende riuchtera, dat him da lywed ende da riuchtera spanden ende bonden: hwant dat gued is aldeerom jown, dat me 'r God off tyania schil ende naet den dyoul.

49. Een man sterfft fyowerhanda wys sonder testament. Dat arste is: Dat hij neen testament meckket. Lettera tyd: Dat tet naet reedlyck is. Tredda tyd: Reedlyck ende to britzen. Item: Is 't reedlyck ende riuchtfirdich, ende naet to britzen wirth, buta is da fryond dat naet habba willet, om grata berthe off schylde.

50. Een menscha, deer stoern is sonder testament, is lyketh een stum minscha, deer naet sprecka mey, ner domen dela, ner testamentum makya mey.

51. Item: Dat is een stum menscha, deer neen testament maket, eer hij sterfft.

52. Hweerso een man een testament redelick wil makia, dat hit een stal aegh, so schil hij naet slwich wesse, ende aeck naet byraweth wessa syns sins fan wrherda syueckt, ende schel habbe gued byscheed.

53. Wirt deer een testament maketh myt laesheed ende myt falscheed, dat aegh neen stal ende haet neen macht.

54. Schel een testament machtich wessa, so schellet da orkenen nogelyck wessa, dat hya neen bata habben se in da testament: want deer mey nymmen orkena wessa in syner ayner seeck.

47. Niemand mag zijn goed alzooverre vervreemden, hetzij bij gezonden lijve op zijn uiterste. De regte erfgenamen zullen het hunne niet ontberen.

48. Wanneer iemand zijn goed onwijsselijk doorbrengt, dan ware het beter en wettiger, dat hem de lieden en de regters spanden en bonden: want het goed is daarom gegeven, dat men er God van dienen zal en niet den duivel.

49. Iemand sterft vierderhande wijs zonder uitersten wil. Het eerste is: Dat hij geenen uitersten wil maakt. Ten tweede: Dat hij niet redelijk is. Ten derde: Redelijk en verbroken. Item: Is het redelijk en regtvaardig, en het niet verbroken wordt, maar zoo de vrienden zulks niet hebben willen, wegens groote lasten of schulden.

50. Iemand, die gestorven is zonder uitersten wil, gelijkt een stom mensch, die niet spreken mag, noch vonnis vellen, noch uitersten wil maken mag.

51. Item: Dit is een stom mensch, die geenen uitersten wil maakt, eer hij sterft.

52. Wanneer iemand eenen uitersten wil redelijk wil maken, dat hij stand houde, dan zal hij niet bijsterzinnig wezen, en ook niet beroofd wezen van zijn verstand, ten gevolge van zware ziekte, en zal hebben goed bescheid.

53. Wordt er eenen uitersten wil gemaakt met loosheid en met valschheid, dat houdt geen' stand en heeft geene magt.

54. Zal een uiterste wil van kracht zijn, dan zullen de getuigen voldoende wezen, dat zij geene bate hebben in den uitersten wil: want er mag niemand getuige zijn in zijne eigene zaak.

55. Aer dat testament een kneppens machtich is, so schel hij wessa fyoertyen jeer aud, al fol, dat ter naeet een dey oen breckt, ende dyo famne toliff jeer: want alzodeen jeeld weet naet, haet ze deth.

56. Hweerso een kynd mit da jelderen huus ende hoff ophalt, ende deth deer syn jelderen willet, so mogen da jelderen da kynden wel wrhael dwaen, hwanneer hya willet, to fara da oer kynden.

57. Hweerso een man land boecket in syn testament Helligen ende Heren, ende dat land naet bynaemd wirth in 't testament, hweer dat hit leyt, jeffta hwyr hit lidza schil, so mey dij eerfnama syn ker habba, hwyr hij 't wtwisa wil twischa haegh ende leegh.

58. Hwanneer dij fader dat kynd onteeruet, jeff dyo moder dat kynd ner eerua in her testament haet jown, aldeerom schel dat testament naet onmachtich blywe jeffta to nate gaen; mer allynna haet hit neen macht in da onteerwien: hwant al is dat kynd naet bynaemd ner byscrioun in dat testament, so haet allinna dij pont neen macht in da testament, mer dat kynd schel allyckual eerua wessa, ende da oer ponten altomael, haet deer in scrioun steet, dat is machtich.

59. Al weer 't seeck, dat dij Prester joff dij scryuwer een testament onriucht scrioun, jeffta needtreffliga ponten wrsumet in dat testament, als om wanwyticheed jeffta oer wrsuminghe, so schulde dat testament allyckual machtich blywa, ende dyr wrsumet weer fan da Prester off fan da scryu-

55. Voordat de uiterste wil van eenen knaap van kracht is, zoo zal hij zijn veertien jaren oud, voluit, dat er niet een dag aan ontbreekt, en het meisje twaalf jaren: want zoodanige ouderdom weet niet, wat zij doet.

56. Wanneer een kind met de ouderen huis en hof ophoudt, en doet hetgene zijne ouderen willen, dan mogen de ouderen de kinderen wel bevoordeelen, wanneer zij willen, boven de andere kinderen.

57. Wanneer iemand land boekt in zijnen uitersten wil aan de Heiligen en Heeren, en dat land niet genoemd wordt in den uitersten wil, waar het ligt, of waar het liggen zal, dan mag de erfgenaam de keuze hebben, waaruit hij het wijzen wil over hoog en laag.

58. Wanneer de vader het kind onterft, of de moeder het kind geen erfdeel in haar uitersten wil heeft gegeven, daarom zal de uiterste wil niet onmagtig blijven of te niete gaan; maar alleen heeft het geene magt in de onterving: want al is het kind niet genoemd of beschreven in den uitersten wil, dan heeft alleen dat punt geene magt in den uitersten wil, maar het kind zal evenwel erfgenaam zijn, en de andere punten, die daarin beschreven zijn, zijn alle magtig.

59. Al ware het zake, dat de priester of de schrijver eenen uitersten wil onregt geschreven of noodzakelijke punten verzuimd heeft in den uitersten wil, door onwetendheid of ander verzuim, zoo zoude die uiterste wil evenwel magtig blijven, en dat, wat verzuimd was van den priester of van

wer, deer ma bywisa mucht, soe scholde 'th allyckual machtich blywa.

60. Aen testament, deer naeet reedlyck is ner folcommelyck, deer da jelderen meckket habbet, dat is al machtich tuiska hyaere kynden ende oer lyoeden.

61. Hweerso een frow een testament maketh, ende hyo neen gued inwint mit her lesta willa, so schel her lesta willa staen, al hiede hyo al wrsumeth, dat hyo et naet folcommelyck maked heed op her lest: hwant dat riucht ontschyldiget dat wyff in her onwitenheyt, hwanneer hya neen gued inwinnet op hyaere lest.

62. Haet so een menscha deth op syn lest off lesta testament, bij syn Presters reed, to wtingen ende naet to ynigen, sofyr so dij Prester tweer trowe orkenen habbe, so aeg 't to staen; ende da ynighe schel ma foerstaen, dat ter neen gued nyme off ynie, deer hij in foertiden wrjown heed, ende wt syner macht off brukinghe alheel maked heed in da ora willa off testament; mer oers schel dat testament staen bij twam orkenen, ende dij ara naet, als fan al da gueden, deer hij ney da ara syucte off testament selff weer ontfingh ende bruckte.

63. Jofft er tweer broeren weren jeffta twa sisteren fan een jelderen, ende hya hieden tweer off tree haelbroren jeffta haelsisteren, ende dij ena folbroer jeffta dyo ene folsuster stoer dan sonder lesta willa, ende maketh nen lesta willa off testament myt allem, soe schel dij folbroer jeffta folsister myt twam handen totasta, ende da haelbroren jeffta haelsisteren mit eener hand elkerlyck,

den schrijver, dat men bewijzen konde, zoo zoude het evenwel magtig blijven.

60. Een uiterste wil, die niet redelijk is of volledig, welke de ouders gemaakt hebben, dat is magtig tusschen hunne kinderen en andere lieden.

61. Wanneer eene vrouw eenen uitersten wil maakt, en zij geen goed inwint met haren uitersten wil, zoo zal haar laatste wil staan, al had zij al verzuimd, dat zij het niet behoorlijk gemaakt had op haar uiterste: want het regt verontschuldigt de vrouw in hare onwetendheid, als zij geen goed inwint op haar uiterste.

62. Wat iemand doet op zijn uiterste of [bij zijnen] laatsten wil, bij zijns priesters raad, om uit te betalen en niet om te innen, voor zooverre de priester twee getrouwe getuigen heeft, zoo moet het staan; en de inning zal men verstaan, dat hij geen goed neme of inne, dat hij in voortijden weggegeven had, en uit zijne magt of gebruik geheel gemaakt had in eenen anderen wil of testament; maar overigens zal de uiterste wil staan bij twee getuigen, en het eerste niet, dan [ten opzigte] van het goed, dat hij na de eerste ziekte of uitersten wil zelf weder ontving of gebruikte.

63. Zoo er twee broeders waren of twee zusters van dezelfde ouders, en zij hadden twee of drie halfbroeders of halfzusters, en de eene volle broeder of de eene volle zuster stierf dan zonder laatsten wil, en maakt in het geheel geenen laatsten wil of testament, zoo zal de volle broeder of de volle zuster met twee handen toetasten, en de halfbroeders of halfzusters met eene

to al da gueden, deer aldeer weren, replyck off onreplyck.

64. Jefft er tweer broren weren jeffta twa folsusteren, ende hya heden haelbroren off haelsusteren, meer offte myn, ende dij ena folbroer jeffte dyo ene folsuster steer dan, ende maked syn haelbroer jeffta haelsuster eerua syn guedis, ende maked syn broer ende folsuster neen eerua, jeffta hij spreeck hym naet myt allem fan syn gued, dat scholde een stal habbe, ende dij fulbroer off dyo fulsister mucht dat naet infiuchte, ney Keysers riucht.

65. Hwaso riucht to jeens een testament jeffta lesta willa, dij deth lyck graet onriucht als dijjen, deer to jenst Paus ende Keysers [riucht] riucht.

66. Hwanneer een menscha bij syn liue neen spreeck maketh, ner in syn lesta testament neen spreeck confirmeret mit een testament, off syn eeruen byfelt, so mogen da eeruen neen spreeck makya, ende is ma deer naet schyldich fan to andrien.

67. Jeff dij fader een testament maketh, ende byfeel syn onjeriga kynden ende da byhield dis kindis ende dis guedis in eenre hand, deer 't naet heert, ende bynoem da byhyeld dis kyndis ende dis guedis, deer 't fan riuchta berra mocht, so weer dat testament onmachtich om dissen willa, dat tet geet to jeens dat riucht ende pliga.

68. Hwaso haet twa dochteren, dyo ene is wtbedelet, ende dyo oer naet wt bedelet is; als da jelderen sterat, so agen hya in hyaere testament dyo wtbedelede dochter mey eerua to meytien, off

hand ieder, in alle goederen, die daar waren, roerend en onroerend.

64. Zoo er twee broeders waren of twee volle zusters, en zij hadden halfbroeders of halfzusters, meer of minder, en de eene volle broeder of de eene volle zuster stierf dan, en maakte zijn' halfbroeder of [zijne] halfzuster erfgenaam van zijn goed, en maakte zijnen [vollen] broeder en [zijne] volle zuster geen erfgenaam, of besprak hun niets met al van zijn goed, dat zoude stand houden, en de volle broeder of de volle zuster mag dat niet bevechten, volgens keizerlijk regt.

65. Wie regt tegen een testament of laatsten wil, die doet even groot onregt als diegene, die tegen pauselijk en keizerlijk [regt] regt.

66. Wanneer iemand bij zijn leven geene bespreking maakt, of in zijnen laatsten wil geene bespreking bevestigt met een testament, of zijnen erfgenamen beveelt, dan mogen de erfgenamen geene bespreking maken, en is men niet schuldig daarop te antwoorden.

67. Zoo de vader eenen uitersten wil maakt, en beval zijne minderjarige kinderen en het beheer van het kind en van het goed in de hand van deugenen, dien het niet toekomt, en benam dien het beheer van het kind en van het goed, dien het volgens regt toekwam, dan was dat testament onmagtig om dies wille, dat het gaat tegen het regt en de gewoonte.

68. Wie twee dochters heeft, en de eene uitgeboedeld is, en de andere niet uitgeboedeld is; wanneer de ouders sterven, zoo moeten zij in hunnen uitersten wil de uitgeboedelde dochter mede erfge-

dat testament daegh naet, ende dyo bedels jeff bysprekma in da testament schel ma al to fara offrecknia, jeff wr een haep bringhen in da gued, ende dele dan dat lyck: is 't seeck, dat dyo wtbedelet dochter naet fol schyn is, so schel me 't her foerfolle.

69. Dat is riucht: Dat ter tre orkenen naet noeglicken sint to warien een testament, mer deer heret to wal saun orkenen.

70. Dit is gastlick riucht: Dat dyo byuisinghe jeffta dyo prowinghe fan een testament machtich off noulick is, deer een maket to fara syn Persona ende to fara twem orkenen, dat is to wrstaen fan gued, dyr Helligen jeffta Heren bispritzen is, to Godis erem: hwant oers scholde dij Paus des Keysers riucht al to licht wederropa, deer naet reedlyck weer, dat hij dat dwaen scholde, sonderlingh in da loege jeffta in da stede, deer hym beyde gastlick riucht ende wralsche naet to byheert. Ende dat dij Keiser wolde, dat ter saun orkenen wr dat testament wesse scholden, dat is aldeerom, dat ter in da testament neen falscheed deen wirde.

71. Dat is riucht, bede gastlick ende wralsck: Dat ter nemmen schel inbrecka den lesta willa eens menschens, mer men schel ze halde alzo fest, als ma halt da ewa, ende hwaso dat naet deth, dij schel ma pyngia, als ma den ewabrecker pynget: hwant ellick menscha wil op dat lest syn seel bysorgie ende foldwaen: hwant ney da riucht dij lesta willa ende dat testament dat maka ma om sillicheed der selen, ende dat testament is in Freescha alzofula als een tyuch des synnes off der herta.

naam maken, of de uiterste wil deugt niet; en de boedelgifte of het besprokene in den uitersten wil zal men te voren afrekenen, of op eenen hoop inbrengen in het goed, en deelen dan dat gelijk; is het zake, dat de uitgeboedelde dochter niet voldaan is, dan zal men het haar aanvullen.

69. Dit is regt: Dat drie getuigen niet genoegzaam zijn, om te hoeden eenen uitersten wil; maar daar behooren wel toe zeven getuigen.

70. Dit is geestelijk regt: Dat het bewijs of proeving van eenen uitersten wil magtig of voldoende is, dat iemand maakt voor zijnen Priester en voor twee getuigen. Dit is te verstaan van goed, dat aan de Heiligen of Heeren besproken is, ter eere Gods: want anders zoude de Paus het keizerlijk regt al te ligt herroepen, hetgene niet redelijk ware, dat hij dat doen zoude, bijzonder op de plaats of stede, daar hem beide geestelijk en wereldlijk regt niet toebehoort. En dat de Keizer wilde, dat er zeven getuigen over dien uitersten wil wezen zouden, dat is daarom, dat er in dien uitersten wil geene valschheid gedaan worde.

71. Dit is regt, beide geestelijk en wereldlijk: Dat er niemand zal inbreken den laatsten wil eens menschen; maar men zal hem houden alzoo vast als men houdt de wet; en wie dit niet doet, dien zal men straffen, gelijk men den wetverbreker straft: want ieder mensch wil op zijn uiterst zijne ziel bezorgen en voldoen: want volgens regt maakt men den laatsten wil en het testament tot zaligheid der zielen, en de laatste wil is in het Friesch zoo veel als eene verklaring des zins of des harten.

72. Dat is riucht: Dat ellick man is schyldich, syn weeraftiga, riuchta eerua to scriuuen in syn testament, oers so haet hit neen macht; ende dat aldeerom, hoe dyo falscheed dis testamentis openbered wird, ende ho dyo falscheed wrbeck gongh, ende dat placht legered wird.

73. Hwaso syn riuchta, weeraftiga eerua onteruia wil om misdeda, dij schil hym bij nama naemna in syn testament, oers so mey hij ne naet onteeruia. Desghelycke, hwaso een eerffnama set in syn testament, jeffta een oder onderseth, den is hy schyldich bij syn ayn nama to naemmen, oder ney bytionga jeffta bywisinghe dis scryouna riuchtis; soe is 't lyck jefft er neen eerua maked weer: want in lycka seckum schel ma lyck riucht bysghya, als deer scrioun steet in da gastlicke riucht, ende hwyrso lycke reden is, deer schel ma lyck riucht bysgia.

74. Hwaso syn riuchta eerua naet schryft in syn testament, so is dat heel testament onmachtich.

75. Dat riucht seyt fol claerlyck ende byscheedlyck: Dat ma een testament schil alzo foerstaen, als da wirden hludet, deer in dat testament scrioun staet.

76. Aen frouw mey neen orkenscip dwaen in een testament: want dat riucht seyt aldus: Dat to allerminsta in een testament herat to wessen tween orkenen met syn bychtfader.

77. Dat ma hlynga der Prelaten, deer hya inhlyen sint in een lesta willa, onder hyaere

72. Dit is regt: Dat ieder schuldig is, zijnen waarachtigen, regtmatigen erfgenaam te schrijven in zijnen uitersten wil, anders zoo heeft het geene magt; en dat daarom, opdat de valschheid van den uitersten wil geopenbaard worde, en opdat de valschheid achter sta, en het pleit ten einde gebragt worde.

73. Wie dat zijnen waarachtigen, regtmatigen erfgenaam onterven wil wegens misdaden, die zal hem bij name noemen in zijnen uitersten wil, anders dan mag hij hem niet onterven. Even zoo, wie eenen erfgenaam stelt in zijnen uitersten wil, of eenen anderen onderstelt, dien is hij schuldig bij zijnen eigenen naam te noemen, of naar beding of bewijs van het geschrevene regt; dan is het even alsof er geen erfgenaam gemaakt ware: want in gelijke zaken zal men gelijk regt bezigen, gelijk er geschreven staat in het geestelijke regt, en waar gelijke rede is, daar zal men gelijk regt bezigen.

74. Wie zijnen regtmatigen erfgenaam niet schrijft in zijnen uitersten wil, zoo is die geheele uiterste wil onmagtig.

75. Het regt zegt zeer duidelijk en bescheiden: Dat men eenen uitersten wil zal zoo verstaan, als de woorden luiden, welke in dien uitersten wil geschreven staan.

76. Eene vrouw mag geene getuigenis geven in eenen uitersten wil: want het regt zegt aldus: Dat ten allerminste in eenen uitersten wil behooren te wezen twee getuigen met zijnen biechtvader [des testators].

77. Dat men de verklaringen der Prelaten, welke zij zijn verklarende in eenen uitersten wil, onder

breeff ende sigel, aegh to lyowen, ende een festra stal aegh to habben.

78. Hwaso mey een testament is sprecken, ende wil een orem foerwinna mey da testament, dam sint da riuchteren mey boden schyldich oen to lidzen, dat hij syn weersecka racht een wtscrifft fan da testament, ende hij is 't ney da riucht schyldich to dwaen.

79. Aen menscha, deer is in dwalinghe sines sinnes, off met quade secken byfinzen, dat testament, deer dij menscha dan mecket, dat aegh neen macht ney da riucht: hwant deer steet aldus fan scrioun: *Quia, si testator fuerit furiosus etc.*

TIT. XLVII.

DE HIS, QUI FILII SUNT LEGITIMI.

1. Dit is riucht: Hwaso him wil aeftigia leta, dij schel sprecka to fara dyn Keyser: Ick byn een spylkynd off een hoerkynd; myn fader heed een aeffte trowed wyff, ende myn moeder een trowet aeften man; ende seyt hij dat naet openbeer in syn breuen, mer syn breuen sidzet oers naet, dan hij onaefft sij, so daged hya naet.

2. Hwaso hym aeftigia schil leta, dij schel habbe consent fan da riuchta eerffnamen, ende schil aeck wessa bij oerloff ende bij consent sines; oers haet tet neen macht.

3. Hweerso een man onaeft teyn is, ende hij aeftigiet wirde fan da Keyser, off deer syn macht haet, so mey dij eerffscip opberra als oer aefte kynden, ende wirdet seth in aefte kynden steed.

4. Joff emmen een breeff criged fan da Keyser, dat hij aeftiget weer ney syns faders daed ende

hunnen brief en zegel, moet gelooven, en [dat zij] eenen vasten stand moeten houden.

78. Wie met eenen uitersten wil aanspreekt, en wil eenen anderen verwinnen met dien uitersten wil, dien zijn de regters met bevel schuldig op te leggen, dat hij zijne wederpartij geve een afschrift van den uitersten wil, en hij is het volgens het regt schuldig te doen.

79. Iemand, die verbijsterd van zinnen is, of met kwade zaken bevangen, de uiterste wil, welke die man dan maakt, heeft geene magt volgens het regt: want er staat aldus geschreven: *Quia, si testator fuerit furiosus* enz.

TIT. XLVII.

VAN HEN, DIE WETTIGE KINDEREN ZIJN.

1. Dit is regt: Die zich wil wettigen laten, die zal zeggen voor den Keizer: Ik ben een speelkind of een hoerekind; mijn vader had eene wettig getrouwde vrouw, en mijne moeder eenen getrouwden wettigen man; en zegt hij dit niet openlijk in zijne brieven, maar zijne brieven zeggen anders niet, dan dat hij onecht is, zoo deugen zij niet.

2. Wie zich wettigen zal laten, die zal hebben toestemming van de wettige erfgenamen, en het zal ook zijn bij zijner toestemming; anders heeft het geene magt.

3. Wanneer iemand onecht geboren is, en hij gewettigd werd van den Keizer, of die zijne magt heeft, dan mag hij de erfenis beuren gelijk andere wettige kinderen, en wordt gesteld in echte kinderen plaats.

4. Indien iemand eenen brief kreeg van den Keizer, dat hij gewettigd ware na zijns vaders

eeffter eynte eynden, yen conet hem naet helpa to des faders eerua.

5. Dit is riucht: Dat de natuerlicke sonen moghen aefft wirda twyrahanda wys, ney da gastlycke riucht. In 't arst, so aefftiget hij da frowa, deer hij da natuerlike kynden bij crijn haet; so sint da kynden aefft, deer hij eer teyn haet ende eeffter tiucht bij der frowa. Lettera tyd, wirdet hya aefft bij des Paus wyeld, als er dij Paus mey dispenseret.

6. Ney da Keysers riucht wirdet da natuurlike sonen fyowerhanda wys aefft. Alleraerst: Als dij fader dat natuurlycke kynt seynt to des Keysers hoff, ende wirth des Keysers hoffman, so wirth hij aefft, hor dij fader aeffte kynden haet so naet. Lettera tyd: Haet er hym syn fader in orkenscip andert aeffte eerua: Tredda tyd: Haet hyne syn fader op syn leste tyd syn aeffte kynd. Fyaerde tyt: Haet hyne syn fader in een breeff of testament, in twira off trira manne andert, syn soen off syn kynd, ende seyt, naet natuurlicke kynd, so aefftigiet hyne mit jeen wirde. Om disser allerlyckne seka willa wirth dij natuurlycke zoen aefft, ende ontfucht aefftera sona riucht.

7. Dit sint da fyower staet jeffta slachta dera lyodena, deer hetet sonen. In 't aerst, so sint er sommelicke aefftlyck ende natuurlyck, als een man bij een frowa tiucht, aefftlyck. Lettera tyd, so sint er natuurlike sonen, als een man bij eenre frowa tiucht. Tredda tyd, so sint er hor natuurlyck ner aefftlyck, als da, deer sint teyn in da wrhuur, jeffta twiska twa, deer neen aefft mogen bygaen,

dood en na een eindvonnis, deze kan hem niet helpen tot des vaders nalatenschap.

5. Dit is regt: Dat de natuurlijke zonen mogen gewettigd worden op tweederlei wijze, volgens het geestelijk regt. Ten eerste, dan trouwt hij de vrouw, daar hij de natuurlijke kinderen bij gekregen heeft; dan zijn de kinderen wettig, die hij vroeger geteeld heeft en daarna teelt bij die vrouw. Ten tweede, worden zij wettig door de magt van den Paus, als de Paus hierin dispenseert.

6. Volgens het keizerlijk regt worden de natuurlijke zonen op vierderlei wijze wettig. Ten eerste: Als de vader dat natuurlijk kind zendt naar des Keizers hof, en wordt des Keizers hofbediende, dan wordt hij wettig, of de vader wettige kinderen heeft of niet. Ten tweede: Heet hem zijn vader in tegenwoordigheid der getuigen wettigen erfgenaam. Ten derde: Heet hem zijn vader op zijn uiterst zijn wettig kind. Ten vierde: Heet hem zijn vader in eenen brief of uitersten wil, in twee of drieër mannen tegenwoordigheid, zijnen zoon of zijn kind, en zegt, niet natuurlijk kind, dan wettigt hij het met die woorden. Om deze en dergelijke zaken wille wordt de natuurlijke zoon gewettigd, en ontvangt het regt van wettigen zoon.

7. Dit zijn de vier standen of geslachten der lieden, die heeten zonen. Ten eerste, zoo zijn er sommige echte en natuurlijke, gelijk iemand bij eene vrouw teelt, wettiglijk. Ten tweede, zoo zijn er natuurlijke zonen, als iemand bij eene vrouw teelt. Ten derde, zoo zijn er noch natuurlijke noch echte, als die, die geteeld zijn in overspel, of tusschen twee, die geen huwelijk mogen aangaan,

ende dat hetet *spurii*. Fyaerda tyt, so sint er sommelick aefftlick ende naet natuurlick, als da, deer een man naet tyucht, mer jout ma hym op syn gued, jeff op een deel fan syn gued aefftiged; da kynden hetet ney da riucht *filii adoptivi*.

8. Dat is riucht: Da da natuerlike sonen schillet faen to da sexte deel dis gueden, jette dat ter al aeffte sonen se, jeff fader jeffta moder off wyff were; haeth hij aeck dera nynthera libben, so moet dij fader da natuerlike sonen in orkenscips andert opja al syn gued, deer hij riuchtelyck ende godlyck byhalde mey.

9. Dit is riucht: Dat da aeffte zonen, deer twischa twaem aeffte siden teyn sint to faer der wrald, ende in der wird so naet is foer God, (dat is to foerstaen: joff dij man een oer aefft wyff heed, ende dij frow dat naet wist, jeff dyo frow een oren aeffte man) da ontfaet dat goed der jelderen.

10. Dat natuerlike kynd mey neen eerffscip ontfaen fan aldfaer ner fen aldmoer, ner fen neen faders fryonden, al is dat seeck, dat hij eerua mey wessa to syn faders gued in een deel; alzo moghen da faders fryonden da natuerlicke kyndes eerffscip naet ontfaen. Dit seyt Petrus der *magno* ende aeck oers Doctoren.

11. Dit is Paus ende Keysers riucht: Dat neen moder neen onaefft kynd tyaen mey, hit ten se, datter een moder een huerkynd wynne onder her aeffte manne, so een mey dat kynd neen lawa ontfaen, ende aldeerom mey dat kynd neen lawa foert lawigia: hwant het is een huurkynd, ende

en die heeten *spurii*. Ten vierde, zoo zijn er sommige wettig en niet natuurlijk, gelijk die, die een man niet teelt, maar geeft men hem op zijn goed, of op een deel van zijn goed wettigt; deze kinderen heeten volgens het regt *filii adoptivi*.

8. Dit is regt: Dat de natuurlijke zonen zullen tasten op het zesde deel van het goed, ook wanneer er al wettige zonen zijn, of vader of moeder of vrouw ware; heeft hij ook geen dezer in leven, zoo mag de vader de natuurlijke zonen in tegenwoordigheid van getuigen geven al zijn goed, 't welk hij [naar] goddelijk en menschelijk [regt] behouden mag.

9. Dit is regt: Dat de wettige zonen, die tusschen twee wettige echtgenooten geteeld zijn voor de wereld, schoon zij het in waarheid niet zijn voor God, (dit is te verstaan: zoo de man eene andere wettige vrouw had, en de vrouw dat niet wist, of de vrouw eenen anderen echten man) deze ontvangen het goed der ouderen.

10. Het natuurlijke kind mag geene erfenis ontvangen van grootvader van grootmoeder of van geen vaders vrienden, al is het zaak, dat hij erfgenaam mag wezen tot zijns vaders goed voor een gedeelte; even zoo kunnen des vaders vrienden der natuurlijke kinderen erfenis niet ontvangen. Dit zegt Petrus der *magno* en ook andere Doctoren.

11. Dit is pauselijk en keizerlijk regt: Dat geen moeder een onecht kind baren kan, ten zij, dat eene moeder een hoerekind winne onder haren echten man, dan mag dat kind geene nalatenschap ontvangen, en daarom mag dat kind geene erfenis nalaten [aan de moeder]: want het is een hoere-

alzo fulla mey ma hym jaen, so hit behouet to synre needtreft, al ont hit compt to buckueste.

12. Da natuerlika kynden agen ende mogen dat folle eerffscip berra fan hyaere moders wegena. Dat is aeck to foerstaen, al sint ze naet meer natuerlick dan fan da moder. Als een frij frowe tiucht een kynd bij een aeffte wittes man, so sint ze fen her wegena natuerlick ende eeruen. Item: So moghen da hoerkynden hiaere aldmoders lawa ontfaen, deer is fan hyaere moders wegena.

13. Dat is riucht: Dat da basterdan, dat is to foerstaen, deer teyn sint in wrhuur fan der moders wegena, buta her aeffta manne, da mogen der moder eerffscip opberre; indam dat ze oers neen aeffte kynden hab; so mey 't wessa; ende aeck indam dat tet neen edel heerscaps frowe se, als in oer landen wel sint, deer leeneerffscip geet. Item: Twyr bastert broren, dat is to foersteen, hoerkynden, deer fen eenre moder sint, da mogen mannick oders eerua wessa sonder testament.

14. Dat is riucht: Dat da aeffte sonen, deer naet natuerlick sint, schellet allyken enich sonen wessa; hya mogen doch neen gued ontfaen, hit ten se, dat dij, deer ne nymen haet in een soen jeffta nowa, wil hij 't hym al wr willa jowa. En hij schil xx jeer ald wessa, deer aldulke sonen nyma schil; ende alzowel dij, deer kald is fen nature, dat hij neen frowa byslepe mey, dij mey aldulke neen sonen nyma; alzo wel dij, dyr nymen wirth aldusdene maneer to zoen, dij schel jongera wessa so dij, deer ne nympt.

kind, en zoo veel mag men hem geven, als het behoeft tot zijne nooddruft, totdat het kome tot buikvastheid [manbaarheid].

12. De natuurlijke kinderen kunnen en mogen de volle erfenis beuren van hunner moeders wege. Dit is ook te verstaan, al zijn zij niet verder natuurlijk dan van de moeder. Als eene vrije vrouw teelt een kind bij den man eener wettige vrouw, dan zijn zij van harentwege natuurlijk en erfgenamen. Item: Zoo mogen de hoerekinderen hunner grootmoeders erfenis ontvangen, die van hunner moeders zijde is.

13. Dit is regt: Dat de bastaarden, dat is te verstaan, die geteeld zijn in overspel van der moeders wege, buiten haren echten man, die mogen der moeders erfenis beuren, indien dat zij anders geene echte kinderen heeft, dan mag het zijn; en ook indien dat het geen edel heerschaps vrouw is, gelijk in andere landen wel zijn, daar leenerfschap bestaat. Item: Twee bastaard-broeders, dat is te verstaan, hoerekinderen, die van eene moeder zijn, die mogen elkanders erfgenamen wezen zonder uitersten wil.

14. Dit is regt: Dat de wettige zonen, die niet natuurlijk zijn, zullen gelijk eenige zonen zijn; zij mogen evenwel geen goed ontvangen, ten zij dat die, die hen genomen heeft als zoon of neef, het hen bij vrijen wil geven wil. En hij zal twintig jaar oud wezen, die zulke zonen nemen zal; en ook zoo die, die koud van natuur is, dat hij geene vrouw beslapen mag, die mag dusdanige zonen niet nemen; ook zoo die, die op dusdanige manier tot zoon wordt genomen, die zal jonger zijn dan hij, die hem neemt.

15. Da sonen, deer sint teyn twiscka twa, deer neen aefft bygaen moghen, ende naet aefft moghen hya wirde, ner neen gued mogen hya ontfaen; doch so is 't reed wisera lyodena, dat da jelderen hymmen alzofula jow, dat ma se in een claester bringa moghe.

TIT. XLVIII.

DE DAMPNATO COITU NATIS.

1. Nv frega ma: Jeff er een man weer, dij taegh een kynd onder aefft, ende dat kynd toegh foert aeffte kynden, hor da kynden, deer dan aefftlick teyn sint, mogen hyare aldfaders lawa aec ontfaen, als hyaere fader daed is? Hyr op so andert dat riucht aldus, bede Paus ende Keysers: Dat da jeen, deer onaefftlick teyn sint onder aefft, sint alzo onedel, dat hya sint buta da riuchta lywdgaerda, ende schel ma naet mey recknia in da baem des sibbes: hwant hya habbet ney da Keysers riucht neen *stepiten* ner wortela dis sibbes, ende aldeerom mogen hya ner hyaere aeffte kynden aldeer ney neen eeruen wessa thy hyaere aldfaders jeffta thy hyaere wralfaders lawa. Dit byoet openbeer dij Keyser to halden.

2. Item: Ho ma kortelyck ende noeglyck disse pont wel foerstande, zo seyt dat Keysers riucht aldus, ende byoet tet to halden openbeerlick: Hweerso een fader tyocht een zoen, deer *spurius* is, eff onder aefft teyn is, dij is alheel buta bysletten fan syn faders gued, ende alzo seer is a buta fan der wortela, dat syn fader alsulke onaeffte kynden moet neen gued jaen ner bysprecka in syn testament; det dat dij fader, dat haet neen stal ney da riucht.

15. De zonen, die geteeld zijn door twee, die geenen echt mogen aangaan, die mogen niet gewettigd worden, of geen goed mogen zij ontvangen; doch dan is het de raad van wijze lieden, dat de ouders hun zooveel geven, dat men ze in een klooster brengen kan.

TIT. XLVIII.

VAN KINDEREN UIT VERBODENE GEMEENSCHAP.

1. Nu vraagt men: Indien er iemand ware, die een kind teelde staande echt, en dat kind teelde verder echte kinderen, of die kinderen, die dan wettig geteeld zijn, mogen [die] huns grootvaders nalatenschap ook ontvangen, als hun vader dood is? Hierop zoo antwoordt het regt aldus, beide pauselijk en keizerlijk: Dat degenen, die onwettig geboren zijn staande echt, zoo onedel zijn, dat zij buiten de wettige verwantschap zijn, en men zal hen niet rekenen in den boom der verwantschap: want zij hebben volgens het keizerlijk regt geene stammen of wortelen van verwantschap, en daarom mogen zij of hunne wettige kinderen daarna geene erven wezen van huns grootvaders of overgrootvaders nalatenschap. Dit gebiedt de Keizer klaar te houden.

2. Item: Opdat men kortelijk en behoorlijk dit punt wel versta, zoo zegt het keizerlijk regt aldus, en beveelt het te houden klaarlijk: Wanneer een vader teelt eenen zoon, die *spurius* is, of staande echt geboren is, die is geheel uitgesloten van zijns vaders goed, en even zoo is hij buiten van de wortelen, zoodat zijn vader zoodanige onechte kinderen geen goed moet geven of bespreken in zijnen uitersten wil; doet dit de vader, dat houdt geen' stand volgens het regt.

3. Item: Is dat seeck, dat dij *spurius* of dat onaeffte kynd tyucht hij aeffte kynden foerd, so sint da kynden, al sint hya al aefft teyn, alzo seer buta fan da aldfader jeffta wraldfader, dat dij nama *auus* jeffta *proauus*, dit is, aldfader jeffta wraldfader, naet fallet op hyarem, ner wirdeth deer naet oen recknet, ner mogen deer eeruen oen wessa; omdat dij fader was onaefftlick teyn, so sin ze *sine stipite*, dat is, sonder wortale: hwant hyaere fader neen *stipiten* haet ner wortela, ende sint alheel a buta, als fan eerffscip to recknien.

4. Item: Dit selue steet al claerlick alzowel in da gastlicke riucht in manige logen scrioun: Dat dat kynden kynd, al is 't al aefft teyn, naet mey eerua wessa to syn aldfaders lawa, omdat dij fader aldeer a tuiska is oenaefft, ende deer dat kynden kynd naet mey wrtaste.

5. Item: Al weer dat seeck, dat aldulke kynden were *collaterales* to hyaere aldfaders jeffta to ora fryonden, dat is, sib oen da syda, dat mochte hymmen naet helpa, omdat hyaere fader was teyn *in coytu accusabile*, dat is wel bywysd, ende dat ze *collaterales* sint, dat mey hyaere naet helpa: hwant deer scrioun steet ende is noeglyck bysorget in da Keysers riucht.

6. Dat riucht seyt: Hweerso dat sib is oprisen fan een onaeffter stemme, so mogen hya neen eerffscip ontfaen oers, so fan hyaere fader ende fan moder, deer hya aeffte kynden to sint.

7. Hweerso een frow eenre berthe byweent als dij man sterfft, haet so hyo wr da sex monaden

3. Item: Is het zake, dat de *spurius* of dat onechte kind echte kinderen voortteelt, zoo zijn die kinderen, al zijn zij alle wettig geteeld, evenwel uitgesloten van den grootvader of overgrootvader, zoodat de naam *avus* of *proavus*, dat is, grootvader en overgrootvader, niet komt op hen, noch worden aan hen [verwant] gerekend, noch mogen van hen erven wezen; omdat de vader was onwettig geteeld, daarom zijn zij *sine stipite*, dat is, zonder wortelen: want hun vader geene *stipiten* of wortelen heeft, en zij zijn geheel buiten [gesloten], als er van erfschap gehandeld wordt.

4. Item: Dat zelfde staat ook klaarlijk in het geestelijk regt op vele plaatsen geschreven: Dat het kindskind, al is het al wettig geteeld, geen erfgenaam mag zijn van zijns grootvaders nalatenschap, omdat de vader daartusschen onecht is, en hem het kindskind niet mag voorbijtasten.

5. Al ware het zake, dat dusdanige kinderen *collaterales* waren tot hunne grootvaders of andere vrienden, dat is, verwant aan de zijde, dat mogt hen niet helpen, omdat hun vader was getogen *in coitu accusabile* [schuldige gemeenschap], dat is wel bewezen, en dat zij *collaterales* zijn, dat mag hun niet helpen: want het geschreven staat en is behoorlijk bezorgd in het keizerlijk regt.

6. Het regt zegt: Wanneer de verwantschap is ingeroepen door eene onechte stem, dan mogen zij geene erfenis ontvangen anders, als van hunnen vader en van hunne moeder, van wie zij echte kinderen zijn.

7. Wanneer eene vrouw eene zwangerschap voorgeeft als de man sterft, zoo het over de zes

sit, ne haet hyo neen berthe, so aegh hyo kostfellinghe to dwaen, ende her jowa to ontfaen: hwant alle tingh habbet een oenbygin ende een eynd, byhale God' ende syne need.

8. Item: Nymmen mey lawa ontfaen eer hij berren is.

9. Dit is riucht: Dat neen hoerbern mogen lawa ontfaen, hor fan fader ner aeck fan moder: hwant dat Keysers riucht seyt fan manigherhanda kynden, sulck mogen fan der moder gued ontfaen.

TIT. XLIX.

DE CONSANGUINITATE.

1. Trirahanda slacht is ter: Een flaeslick, een gastlick ende een ewelick. Di flaeslike slacht sint tre gongen. Di aerste dij geet op to da, dyr wij een flaeslick oenbegin fan habbet, als fader ende moder, aldfader ende aldmoder, ende alzo foert in da fyaerde kne. Dij ora gong is to del, to dam, dyer dij flaeslicke bygin fan ws nymmet, als sonen ende dochteren, nouuen ende niften, ende alzo to del in dat fyaerde kne. Di tredde gong is wr da syda, deer wij ner hya nabbet neen oenbegin dis flaeskis fan, als broren ende susteren, da kynden twira broren ende twira sisteren, als soe foert in 't fyaerde kne.

2. Dit is riucht in da gong dis slachten, deer opgeet: Fader ende moder sint twa aersta kne; aldfader ende aldmoder sint in da lettera kne, en alzo foert opwerth in dat fyarde kne. In da slacht,

maanden is, is zij niet zwanger, zoo moet zij de kosten betalen, en hare gifte ontvangen: want alle zaken hebben een begin en een einde, behalve God en zijne genade.

8. Item: Niemand mag erfenis ontvangen eer hij geboren is.

9. Dit is regt: Dat geene hoerekinderen mogen erfenis ontvangen van vader of ook van moeder: want het keizerlijk regt spreekt van menigerlei kinderen, welke van de moeder goed mogen ontvangen.

TIT. XLIX.

VAN BLOEDVERWANTSCHAP.

1. Driederlei verwantschap is er: Eene vleeschelijke, eene geestelijke en eene wettelijke. De vleeschelijke verwantschap heeft drie lijnen. De eerste, die gaat op tot dien, van wien wij een vleeschelijk begin hebben, zoo als: vader, moeder, grootvader en grootmoeder, en zoo voorts tot in het vierde geslacht. De andere lijn is naar beneden tot die, welke het vleeschelijk begin van ons nemen, gelijk zonen en dochteren, neven en nichten [kleinkinderen], en zoo naar beneden tot in het vierde geslacht. De derde lijn is over de zijde, daar wij noch zij een vleeschelijk begin van hebben, gelijk broeders en zusters, de kinderen van twee broeders en van twee zusters, en zoo voorts tot in het vierde geslacht.

2. Dit is regt in de lijn van verwantschap, die opgaat: Vader en moeder zijn de twee eerste graden, grootvader en grootmoeder zijn in den tweeden graad, en alzoo verder opwaarts tot in den vierden graad. In de verwantschap, welke nedergaat, daar zijn de zonen en dochteren in den

deer to del geet, deer sint sonen ende dochteren in da arste kne, nouuen ende niften in da lettera kne, ende alzo foert in dat fyarde kne. In da gong dis slachten, deer wr da syde geet, ney da gastlicke riucht: tween broren jeffta twa sistera sint in da aerste kne, ende twira sistera kynden sint in da lettera kne, ende alzo foerd in dat fyaerde. Item.: Ney da Keysers riucht so sint broren ende sisteren in da ora kne, ende alzo foerd in dat fyaerda kne.

3. Dit is riucht: Dat ter gastlick sib compt fan da helliga sacrament, als dij Prester deept een kynd, ende dij, deer 't heuet fan da font, beyde sin ze gastlicke feders to dat kynd. Ende dis slachten sint tre gongen. Dij aerste twiska dyne flaeslicke ende dine gastlicke fader des kynden. Ende dij gong haet faderlicheit. Dij ora gong is twiska dyn fader ende dat kynd, deer dat heuet fan da fonte. Di tredde gong is dyo broderlicheit, ende dij gong is twiska dat gastlicke kynd ende dyn flaeschelike kynd.

4. Dio frow, deer dy een kynd heuet haet fan da fonte, jeffta du her, dyo mey neen aefft wer dij bygaen, ende wirt er een aefft wer byginzen, so schel me 't scheda.

5. Dit is riucht: Nympt Martinus Bartha to een viue, ende Lotharius Rebarta, heuet Lotarius Martinus ende Barta een kynd fan da fonte, ende sterft Lotarius ende Bartha dan, so moet Martinus Rebarta naet nyma.

6. Da kynden, deer tween fadrien habbet, hor so se teyn sint eer da faderscip, so eeffter, mogen wal aefft bygaen, byhala dam, deer dyo faderscip mey byginzen is.

eersten graad, neven en nichten in den tweeden graad, en zoo voorts in den vierden graad. In de lijn van verwantschap, welke over de zijde gaat, volgens het geestelijk regt, [zijn] twee broeders of twee zusters in den eersten graad, en twee zusters kinderen zijn in den tweeden graad, en zoo voorts tot in den vierden [graad]. Item: Volgens het keizerlijk regt zijn de broeders en zusters in den tweeden graad, en zoo voorts in den vierden graad.

3. Dit is regt: Dat er geestelijke verwantschap ontstaat, door het heilige sacrament, als de priester doopt een kind, en die, die het heft van de vonte, beide zijn zij geestelijke vaders van het kind. En van deze verwantschap zijn drie soorten. De eerste tusschen den vleeschelijken en den geestelijken vader van het kind. En die soort heet vaderschap. De andere soort is tusschen den vader en het kind, die het heft van de vonte. De derde soort is de broederschap, en die soort is tusschen het geestelijk kind en het vleeschelijk kind.

4. De vrouw, die u een kind geheven heeft van de vonte, of gij haar, die mag geen echt met u aangaan, en wordt er een echt mede aangegaan, dan zal men dien scheiden.

5. Dit is regt: Neemt MARTINUS BARTHA ten vrouwe, en LOTHARIUS REBARTHA, heft LOTHARIUS [van] MARTINUS en BARTHA een kind van de vonte, en sterft LOTHARIUS en BARTHA dan, zoo mag MARTINUS REBARTHA niet nemen.

6. De kinderen, die beide dezelfde gevaders hebben, of zij geteeld zijn voor het gevaderschap, zoo na, mogen wel eenen echt aangaan, behalve met dien, waarmede het vaderschap aangegaan is.

7. Dit is riucht: Dat deer een man aegh dine mondscip to ontfaen, deer dij Prester jeffte jelkirs een deept haet. Hiare neen mogen deer neen aefft weder bygaen; bygaet se et, so schel ma ze schede.

8. Jefft er tweer gaer commet, jeffta twa, dij ena in da lettera kne, ende dij ora in da fyffta kne, da mogen aefft bygaen: hwant dat riucht dis aefftis steet in da fyaerda kne; aldus sint alle slachte in da fyower kne, ney da gong dis aeftes. Aldus bywisa ma dat sib ney da gastlicke riucht.

TIT. L.

DE LEGITIMIS HEREDIBUS.

1. Trirahanda lawa sint er: Ffoertgongen lawa, wrbeckgongen lawa ende lawa wr da syda. Ffoertgongen lawa sint, als dij fader off dyo moder lawgiet op hyaere kynden off op hyaere kyndes kynden, jeff op hyaere kyndis kynds kynden, ende alzo foert. Wrbeckgongen lawa sint, als dat kynd lawgiet op syn fader off op syn moder, aldfader joff op syn aldfaders fader. Ende da lawa, dyr aldus naet gaet ende fallet, da sint wr da syda, dat sint sisteren jeffta broren ende hyaere kynden, susterlingen of nowen, inlickera joff wtlyckera. Alle disse lawe haet wr da syda.

2. Item: En is deer neen fader ner moder, so aegh dat kyndis kynd dat gued, ende da sisteren et broderen naet.

3. Hwanneer deer lawa fallet, so is 't riucht, dat hya alle aerst foerdgaed. Is ter foerdgongen sib, alzo to recknien: Alleraerst opp 'et kynd, is ter een kynd; is ter neen kynd, so to recknien

7. Dit is regt: Dat iemand moet [geestelijke] voogdij ontvangen over dien, welke de priester of ieder ander gedoopt heeft. Geen hunner mogen met dien eenen echt aangaan; gaan zij dien aan, dan zal men hen scheiden.

8. Zoo deze twee huwen, of twee, de een in den tweeden graad en de andere in den vijfden graad, die mogen eenen echt aangaan: want het regt van den echt staat [stil] in den vierden graad; aldus is het in alle verwantschap in den vierden graad, naar den gang des echts. Aldus bewijst men de verwantschap volgens het geestelijk regt.

TIT. L.

VAN WETTIGE ERFGENAMEN.

1. Driederlei erfenissen zijn er: Vooruitgaande erfenis, teruggaande erfenis en erfenis over de zijde. Vooruitgaande erfenissen zijn, wanneer de vader of de moeder nalaat aan hunne kinderen of aan hunne kindskinderen, of aan hunne kinds-kinds-kinderen, enz. Teruggaande erfenissen zijn, wanneer het kind nalaat aan zijnen vader of aan zijne moeder, grootvader of aan zijns grootvaders vader. En de erfenissen, die alzoo niet gaan en vallen, die zijn over de zijde, dat zijn zusters of broeders en hunne kinderen, zusterlingen of neven, nadere of verdere. Al deze erfenissen heeten over de zijde.

2. Item: Is er geen vader of moeder, dan beurt het kindskind het goed, en de zusters en broeders niet.

3. Wanneer er erfenissen openvallen, dan is het regt, dat zij allereerst voortgaan. Is er voortgaande verwantschap, dan dus te rekenen: Allereerst aan het kind, is er een kind; is er geen

fader ende moder; mer haet hij een haelbroder, dij mey naet mit ta jelderen to da gued tasta.

7. Hweerso sint tree broren jeffta tria sistera fan een fader ende fan een moder, ende dij ena broer taegh x kynden jeffta meer, enda dij ora taegh een kynd, ende hyaere faderen storen bede, ende dij tredda broer stoer lest, sonder kynden, so weren syn broders kynden eeruen to syn gued. Jeffta dat hyaerem een lawa oenfoel, deer hya allyck sib to weren, nu freega ma, hor da broers kynden schellet dat gued dela bij hauden so bij slachten? Hijr op so andert bede Paus ende Keysers riucht, ende seyt: Hya schillet dela bij slachten, ende naet bij haudem, ende dat een kynd schil alzo fula habba als da x kynden; mer fallet da lawa wt oer sex handen, dat is, fader ende moder, sister ende broder, kynd ende kyndis kynd, so schil ma da lawa dela bij hauden, sin ze lyck sib, ende naet bij slachten.

8. Dat is riucht: Dat ma dat nesta lyff altida in da bysitingha aegh to wisen myt riuchta riucht; ende dij schel nest wessa to da gued ende lawen, deer da dada sibst is fan folle sib. Item: Dit is naet to foerstaen fan broren ende broers kynden, ende sisteren ende hyaere kynden, ner fan kynd ner kyndes kynd, mer dat is fan wtlycker sib, dat dat sibste lyff nest lawen is.

9. Dit is riucht: Dat dat kynd lawiget op fader off moder, ende fader en moder lawiget op hyaere kynden jeffta op hyaere kyndes kynden.

10. Dit is Keysers riucht: Dat in da lawen

halfbroeder, die mag niet met de ouders aan dat goed tasten.

7. Waar zijn drie broeders of drie zusters van eenen vader en van eene moeder, en de eene broeder teelde tien kinderen of meer, en de andere teelde een kind, en hunne vaders stierven beide, en de derde broeder stierf het laatst, zonder kinderen, dan waren zijns broeders kinderen erven van zijn goed. Of indien aan hen eene erfenis viel, waartoe zij even na waren, zoo vraagt men, op welke wijze de broeders kinderen zullen het goed deelen, bij hoofden of bij staken? Hierop antwoordt beide pauselijk en keizerlijk regt, en zegt: Zij zullen deelen bij staken, en niet bij hoofden, en het eene kind zal zoo veel hebben als de tien kinderen; maar vererven de erfenissen buiten de zes handen, dat is, vader en moeder, zuster en broeder, kind en kindskind, dan zal men de erfenissen deelen bij hoofden, zoo zij even na verwant zijn, en niet bij staken.

8. Dit is regt: Dat men het naaste lijf ten allen tijde in het bezit behoort te stellen volgens wettig regt; en die zal het naaste zijn tot het goed en de nalatenschap, die den dooden naast is in volle verwantschap. Item: Dit is niet te verstaan van broeders en broeders kinderen, en zusters en hare kinderen, noch van kind of kindskind, maar dat is van uiterlijker verwantschap, dat het naaste lijf het naast aan de nalatenschap is.

9. Dit is regt: Dat het kind nalaat aan vader en moeder, en vader en moeder nalaten aan hunne kinderen of aan hunne kindskinderen.

10. Dit is keizerlijk regt: Dat in erfenissen zul-

schil wessa dij fader ende dij soen een persona, ende dat kynd schil sitta gaen in dat heel gued mit ta fedrya, ende lyck eerua wessa.

11. Hwaso haet tweer sonen jeffta twa dòchteren, ende dij ena soen of dyo een dochter dan sterfft, ende hya dan een kind lawigiet, so is dat kynd allika ney to syn aldfaders gued, dan syn faders broder jeffta syn faders suster, jeffta syn fedrya; ende al is 't seeck, dat het naet is nest ende *proximior in gradu*; dat is, dat hit naet sibbest se, so is dat claer ney da riuchta scryowna riucht, dat tet sitta gaen schil in syn faders jeffta moders steed: hwant hwanneer een kyndis aldera sterat jeffta daed sint, so aegh hit allycke foerlick to tasten to da aldfader ende aldmoders gued, dan syn fadrien jefta syn moyen.

12. Dit is riucht: Dat da kyndis kynd sint lycke ney to dae eerffscip hyaere jeldera, ho dat ze aefft ende folbaren wtkommen se.

13. Item: Dat eerffscip schel ma aldus dela: Dat kynd schil faen to da helfft, ende dat kyndes kynd, is ter een off twa off meer, da schellet habba naet meer so dyn ora helfft to jenst dat kynd.

14. Hweerso een man sterfft, ende eefterleth een broer ende broders kynden, so sint da broders kynden ende dij broder allycke sib to da dada broders gued.

15. Dat riucht seyt: Hweerso een man sterfft sonder testament off lesta willa, so is dat sibste bloeed ende dat neste lid eerwa syn gueden. Dat is Keysers riucht.

16. Dit is riucht: Dat da folsisters kynden sint nyaer to da lawen so dyo haelsister.

len wezen de vader en de zoon een persoon, en het kind zal zitten gaan in het geheele goed met den oom van vaders zijde, en gelijke erfgenaam zijn.

11. Wie heeft twee zonen of twee dochters, en de eene zoon of de eene dochter dan sterft, en zij dan een kind nalaten, dan is dat kind even na tot zijns grootvaders goed, als zijns vaders broeder of zijns vaders zuster of zijn oom; en al is het zake, dat het niet is de naaste en *proximior in gradu*, dat is, dat het niet het naaste verwant is, zoo is het klaar, volgens wettig geschreven regt, dat het zitten gaan zal in zijns vaders of in zijner moeders plaats: want wanneer eens kinds ouders sterven of dood zijn, zoo behoort het even gelijk te tasten in des grootvaders en der grootmoeders goed als zijne oomen en zijne moeijen.

12. Dit is regt: Dat de kindskinderen even na zijn tot de erfenis hunner ouderen, zoo zij echt en uit volle geboorte geboren zijn.

13. Item: De erfenis zal men dus deelen: Het kind zal nemen de helft, en het kindskind, is er een of twee of meer, die zullen hebben niet meer dan de andere helft tegen dat kind.

14. Wanneer iemand sterft, en nalaat eenen broeder en broeders kinderen, dan zijn de broeders kinderen en de broeder even na aan des dooden broeders goed.

15. Het regt zegt: Indien iemand sterft zonder testament of laatsten wil, dan is het naaste bloed en het naaste lid erfgenaam van zijn goed. Dat is keizerlijk regt.

16. Dit is regt: Dat de volle zusters kinderen zijn nader tot de nalatenschap dan de halfzuster.

17. Hwanneer dat ter sint folbroren ende een halffbroer, alzo als da folbroren mannick lawigiet op orem, alzolangh, so dat ter een is, ende wareth wt dyn halffbroer; allicker forma is 't, jefft er weer fula susteren, ende heden een haelsister jeffta meer.

18. *Questio:* Joff dij aldfader ende dyo aldmoder nyaer sint to hyaere kyndis kynds lawa, dan dyo halffsister to her halffbroders lawa jeffta halffsisters lawa?

19. *Resp.* Deer was een man, heet FECKA, dij taegh bij synre aerste frowe twa kynden; dyo aerste frowue dyo stoer, da naem FECKA wrscrioun een oer aefft wyff, ende taegh deer bij een oer aefft kynd. FFECKA dij sterff, ende lawighet syn gued op syn tua kynden; aldeer ney storen da twa kynden, deer FECKO hede teyn bij synre aerste frowe; aldus is dij taem ende dij daed. Nu wirt er freget: Hor disse twa kynden habbet lawiget hyaere gued, lessa so mara, op dyn aldfader ende op da aldmoder, so op dyo haelsisteren, als dyo haelsister her faders deel wtnympt? Hyrop andert dat Keysers riucht ney da baem: Dat dij aldfader ende dyo aldmoder da lawa agen, ende dyo halfsister naet: hwant alle lawen agen foert to gaen, ende riucht del, alzo alse deen habbeth fan ABRAHAM, YSAAC ende JACOP etc., dat ney da baem; ende is ter breck in da delgong, so schellet da lawa opgonga, foerd meer ney da baem So is ter mids in da baem een pont off *stipa*, deer haet *truncus;* bij da fora syda dis *stipa*

17. Wanneer dat er zijn volle broeders en een halfbroeder, dan laten de volle broeders elkander na, zoolang er een is, en weren daarvan den halfbroeder; gelijkerwijze is het, zoo er waren volle zusters, en [zij] hadden eene halfzuster of meer.

18. Vraag: Of de grootvader en de grootmoeder nader zijn tot huns kindskinds erfenis, dan de halfzuster tot haars halfbroeders nalatenschap of harer halfzuster nalatenschap?

19. Antw. Daar was een man, genaamd Fecka, die teelde bij zijne eerste vrouw twee kinderen; de eerste vrouw die stierf, toen nam Fecka voorschreven eene andere echte vrouw, en teelde daarbij een ander echt kind. Fecka die stierf, en liet zijn goed na aan zijne twee kinderen; daarna stierven de twee kinderen, die Fecka had geteeld bij zijne eerste vrouw; aldus is het geslacht en de dood. Nu wordt er gevraagd: Of deze twee kinderen hebben nagelaten hun goed, minder of meerder, aan den grootvader en aan de grootmoeder, of aan de halfzusters, wanneer de halfzuster haars vaders deel er afneemt? Hierop antwoordt het keizerlijk regt naar den boom: Dat den grootvader en der grootmoeder de nalatenschap toebehoort, en der halfzuster niet: want alle erfenissen moeten voortgaan, en regt naar beneden, zoo als zij gedaan hebben [ten tijde] van Abraham, Izäak en Jacob enz., dat volgens den boom; en is er eene breuk in den nedergang, dan zullen de nalatenschappen opwaarts geërfd worden naar den boom. Dan is er midden in den boom een punt of stip, die den tronk genoemd wordt; bij de regter zijde van den tronk

foert to del; so steet dyo halffsister, deer teyn is bij een ora man off bij een ora frow, al stil bij der syda wth; ende haet dat scrifft *collaterales*, als dij baem*wal bywyst. Ende dat dij aldfader ende dyo aldmoder opgaet in da baem in da slachte, riuchte foerd eeffter dyn fader ende moder, dat bywyst ws dij baem in da opgong; ende om dissen willa, dat se nest sint in da slacht ende in da opgong, 'so schelle s' aeck nest wessa in da lawen ney da riuchte. Aldus is 't bysletten, dat alfader ende aldmoder sint nyer in da lawen dan dyo halff-suster.

21. Dit is riucht: Dat da lawen agen foert to gaen op dat kynd jeff kynden kynd, ende foert op hyaere jongeren; deer fan spreckt dat riucht claerlyck fan dis pont aldus: *In successione pociorem*, en dit a wralda ald riucht wessen fan ABRAHAMS tyden ont nu; ende sint deer neen jongeren, so schelleth da lawa wrbeck, ende to lesta wr da syda. So is 't riucht, hwaso is nest kne in da sib, dij is nest to da lawen. Aldeerom spreckt dat riucht aldus: *Qui prior est in gradu, pocior est in successione*, dat meent, deer nest is in da kne, dij is nest to da lawen; aldeerom so is lyck kne lyck sib; nu is 't foert riucht, dat dij is nest, deer nymmen to fara is; doer fan spreckt dat riucht, ende ney dis riucht so weer dij sisterlingh fan folla sib ende dij sisterlingh fan hale sib allyck nyer, were 'r nen sibbera to fara. Nu comt er een strengera riucht, ende wil dat fol sib to fara habbe,

teelt verder kinderen, altijd naar beneden; dan staat de halfzuster, die geteeld is bij eenen anderen man of bij eene andere vrouw, stil bij de zijde uit, en noemt de wet *collaterales*, zoo als de boom duidelijk aantoont. En dat de grootvader en de grootmoeder opgaan in den boom in het geslacht, dadelijk na den vader en de moeder, dat bewijst ons de boom in den opgang; en om dies wille, dat zij het naaste in het geslacht zijn en in den opgang, zoo zullen zij ook naast wezen aan de erfenis volgens het regt. Dus is het besloten, dat grootvader en grootmoeder nader zijn tot de erfenis dan de halfzuster.

21. Dit is regt: Dat de erfenissen behooren voort te gaan aan het kind of kindskind, en verder aan hunne nakomelingen. Daarvan spreekt het regt duidelijk omtrent dit punt aldus: *In successione pociorem*, en dit is overoud oud regt geweest van Abraham's tijden tot nu toe; en zijn er geene nakomelingen, zoo zullen de erfenissen teruggaan, en op het laatst over de zijde. Dan is het regt, dat wie de naaste is in den graad van verwantschap, die is de naaste tot de erfenis. Daarom zegt het regt aldus: *Qui prior est in gradu, potior est in successione;* dat wil zeggen, wie naast is in den graad, die is naast tot de erfenis, daarom zijn gelijke graden even na. Nu is het verder regt, dat wie het naaste is, waar niemand voor is, daarvan spreekt het regt; en volgens dit regt, dan was de zusterling van volle verwantschap en de zusterling van halve verwantschap even na, waren er geene nadere verwanten voor. Nu komt er een gestrenger regt, en wil, dat volle verwantschap voorgaat,

sint to jenst da ewa ende to jenst dat riucht ende with Godis hulde: deerom agen ze neen stal. Hwant dat neste lyff aegh dat eerff, alzofyr so hij frij boren se, ende hij 't naet wrlern habbeth mey trim tingen: mit moerdbrand, mit manslachta ende myt falscha wrreed oen lyff off oen gued. Is dat openbeer, so haet hij syn gued wrlern.

25. Item: Dat riucht seyt: Dat ma da nesta lyff aegh altyda in der bysittinge to wisen.

26. Dit is riucht: Dat dij broer nyaer is to syn broers lawen, dan syn broder off syn susters kynden. Dat to byuisen in ws Freescka Landriucht, ende aeck in da Keysers Roloffs riucht; aeck steet hit in da wilkaren fan Opstallisbaem, ende hyrop mit allegaten, als hyrney folgien is.

27. Kond sije hit alle lyoden, deer riucht wrstaen conet, ende ho dyo falsckheed naet se buppa riucht. Aldeerom haet dij Keyser dat riucht seth, dat dat sibste bloed ende dat neste lyff dat eerffscip scholde ontfaen, als deer scrioun steet in da Keysers riucht.

28. Dit is een pliga in *Freesland*, dat dat sibste bloed ende dat neste lyff dat eerffschip aegh; ende dissen pliga aegh ma foer riucht to halden, als dyr steet scrioun in da gastlicke riucht, ende sonderlinga hweer dij pliga ende dat riucht wreen concorderet.

29. Dit is riucht, ende seyt dij Keyser openbeerlycka in manigha logem ende in da boeken, deer hetet *codex* ende *instituta*: So hweer dat ter aldera sterat, als: fader ende moder, sonder testament, ende dan kynden eeffter letet, als: broren

tegen de wet en tegen het regt en tegen Gods eer: daarom houden zij geen' stand. Want het naaste lijf komt de erfenis toe, voor zooverre het vrij geboren, is en hij haar niet verloren heeft door drie zaken: door moordbrand, door manslag en door valsch verraad aan lijf of aan goed. Is dat openbaar, dan heeft het zijn goed verloren.

25. Item: Het regt zegt: Dat men het naaste lijf altijd in het bezit behoort te wijzen.

26. Dit is regt: Dat de broeder nader is tot zijns broeders nalatenschap, dan zijns broeders of zijner zuster kinderen. Dit aan te wijzen in ons Friesch Landregt, en ook in het Keizers Rodlofs regt; ook staat het in de willekeuren van Opstalsboom, en hierop met allegaten, als hierna volgende is.

27. Kond zij het allen lieden, die regt verstaan kunnen, dat de valscheid niet boven het regt gaat. Daarom heeft de Keizer het regt ingesteld, dat het naaste bloed en het naaste lijf de erfenis zouden ontvangen, gelijk er geschreven staat in het keizerlijk regt.

28. Dit is eene gewoonte in *Friesland*, dat het naaste bloed en het naaste lijf de erfenis toekomt; en deze gewoonte behoort men voor regt te houden, gelijk er staat geschreven in het geestelijk regt, en bijzonderlijk waar de gewoonte en het regt overeenstemmen.

29. Dit is regt, en zegt de Keizer duidelijk op verschillende plaatsen en in de boeken, die genoemd worden *codex* en *instituta*: Wanneer er ouderen sterven, als: vader en moeder, zonder uitersten wil, en dan kinderen nalaten, als: broe-

ende sisteren, so sint da sisteren mey eeruen to da gued, so da broren, ney da riucht, ende aghen lyck to delen dat eerffscip mey da broren, omdat hya sint teyn lyckwel fan fader ende fan moder.

30. Item: Aeck ney da baem dis sibbes so nis ter nenerhanda onderschedinghe twiska broren ende sisteren, ende dat famna kynd is alzo ney, dis jeldera lawa to ontfaen so dy zoen; ende dat riucht seyt aldus: Hwanneer dat fader ende moder storen sint, so schellet hyaere kynden, hit se kneppen, hit se famnen, to fara alle lyoden, to lyka al hyaere gued ontfaen, deer hyaere jelderen leten ende lawigieth habbeth, hor hya testament maketh habbeth so naet. Dat byeth dij Keyser, in syn bueken, to halden, mit grata boden, ende seyt aldus: Dat alle dajeen, deer aldeer to jenst dwaeth enigherleye wys, dat sint wrogeren ende clageren wr God fan hymelryck ende der natura: hwant hweerom dat God ende dyo natuur dat deen haet, dat se naet allinna sceppen haet kneppa kynden sonder famna kynden, jeffta famna kynden sonder kneppa kynden, mer om dissen willa, dat dyo wrald naet staen mey bij da kneppa kynden allinna, ner bij da famna kynden allinna; ende om dissen willa, dat God dyn menscha lyck haet mecket ende lyck foerlost, so sint hya aeck lyck to da eerua schyldich to faen, als dat riucht heer fan seyt.

31. Item: Joff nu ymmen hyr to jenst sprecka wolde, dat hit syd ende pliga se, dat dae kneppen opberre dat eerffscip, ende boedlya da sisteren hyr-

ders en zusters, dan zijn de zusters mede erfgenamen tot het goed, gelijk de broeders, volgens het regt, en moeten gelijk deelen de erfenis met de broeders, omdat zij zoowel geteeld zijn van vader als van moeder.

30. Item: Ook volgens den boom van verwantschap, zoo is er geenerlei onderscheiding tusschen broeders en zusters, en het vrouwelijke kind is even na om der ouderen erfenis te ontvangen als de zoon; en het regt zegt aldus: Wanneer dat vader en moeder gestorven zijn, zoo zullen hunne kinderen, hetzij jongens, hetzij meisjes, boven alle andere lieden, even gelijk al hun goed ontvangen, hetwelk hunne ouders achtergelaten en nagelaten hebben, hetzij zij eenen uitersten wil gemaakt hebben of niet. Dit gebiedt de Keizer, in zijne boeken, te houden, met streng bevel, en zegt aldus: Dat alle degene, die daartegen doen op eenigerlei wijze, dat zijn wroegers en klagers over den God des hemels en [over] de natuur: want waarom dat God en de natuur dat gedaan hebben, dat zij niet alleen geschapen hebben mannelijke kinderen buiten vrouwelijke kinderen, of vrouwelijke kinderen buiten mannelijke kinderen, dat is om dies wille, dat de wereld niet bestaan kan bij mannelijke kinderen alleen, noch bij vrouwelijke kinderen alleen; en om dies wille, dat God den mensch gelijk gemaakt heeft en gelijk verlost, zoo zijn zij ook gelijk, tot de erfenis geregtigd te tasten, zoo als het regt hiervan zegt.

31: Item: Of nu iemand hiertegen spreken wilde, dat het zede en gewoonte is, dat de knapen aanvaarden de erfenis, en boedelen de zusters

fen wth, hyr to jenst dyn pont is to wrstaen: Als da jelderen makiet een testament, ende dat ordineriet dan in da testament, dat da susteren fol schy fan da eerffscip, ende oers hatet neen macht.

32. Item: Dij *consuetudo* jeffta dij pliga weer oers onreedlick ende jens da natuurlicheit ende jens dat riucht, openbeerliek, als ma hyr byschoya mey, dat da broren scholde nyma dat eerffscip, ende reka da sisteren deer hymmen foged; dat scholde mannich gueden mannis kynd to heynd gaen.

33. Item: Alsulke onreedlike pliga, al weer hij al halden in wrsumicheed, dat aegh nymmen to hyndrien ner to schayen.

34. Jeff nu ymmen sprecka wold aldus: Dat disse plyga aldus halden weer in wse lande, ende in logem deeld ende wysd weer, als twisken broren ende sisteren; hyr to jeens, al weer dit aldus bysyghet: Dat kan een orem naet schaya ner hyndria; en dat is bij onriuchta bysyghet, ende bij wanfroedscip: hwant dat riucht is omseth, dat tet een man helpa schil; ende ellick man mey syn riucht byschirma myt wysheed, in elka loegh, deer hij 't byhoued ende need is. Ende een oers wrsumicheed ende onriucht can nymmen hyndria off schya in syn riucht.

35. Twa let ma wrbeck ende foerdgaen; wrbec to da fedria ande foerd ty da nowa.

36. Hweerso een man sterfft, ende habbe hij broders bern jeffta susters bern, fedria jeffta modria, so laughe ther alzowel wrbeck to da alderen, so re foerd to da jongeren, bij man hauden.

hiervan uit, hiertegen moet men dit punt aldus verstaan: Wanneer de ouders maken eenen uitersten wil, en dat dan bepalen in den uitersten wil dat de zusters het volle van de erfenis zullen genieten, en anders heeft het geene magt.

32. Item: De *consuetudo* of de gewoonte ware anders onredelijk, en tegen de natuurlijkheid en tegen het regt, duidelijk, als men hier zien mag, dat de broeders zouden nemen de erfenis, en reiken de zusters hetgene hen gelieft; dat zoude menig' goeden mans kind te na gaan.

33. Item: Dusdanige onwettige gewoonte, alware zij al gehouden bij verzuim, die behoort niemand te hinderen of te schaden.

34. Zoo nu iemand zeggen wilde aldus: Dat deze gewoonte alzoo gehouden werd in onze landen, en op plaatsen gevonnisd en gewijsd ware, te weten tusschen broeders en zusters; hiertegen, al ware zij aldus gebezigd, [dient]: Dat kan een' anderen niet schaden of hinderen; en zij is ten onregte gebezigd en bij verkeerde wijsheid: want het regt is daarom ingesteld, dat het iemand helpen zal; en ieder mag zijn regt beschermen met wijsheid, op elke plaats, waar hij het behoeft en [des] noodig is. En eens anders verzuim en onregt kan niemand hinderen of schaden in zijn regt.

35. Twee laat men terug en voortgaan; terug tot de oomen en voort tot de neven.

36. Wanneer iemand sterft, en heeft hij broeders kinderen of zusters kinderen, oomen van vaders zijde of oomen van moeders zijde, dan laat hij even goed na terug aan de ouderen, als hij voort tot de jongeren [nalaat], bij mans hoofden.

27. Hweerso een man sterfft sonder kynden, and hij ne haet neen broder libben, so moten syne suster kynden alzofyr in da lawa faen so da broders kynden. Als fader ende moder sterwet, so lawgiet hya op dat kynd; jeff dat kynd sterfft sonder kynden, and syn twa aldmoder libbet, so schellet hya dat gued lyck dela, hor so dis kyndea fader gued mara is so deer moder gued.

38. Hweerso een frowe comma in ena fraemda flethe, haet so se deer wynne, so moet dyo sister alzo fyr faen in da lawen so dij broder; jeff hyo hor broder ner sister nabbe, so moten da sisters kynden alzo fyr faen in da lauuen so da broders kynden: alzo hit byteyn is and fan da hirde framethat, so feet dyo sister in da lawen faders ende moders, broders ende susters, otheris naet.

39. Hweerso een man nympt een wedue, and hym een bodel eer ethelet haet a fraemda fletta, hor so syn bodel mara so lesse se, so her gued mara is; wint hyo een kynd oen synre wer, so alle manickum syn in bodel tofallen; jeffta myt lawen, so heert in den manda.

40. Hweerso een man twia wiuet, ende ayder tyd bern tyucht, so hij sterfft and da twira bern dela schellet, hat da lettera wyff inbodel in da wara brocht, so nympt hyo dat alla fara off; thenna da ara bern dat halue bodel; theer eeffter so aegh hyo dat gued, deer se oeffnymen haet, to da halue bodel to lidzen, and thet gued riucht

37. Wanneer iemand sterft zonder kinderen, en hij heeft geenen broeder levende, dan moeten zijner zuster kinderen even ver in de nalatenschap tasten als des broeders kinderen. Als vader en moeder sterven, zoo laten zij aan het kind na; zoo het kind sterft zonder kinderen, en zijne beide grootmoeders leven, dan zullen zij dat goed gelijkelijk deelen, hetzij des kinds vaderlijk goed meer is als der moeder goed.

38. Wanneer eene vrouw komt in eenen vreemden inboedel, van hetgene zij daar wint, moet de zuster even ver tasten in de nalatenschap als de broeder; zoo zij noch broeder noch zuster heeft, dan moeten der zuster kinderen even ver tasten in de erfenis als des broeders kinderen: omdat het beteeld is en van den haard vervreemd, zoo vat de zuster in de nalatenschap van vader en moeder, van broeder en zuster, anders niet.

39. Wanneer een man neemt eene weduwe, en hem een boedel eerder wettig aangekomen is van vreemd boedelgoed, hetzij zijn boedel meer of minder is, of dat haar goed meerder is; wint zij een kind bij zijne magt, dan moet elks goed in den boedel vallen; of ingevolge de wet, dan behoort het in de gemeenschap.

40. Wanneer iemand tweemaal trouwt, en iedere reis kinderen teelt, wanneer hij sterft en de tweederlei kinderen deelen zullen, heeft de tweede vrouw inboedel in de huishouding gebragt, dan neemt zij dit alles te voren er af; dan de andere kinderen de halve boedel; daarna zoo moet zij het goed, hetgene zij er afgenomen heeft, bij den halven boedel leggen, en dit goed wettig in twee

a twa to lidzene; so nympt hyo dyn halff deel, and da twa bern dela dyn helfft deel weder. Sô dij arsta manegra broderen haet, so nymeth se mara bodels. Llyweth thera lettera berna moder naet, so nymeth hya dat bodel, deer hyare moder wirda mocht.

41. Dit sint tree kerren and tree wrkerren: Dat was bij FREDRICUS tiden, dis Goden boda, da hild ma dat to riucht: Hweerso een wedue mannet, so lat ze dan man op thera berna gued, and wr-terde and wrbalede der ber[n]a gued; al hwant dat was, dat se da scortha swara machten, so noem se hyaere faders gued fan der moder. Thet oder is: Sterfft fan da bern een, so laugèt op da moder ende op syne styepfader, ende naet op syne sisterna; jeffta da bern makeden een enda (schedinghe) wyth da moder, dat dij broder moste lawigie oppa dyn oderna, so haet ma dat een schedinghe. Wynt hyo bern by da lettera man, alzo se starff, so lauuigiet se dat gued, deer se ontfinzen heed fan da ara bernen, alzo fyr oppe da lettera, deer fraemde weren, dam, deer dat gued fan commen was, so hit oppa arste. Da tredda is: Hweerso een man noem een frowe, and hij deerbij bern tyucht, thach nede sij dij Prester onder boeck and onder stola naet gaer jown, and da wird, deer aldeer to heret, naet spritzen; alzo he starff, wolde hij da bern to eeruen habba and aefft makia, so was dat gued hyarens nelthera, so ont-

deelen leggen; dan neemt zij haar half deel, en de twee kinderen deelen hun half deel weder. Indien het eerste meerdere broeders heeft, dan nemen zij meerdere boedels. Leeft der laatste kinderen moeder niet, zoo nemen zij den boedel, die hunne moeder toekomen zoude.

41. Dit zijn drie keuren en drie overkeuren: Dit was ten tijde van FREDERICUS, den Godsgezant; toen hield men het als regt: Wanneer eene weduwe eenen man neemt, leidt zij dan de man in der kinderen goed, en verteerde zij en bragt zij door der kinderen goed; wanneer het was, dat zij [de kinderen] wat er schorte bezweren mogten, zoo namen zij huns vaders goed van de moeder. De andere is: Sterft van de kinderen een, dan valt het aan de moeder en aan zijnen stiefvader, en niet aan zijne zusters; of de kinderen maakten eene eindscheiding met de moeder, dat de broeder moest nalaten aan den anderen, zoo noemt men dit eene scheiding. Wint zij kinderen bij den tweeden man, wanneer zij sterft, dan laat zij dat goed, dat zij ontvangen had van de vroegere kinderen, in gelijke mate na aan de lateren, die vreemd waren, als aan die, van welken het goed gekomen was, te weten aan den eersten. De derde is: Wanneer een man name eene vrouw, en hij daarbij kinderen teelde, doch had hen de priester onder boek en onder stool niet vereenigd, en de woorden, die daartoe behooren, niet gesproken [had hij hen niet getrouwd]; indien hij sterft, wilde hij die kinderen tot erfgenamen hebben en wettig maken, dan was het goed aan geen hunner, zoo onterfde hij ze in allen gevalle

eerwader se owehsens (thera bera). Dat was dat een erigh tingh, so dyo moder alzo edel was, dat da bern hoernegen hyaere faders gued wesse schol-den. Da wrkaes ma dat riucht, and leyd ma hit to dal. Da kaes ma een ander tingh to riucht: Hweerso een wedue manneth, and se da bern to baemond sette, se nyme hyo dat herne and dat kaepland half with a bern. Thet oder is: Sterff dera bern een, dat hit lawigade foerd oppe sine broder, and naet oppa da moder. Thet tredda: Hweerso een man syn breyd haleth tho how ende to huus, myt here ende myt drechte, and hym jeft aefftlyck and riuchtelick, hor see 't dij prester deth so een leya, so is hyo al ewen aefft, and da bern, deer se tyaet, al euenwel schellet se faders gued bysitta.

42. Dit lest ma in da Landriucht: Aldfaders lawa and emes lawa and tredda lawa, da aeg ma to halden mit xii manna withedén. Dit sint alderis lawa: Hweerso een man tween sonen tiucht, ende dij ena broer bern tiueht, ende da bern een ander tyucht; so dij fader sterfft, deer se fan commen sint, dan so queth dat kynd: Myn aldfader, ende dij ora queth: Fader; so is dat kynden kynd alzo ney to da lawen so dij zoen. Is 't fora wtbern, so is 't ty da fyaerda commen, so ne thoer dij fraemde oppa dyne oderna naet lawigia.

43. Dit sint emes lawa: Een man sterfft, and hij habbe broders bern and sisters bern, so sint da sisters alzo schyldich to da lawen so da broders bern sint.

44. Dit sint treddan: Hweerso broderen sint,

(de kinderen). Dit was eene erge zaak, wanneer de moeder van adel ware, dat de kinderen hoerekinderen van hunn vaders goed zijn zouden. Toen herkoos men het regt, en legde het neder. Toen koos men eene andere zaak tot regt: Wanneer eene weduwe een' man neemt, en zij den kinderen eenen voogd geeft, dan neme zij het huis en erf en het koopland half met de kinderen. Het andere is: Sterft een der kinderen, dat het terstond vererve aan zijnen broeder, en niet aan de moeder. Het derde: Wanneer iemand zijne bruid te hof en te huis haalt, met heir en met gevolg, en trouwt wettig en volgens regt, of het een priester doet of een leek, dat is even wettig, en de kinderen, die zij telen, zullen desniettemin hunn vaders goed bezitten.

42. Dit leest men in het Landregt: Grootvaders erfenissen en ooms erfenissen en derde graads erfenissen moet men houden, met bewijs-eeden van twaalf mannen. Dit zijn ouders erfenissen: Wanneer iemand twee zonen teelt, en de eene broeder kinderen teelt, en de kinderen een ander telen; indien de vader sterft, van wien zij gekomen zijn, dan zegt het kind: Mijn grootvader, en de andere zegt: Vader; dan is het kindskind alzoo na aan de erfenis als de zoon. Is er verdere geboorte, dan is het in de vierde gekomen, dan behoeft de vreemde op den anderen niet na te laten.

43. Dit zijn ooms erfenissen: Iemand sterft, en hij heeft broeders kinderen en zusters kinderen, zoo zijn de zusters even zoo na tot de nalatenschap als de broeders kinderen zijn.

44. Dit zijn derde graads [erfenissen]: Wanneer

and hya sistera wtbeedliath, and deer oder bern, sisters bern, sint, and dat bern een oer tyucht, so is dat bernbern to da tredda commen; alzo dij sister sterfft, deer wtbeedlet is, so agen da niffta kynden alzofula in hyaere faders fetha, aldfaders lawen so dij broder. Llyweth dij broder naet, ende hede hij een sister, so wrfeng se da broders bernisbern, dis dada sisters bern. Haet se gued a fraemde flette wonnen, so fucht dyo suster alzo fyr in da lawen so dij broder, da sisters bern alzo fyr so da broders bern.

45. Spera hand ne wint naet buta een feta fengh; deer wrfucht dij newa da dada sister; fful sib wrfucht dat halff sib; een kne an een lawem an een jelde, hit ne se, dat een oder sibbera se.

46. Deer weren tre broren, ende weren alle folbroren, ende nas neen anderis natha, ende deelden enen faders gued ende moders, dat deer-omme also schepen: Dat ter een man was, ende hede een aefft wyff, ende taegh hij een odera wyff een bern; da sterff syn aefft wyff; ande taegh thaueswisa een oer bern; deer ney noem hij hio to aefta wiue, ande tylath dat tredde; alzo was thera tria bern neen oderis naeth lyka.

47. Deer weren tre broren, ende weren alle folbroren; da sloegh dij jongsta hyaere alre fader; da golden da tween broren da tredda, deer hyne sloegh. Dat was aldus: Deer scholde fyowasum

er broeders zijn, en zij de zusters uitboedelen, en er andere kinderen, zusters kinderen, zijn, en een van die kinderen een ander teelt, dan is, dat kindskind tot de derde [graads erfenis] gekomen; wanneer de zuster sterft, die uitgeboedeld is, dan moeten der nigten kinderen zooveel van huns vaders ooms grootvaders erfenis [hebben] als de broeder. Leeft de broeder niet, en had hij eene zuster, dan overtast zij des broeders kindskinderen, der doode zuster kinderen. Heeft zij goed in eenen anderen boedel gewonnen, dan vat de zuster zoo verre in de nalatenschap als de broeder, de zusters kinderen zoo verre als de broeders kinderen.

45. Speershand [de mannelijke lijn] wint niet, behalve ooms erfenis; daar overtast de neef de doode zuster; volle verwantschap overtast halve verwantschap; een graad [komt] aan eene nalatenschap, aan een geld, ten zij, dat een andernader is.

46. Er waren drie broeders, en [zij] waren allen volle broeders, en geen hunner was van dezelfde geboorte als de andere, en deelden een vaderlijk goed en moederlijk goed; dit is aldus gesteld: Dat er iemand was, en had eene echte vrouw, en teelde bij eene andere vrouw een kind; toen stierf zijne echte vrouw; en [hij] teelde diefsgewijze een ander kind; daarna nam hij haar tot echte vrouw, en teelde het derde; alzoo was geen der drie kinderen elkander gelijk.

47. Daar waren drie broeders, en [zij] waren allen volle broeders; toen sloeg de jongste hun aller vader; toen betaalden de twee broeders den derden, die hem sloeg. Dat was aldus: Daar zouden vier

fara wr een wetter; da wox dij wynd, ende dat wetter sloegh in dat scip; da worpen da tween hyaere fader wt, and quethen, dat hit bettera wyr; dat hij allinna drinokte, so se alle sterue. Dat was da tredda broder leed, ende scholde hynne to da lyue reda, and sloegh wt myt ena gerfonge, and taegh ne weer inoer boerd, ende dede hym een dulligh. Da clagen da twen op dyn tredda broder, and spreken, dat hij ne slayn hede; hij scholde 'm jelda. Hij spreeck: hia heden slayn, and hya ne drinsa wolden, and hya ne ielda scholden. Ende alzo golden da twen broren da tredda, deer na slayn heed.

48. Deer weren tre broren, ende weren alle folbroren; da noem dij iongsta hyare faders gued ende hyaere moders, bij twyra tael ende bij Aesga doem ende bij alre lyode Landriucht; ende da tween ne mochten naet wirda. Dit was aldus: Da Fresen weren Heyden to onriucht; da reden se wr hoff to riuchte; and weren schyldich da Noerdsche Koningh, fan da ploghà eenen pennich. Da se Cristen worden and se to *Rome* foren, da wonnen se myt wige vii Kerren, xvii Kesta, xxiiii Landriucht and xxxvi Sindriucht, and wrthigen da clippaschylda, and worden herich ende henzich da Suthersche, bij enengem and setma. Joff dij Noerdsche Koningh syne lyued leta op *Freesland* fara, so aegh ma to kedane to der landwer dyne toleff winthrada. Hwaso dan fan da brotheran witha land flage, ende thi oder dan sete to der landwer, and byhilde and byharda sines alderis

over een water varen; toen verhief zich de wind, en het water sloeg in het schip; toen wierpen de twee hunnen vader uit, en zeiden, dat het beter ware, dat hij alleen verdronk, dan dat zij allen stierven. Dit was den derden broeder leed, en [hij] zou hem het leven redden, en sloeg uit met eene haak, en trok hem weder binnen boord, en wondde hem. Toen klaagden de twee op den derden broeder, en zeiden, dat hij hem geslagen hadde; hij moest hem betalen. Hij zeide: zij hadden hem geslagen, dewijl zij hem verdrinken wilden, en zij hem betalen moesten. En alzoo betaalden de twee broeders den derden, die hem (den vader) geslagen had.

48. Daar waren drie broeders, en (zij) waren allen volle broeders; toen nam de jongste huns vaders goed en hunner moeder goed, bij tegenspraak en bij regterlijk vonnis en volgens aller lieden Landregt, en den beiden mogt het niet geworden. Dit was aldus: De Friezen waren Heidenen te onregte; toen gingen zij aan het hof om regt, en waren schuldig aan den Noordschen Koning, van iederen ploeg eenen penning. Toen zij Christenen werden en naar *Rome* trokken, toen wonnen zij met den strijd zeven Keuren, zeventien Kesten, vierentwintig Landregten en zesendertig Zeendregten, en voldeden de klepschilden [staatsschatting], en werden den Zuidelijken gehoorzaam en onderdanig, bij overeenkomst en wetten. Wanneer de Noordsche Koning zijne lieden liet op *Friesland* varen, dan moest men oproepen tot den landweer allen, die twaalf winters telden. Wie van de broederen dan uit het land vlood, en de andere dan behoorde tot den landweer, en behield en beheerde zijns

lawa; kome da oder broderen weder, deer oeff da land flayn weren, so agen da twen neene deel with thyne jongste broder.

49. Dat is riucht: Dat da weesken nyme aldfaders lawa ende aldmoders lawa myt eenre hand, da kynden myt twam handen.

50. Joff deer is een man joffte een frowe an twyne hyneghum, ende hya habbet tween tamen teyn, ende da odera tamen zonen and ane odera tamen dochteren, ende aen soen off tweer. So da aldera dan sterat, deer disse mena tamen haet teyn, so delet hya da lawa onder himmen. Da broderen jeffta da halffbroderen bodliath da sustera mey wth. So weddiath da broderen hemmen dat gued weder, jeffta alzo graet; jeff se naeth ne tyaeth, so nyma hya achte hyaere faders megen, ende nyme fyower hyaere moders megen, deer dat gued wtjown habbet. Jeeff dera folbroderen een sterff, so nyme dij folbroder dis odera lawa, ende da halffbrodera naet meer so dat gued, deer se mene fan boren se; dat dele hya al bij lyka. Jeff dera fan na broderen steruat, so dela hya dat allyke, da folbroderen ende da folsustera, da lawa, deer se meen fan boren se. Hyaere sonderinga lawa nyme ayder thy hiemmen, jeffta dat hit se bynna sex handen. Is hit buta sex handen, so dele hya dat allyke; jeffta dat hit were emes lawa, jeffta fedria lawa, newan ende niften al euen ney, butha sex handen. Da sex handen sint fader ende moder, sister ende broder, kynd ende kyndes kynd.

vaders nalatenschap; kwamen de andere broeders weder, die uit het land gevlugt waren, dan hebben de twee geen deel tegen den jongsten broeder.

49. Dit is regt: Dat het weesje neme grootvaders en grootmoeders erfenis met eene hand, de kinderen met twee handen.

50. Zoo er een man en eene vrouw is, die ten tweeden male gehuwd zijn, en zij hebben twee toomen geteeld, en in de eene toom zonen en in de andere toom dochters, en een zoon of twee. Indien de ouders dan sterven, die deze gemeenschappelijke toomen hebben geteeld, dan deelen zij de erfenis onder hen. De broeders of de halfbroeders boedelen de zusters mede uit. Zoo verzekert zij de broeders dat goed weder te geven, of alzoo groot; indien zij het niet beteelt, dan nemen zij acht van haars vaders vrienden, en nemen vier van harer moeder vienden, die het goed uitgegeven hebben. Zoo een der volle broeders sterft, dan neme de volle broeder des anderen nalatenschap, en de halfbroeder niet meer dan het goed, dat hun uit gemeenschappelijke geboorte toekomt; dat deelen zij gelijk. Zoo een der broederen sterft, dan deelen zij dat gelijk, de volle broeders en de volle zusters, de erfenis, welke hun uit gemeenschappelijke geboorte toekomt. Zijn bijzonder erfdeel neme ieder tot zich, zoo het is binnen de zes handen. Is het buiten de zes handen, dan deelen zij dat gelijk; of zoo het ware de erfenis van den oom van moeder zijde, of de erfenis van den oom van vaders zijde, [zoo zijn] neven en nichten allen even na, buiten de zes handen. De zes handen zijn vader en moeder, zuster en broeder, kind en kindskind.

51. Dat riucht seyt: Dat dyo sister is lyck ney lawen dan dij broder to hyaere broders lawem, ende al is dyo sister al wtbedelet, jeffte dij broer.

52. Dat is riucht: Dat broren ende sisteren, nowen ende niften, ney da Keysers riucht, sint allike sib to hyare megana off to hyaere niftena lawa.

53. Dit is ruicht: Dat fyower kynden ende deer to bynnia da schellet habba ende ontfaen den trymdeel fan hyaere jeldera gued, ende fyff kynden jeffta deer to buppa da schellet habba den helffte fan hyaere jelderen gued.

54. Dit is riucht: Dat da broders kynden sint allyck sib dan dij broder, ende agen hyaere faders daed naet to onnyeten, als dij Keyser spreckt in syn *leges*.

55. Dit is riucht: Dat dij haelbroder ende haelsuster mogen ful lawa ontfaen, alzofyr so deer neen fulbroder off fulsisters sint, joff folbroders kynden sint off libbeth; mer lyweth deer een kynd so is het nyar.

56. Aldus seyt dat Paus riucht and dis Keysers: Dat ellick Cristen mensche, man ende frowa; mogen hyaere gued oen tria lawigia, op da lesta tyd, in hyaere testament, and dat by reed hyaere bychters and wisera lyoda. Dat aerste deel da seel, want hij dat neste is. Dat lettera deel dae sibste eeruen. Dat tredda deel onder da sibben dam, deer het best wrtyeneth habbe.

51. Het regt zegt: Dat de zuster is even na erfgenaam als de broeder van haar broeders nalatenschap, al is het dat de zuster uitgeboedeld is of de broeder.

52. Dit is regt: Dat broeders en zusters, neven en nichten, volgens het keizerlijk regt, zijn even na tot hunner neven of tot hunner nichten nalatenschap.

53. Dit is regt: Dat vier kinderen en daar beneden die zullen hebben en ontvangen het derde deel van hunner ouderen goed, en vijf kinderen of daarboven die zullen hebben de helft van hunner ouderen goed.

54. Dit is regt: Dat de broeders kinderen zijn even na als de broeder, en hen behoort huns vaders dood niet te schaden, zoo als de Keizer zegt in zijne wetten.

55. Dit is regt: Dat de halfbroeder en halfzuster mogen volle nalatenschap ontvangen, voor zooverre er geen volle broeders of volle zusters zijn, of vollen broeders kinderen zijn of leven; maar leeft er een kind dan is het nader.

56. Aldus zegt het pauselijk regt en het keizerlijk: Dat ieder Christen-mensch, man en vrouw, mogen hun goed in drieën nalaten, op hun uiterste, in hunnen uitersten wil, en dat bij raad van hunnen biechtvader en van wijze lieden. Het eerste deel aan de ziel, dewijl zij het naaste is. Het tweede deel de naaste erven. Het derde deel onder de verwanten aan dien, die het 't best verdiend heeft.

TIT. LI.

DE LIBERIS PRETERITIS ET EXHEREDATIS.

1. Di fader mey syn zoen naet onteerwia, oers dan om ponten, deer da riucht fan seyt: dat sint om XIIII secken. Dyo aerste seeck is: Dat ze hyaere jeldera myt haester hand oenfinzen hab. Dyo oder seeck is: Dat se myt quade lyodem omgong. Dyo tredda: Dat ze hymmen sweer secken oplidze. Dyo fyaerde: Dat dij soen self quaed se. Dyo fyffte: Dat ze hyare jeldera oen hyaere lyff rede. Dyo sexte: Dat ze syn faders amye off syn aefte frowua onhoueslick handlye. Dyo sande: Dat se se wrogie om sweer secken. Dyo achtene seeck: Dat ze hyaere jelderan hyaere gued byhalde openbeer. Dyo nyogende: Jeff da kynden mislawich weer. Dyo tyende: Dat ze hyaere fynzena jelderen naet legie. Dyo alffte seeck: Joff se hyaere jelderen riucht orkenscip wrbyede, jeffta riucht testament. (*)

(*) In *margine* van het MS. vindt men:

Thij fader mey syn zoen onteerwia om XV secken. Dyo aerste seeck is: Dat hya se mit haester hand oenfinzen habbe. Dyo oder: Dat hya jeldera graten schada deda. Dyo tredde: Dat dij zoen vrogye fan ener quade deda dine fader. Dyo fyarde: Dat hij mit quade lyoden omgonge. Dyo fyfte: Dat hij misdedich man wirde. Dyo sexte: Dat hij syne faders lyff wrrede. Dy saunde: Dat hij mit syne faders amye jeffta aeffte frowe onkuusheed dwe. Dyo achte: Dat hij een wrsumer dis guedis se, deer da jelden graten schaed fan habbe. Dyo nyogende: Dat hij foer synes faders schyld naet burgia wil ner lowia (and dit beheert da sonen ende naet da dochteren). Dyo

TIT. LI.

VAN VOORBIJGEGANE EN ONTERFDE KINDEREN.

1. De vader kan zijnen zoon niet anders onterven, dan om redenen, daar het regt van spreekt: dat zijn om veertien zaken. De eerste zaak is: Dat zij hunne ouderen met haastige hand aangetast hebben. De andere zaak is: Dat zij met slechte lieden omgingen. De derde: Dat zij hun zware zaken opleggen. De vierde: Dat de zoon zelf kwaad is. De vijfde: Dat zij hunne ouderen naar het leven staan. De zesde: Dat zij huns vaders boel of zijne echte vrouw onheusch behandelen. De zevende: Dat zij ze aanklagen wegens zware zaken. De achtste zaak: Dat zij openlijk aan hunne ouders hun goed onthouden. De negende: Zoo de kinderen ongeloovig waren. De tiende: Dat zij hunne gevangene ouders niet lossen. De elfde zaak: Zoo zij aan de ouders wettig getuigenis verbieden of wettig testament [verbieden te maken]. (*)

(*) In *margine* van het MS. vindt men:

De vader mag zijnen zoon onterven om vijftien zaken. De eerste zaak is: Dat hij hen met haastige hand aangetast hebbe. De tweede: Dat hij zijne ouderen groote schade dede. De derde: Dat de zoon beschuldige van eene slechte daad den vader. De vierde: Dat hij met slechte lieden omging. De vijfde: Dat hij een misdadig man wierde. De zesde: Dat hij zijns vaders leven verried. De zevende: Dat hij met zijns vaders boel of echte vrouw onkuischheid dede. De achtste: Dat hij een verwaarloozer des goeds zij, daar de ouders groote schade van hebben. De negende: Dat hij voor zijns vaders schuld geen borg wil worden of instaan (en dit behoort den zonen en niet der dochteren). De tiende

2. Dij zoen mey zyn fader onteeruia om VIII secken. Dyo aerste seeck is: Joff dij fader dyn zoen wroget in sweer secken, byhala der seeck, deer to jenst den ferst, is jeffta mena netticheyt. Dyo oder: Jeff dij fader om synes sones lyff lega leyt jeffta fenyn jowt (*). Dyo tredde: Joff dij fader bij synes sones wyff jeffta holda meenscip hawn haet. Dyo fyaerde: Joff dij fader dyn soen wrbyet testament to meckien fan gueden, deer hij testament fan meckya mey. Dyo fyffta: Jeff dij fader synen zoen nel neen help dwaen, to eersedien, jeff oers help, syn needtrefft to kelen. Dyo sexte seeck: Joff dij fader syn soen in swere fangenscip naet ne legie.. Dyo saunde: Jeff dij fader mislawich is, ende dij zoen Cristen is. Dyo achtende: Joff dij fader synes zones wyff fenyn joe.

---

tyende: Jeff hya wrbyedeth hyaere jelderen testament to meckien. Dyo alffte: Jeff hya frendscip wolden halda en myt emmen to jens dyn helliga lawa, ende da jelderen eer neen frendscip haun myt da lyoden. Dyo XII: Joff dyo dochter bynna XXV jeren onkuuschka lywade, ende da jelderen her jerne byrede wolden. Dyo XIII: Dat hya hyare jeldera naet gatte off bysorgade, off hya oeffsinnich worden. Dyo XIV seeck: Dat da kynden da jeldera naet legia wolden uter fangenscip. Dyo XV: Joff da kynden foel in dyn mislawa.

(*) In *margine* vindt men:

- Hyrom mey dij zoen syn fader onteerwia: Dat dij fader an des zones lyff geet. Dat dij fader den zoen mit wrjeffnisse wrjaen wolde. Dat dij fader bij des zones wyff sleep. Dat dij fader onlawich worde. Dat dij fader da kynden naet legia wolde wter fanscip, jeff da kynden buta wirth worden, jeff jelkers hata to coem, ende dat hya se dan naet wrwareden.

2. De zoon mag zijnen vader onterven om acht zaken. De eerste zaak is: Zoo de vader den zoon aanklaagt wegens zware zaken, behalve in zaken, welke tegen de overheid zijn of [tegen] de gemeene nuttigheid. De andere: Zoo de vader zijns zoons leven lagen legt of [hem] venijn geeft (*). De derde: Zoo de vader met des zoons vrouw of boel gemeenschap gehad heeft. De vierde: Zoo de vader den zoon verbiedt om testament te maken van goed, waar hij testament van maken mag. De vijfde: Zoo de vader zijn zoon geen' hulp wil bewijzen om genezen te worden, of andere hulp om zijn nooddruft te voldoen. De zesde zaak: Zoo de vader zijnen zoon van zware gevangenis niet losse. De zevende: Zoo de vader ongeloovig is, en de zoon Christen is. De achtste: Zoo de vader zijns zoons vrouw venijn gave.

Zoo hij verbiedt zijnen ouderen uitersten wil te maken. De elfde: Zoo hij vriendschap wilde houden met iemand, strijdig met het heilig geloof, en de ouders vroeger geene vriendschap hadden met die lieden. De twaalfde: Zoo de dochter beneden de vijfentwintig jaren onkuisch leefde, en de ouders haar gaarne verbeteren wilden. De dertiende: Dat zij hunne ouders niet huisvesten of bezorgden, zoo zij onzinnig wierden. De veertiende zaak: Dat de kinderen de ouders niet lossen wilden uit de gevangenis. De vijftiende: Zoo de kinderen vervielen in ongeloof.

(*) In *margine* vindt men:

Hierom mag de zoon zijnen vader onterven: Dat de vader naar zijns zoons leven staat. Dat de vader den zoon met vergift vergeven wilde. Dat de vader bij des zoons vrouw sliep. Dat de vader ongeloovig wierde. Dat de vader de kinderen niet lossen wilde uit de gevangenis, zoo de kinders buiten geweerd wierden, of anders iets overkwamen, en dat hij ze dan niet verzorgde.

3. Dit is riucht: Da da kynden aghen hyaere faders daed naet to onnyeten in da guede, mer om mislawa ende wrreed syns hera jeffta landis.

4. Dat is riucht: Dat ter fan riuchter nature nen ayn lyued wesse moghen: want alle lyoed sint fan riuchter nature frij, ende hyrom zoe habbet da Keyseren manich riucht seth, deer se da ayne lyued mey frij jaeth.

5. Dat is riucht: Dat tet to jeens da natura is, dat ter lyued onaefft mogen wessa: hwant fan natura so sint alla lyued aefft ende nymmen is onaefft.

TIT. LII.

INTER PATREM ET FILIUM NON POTEST ESSE OBLIGATIO.

1. Dat is riucht: Dat dij soen mey op dyn fader naet sprecka, al weer 't seeck, dat hij al oerloff heed: want twisscha dyn fader ende den zoen mey wessa nenerhanda foerband jeffta schylda, ney da Keysers riucht, in aldulke maneer, dat ter enigherleye foerband off schylda off spreeck off comma mey in da riucht; hweerom dij zoen op den fader naet sprecka mey.

2. Item: Dat dij zoen op syn fader in neen riucht sprecka mey of kestigia mey, als fan gued, deer hij fan syn fader ontfinzen haed, jeffta enigherhanda wys ontfaen mey.

3. Dit is riucht: Dij zoen, deer op syn fader spreckt, dij haet wrberd fyftich kronen, of da wirden dyr fan.

TIT. LIII.

FAN SEER LAWA.

1. Hwaso een kne nyer is fan da blode jeffta

3. Dit is regt: Dat den kinderen huns vaders dood niet schadelijk behoort te zijn in het goed, dan om ongeloof en verraad van zijnen heer of land.

4. Dit is regt: Dat er volgens regte natuur geene eigene lieden wezen mogen: want alle menschen zijn van regte natuur vrij, en hierom hebben de Keizers menig regt ingesteld, waar zij de eigene lieden mede vrij geven.

5. Dit is regt: Dat het tegen de natuur is, dat er lieden onecht mogen zijn: want van natuur zijn alle lieden echt en niemand is onecht.

TIT. LII.

TUSSCHEN VADER EN ZOON KAN GEENE VERPLIGTING BESTAAN.

1. Dit is regt: Dat de zoon mag den vader niet aanspreken, al ware het zake, dat hij al verlof had: want tusschen den vader en den zoon mag geenerhande verpligting of schuld zijn, volgens keizerlijk regt, op zoodanige wijze, dat er eenigerlei verpligting of schulden of aanspraak van komen mag in regten; waarom de zoon den vader niet aanspreken mag.

2. Item: Dat de zoon zijnen vader in regten niet mag aanspreken of bekommeren mag, dan om goed, dat hij van zijnen vader ontvangen had, of op eenigerlei wijze ontvangen mogt.

3. Dit is regt: De zoon, die zijnen vader aanspreekt, die heeft verbeurd vijftig kroonen, of de waarde van dien.

TIT. LIII.

VAN SEER LAWA.

(Beërving van weergeld.)

1. Wie een graad nader is aan het bloed of

een hael kne, dat hij aeck sibst is to da gued op to berren, ende aeck distolycka so aegh hij dyn weerfal jeffta seerlawa op to berren, ney da blued ende ney da sib. Hwant hit haet aldeerom een weerfal ende een steerlawa, dat hij weerfalla schil fan da riuchta eerua oen dat nesta bloed syns fryondis.

2. Dat riucht seyt in een ora loegh: Dat ma neen seerlawa, ney da riucht, is schyldich ty jaen, off weerfal: hwant dat riucht seyt: dij daed brinckt dat gued op da nesta hand.

3. Dit is riucht: Dat een haelbroer off een haelsister is alzo ney to hyaere broders daedban, so syn folbroder off syn folsister.

TIT. LIV.

DE HIS QUI VI METUSVE.

1. Dit is bede Paus ende Keysers riucht: Haet een man deth bij need, jeffta bij anxta, jeffta frasa syns lives ende synre ledane, dat aegh neen stal to habben ende neen macht, ney da riucht, ende is 't naet schyldich to halden.

2. Item: Haet ter schyt mit macht, dat schil ma myt macht dis riuchtes wrbeck drywa.

3. Hweerso een man walda deth in syn gued jeff schada, ende wirt er gued awey, so mey dijjen, deer dij schada oencommen is, myt syn eed allynna dyn schaed inwinna; ende is nyer syn schada in to wynnen allynna, dan dij ora myt riucht to ontgaen, als hij da walda jeffta schada bywisa mey.

4. Aen menscha off een man is nyer syn schada in to wynnen myt syn seluis eed; dan een oer to

een halve graad, dat hij ook de naaste is om het goed te beuren, en ook desgelijks zoo moet hij den *weerfal* of *steerlawa* ontvangen, naar het bloed en naar de verwantschap. Want het heet daarom een *weerfal* en eene *steerlawa*, omdat het terugvallen zal van den wettigen erfgenaam op het naaste bloed zijns vriends.

2. Het regt zegt op eene andere plaats: Dat men geen *steerlawa*, volgens regt, schuldig is te geven, of *weerfal:* want het regt zegt: de dood brengt het goed op de naaste hand.

3. Dit is regt: Dat een halfbroeder of eene halfzuster zoo na is tot huns broeders doodgeld, als zijn volle broeder of zijne volle zuster.

TIT. LIV.

VAN DEGENEN, DIE DOOR GEWELD OF VREES [GEDWONGEN WORDEN.]

1. Dit is beide pauselijk en keizerlijk regt: Wat iemand doet uit nood, of uit angst, of gevaar zijns levens en zijner leden, dat moet geen' stand houden en geene magt [hebben], volgens het regt, en is men niet verpligt te houden.

2. Item: Wat geschiedt door magt, dat zal men door de magt van het regt terugdrijven.

3. Die iemand geweld doet in zijn goed of schade, en er goederen wegraken, dan mag degene, wien de schade overgekomen is, met zijnen eed alleen de schade inwinnen; en is nader zijne schade in te winnen alleen, dan de andere [die] met regt te ontgaan, als hij het geweld of de schade aantoonen kan.

4. Een mensch of een man is nader zijne schade in te winnen met zijnen eigenen eed, dan een

ontgaen. Dyn pont schel tu aldus foerstaen, dat dij nyer is, deer dij schada oencompt, ho graet dat hij is, hwanneer dat hij 't bywisa mey dyn riuchschyldiga, deer 't deen haet.

5. Hweerso een man een gued een orem bynympt, ende dat wyeldlyck bysith, dij is al schyldich een orem syn gued weer to jaen, ende alzofula deer to, als dat gued wirdich is, ney da Keysers riucht.

6. Hweerso een man syn gued wirth bynymen mit macht, off syn gued wirth schada deen, so degh dij hana da wirden fan da gued off schada fan da gued myt syn ayn eed to wirden. Ende weer 't seeck, dat dij hana dat naet wirderia kuud, so schel hij 't da riuchter recknia, haet hij misse, ende ney bytyoda off dyn schada bywisa; ende so schil dij riuchter dat gued mey syn fruchten, off dyn schada dis hana wirderia, hij da ampte synes riuchtes, ende ney da denicheed dis hana, ende ney da graetheyt der deda, als dij Keyser byeth.

7. Dat Keyser riucht seyt: Dat een man allinna een orem, deer allyck sterk is, neen wald dwaen mey.

TIT. LV.

DE BELLO JUSTO VEL INJUSTO.

1. Hweerso een man strith, so aegh ma hym to helpen, so fyr so m'eth wytha off wene, dat hij riucht stryd habbe; is onriucht, so moet ma hym naet helpa.

2. Haet so ma in da riuchta stryd wint, dat thoer ma naet weer to jae, hit ten se, dat me 't

ander te ontgaan. Dit punt zult gij aldus verstaan: dat die nader is, wien de schade overkomt, hoe groot dat hij is, wanneer dat hij het aantoonen kan aan den regten schuldige, die het gedaan heeft.

5. Wanneer iemand een goed aan eenen anderen beneemt, en het met geweld bezit, die is schuldig den anderen zijn goed weder te geven, en even zooveel daarbij, als het goed waardig is, volgens keizerlijk regt.

6. Wanneer iemand zijn goed wordt afgenomen met geweld, of aan zijn goed schade gedaan wordt, dan moet de beleedigde de waarde van dat goed of de schade van dat goed met zijn' eigen' eed waarderen. En ware het zake, dat de beleedigde dit niet waarderen konde, dan zal hij het den regter voorrekenen, wat hij mist, en daarna aantoonen of de schade bewijzen; en zoo zal de regter dat goed met zijne vruchten, of de schade des beleedigden, waarderen, volgens het ambt zijns regts [ambtshalve], en naar de hoedanigheid des beleedigden, en naar de grootheid der daden, zoo als de Keizer gebiedt.

7. Het keizerlijk regt zegt: Dat een man alleen eenen anderen, die even sterk is, geen geweld kan doen.

TIT. LV.

VAN WETTIGE OF ONWETTIGE OORLOG.

1. Wanneer iemand strijdt, dan moet men hem helpen, voor zooverre men weet of meent, dat hij een wettige strijd heeft. Is het onregt, dan moet men hem niet helpen.

2. Wat men in regtmatigen strijd wint, dat behoeft men niet weder te geven, ten zij dat men het

dede om gyricheed, so schel m' et weer ja: hwant dyo consciencie seyt een man wel deer reden is.

3. Hwanneer een man fyucht om syn gued, deer syn ayn is, ende hym moghen helpa papa ner riuchteren, ner oers guede lyued, haet so ma dan deth, dat is boetloes.

4. Item: Alzowel schel ma wrstaen, haet so riucht stryd is: Hweerso een man claget, dat hym dij riuchter naet helpa mey, ende hym dij riuchter oerloff jowt, so haet hij riucht stryd; ende haet so een man deth, warenderhand, syn lyff ende syn gued to byschirmen, dat is aeck riucht stryd; mer hweer een man oenfuchten wirth, ende hij dan syn fynden wrwint, joff wruonnen haet, so schel ier naet fora wrfolgia, ende dwa syn best; mer folget hij fora, so is 't neen warenderhand, ende aeck neen riuchtfirdich stryd, ende so is 't wreek. Alzowel wirth een man een sleeck jown, ende slacht hij riuchte foerd weder, dat is riucht stryd. Hwylt hij een litick hwyl, ende slacht dan, so is 't wreek. Ende weer 't, dat deer een man worde byrawet, so mot er syn ayn wel weer rawia. Al dat deer een man aldus deth, dat deer riucht stryd haet, dat mey er dwaen sonder sonda, ende sonder breeck dis riuchten, ende beyde dis igges. Ende hweer dat ma fynda schil, haet riucht stryd is, dat schel jo dat latyn in der *glosa* wel bywijsa.

5. Nv mocht ma fregya: Hwam dat oerloefft to striden, off to meckien een byreppinge dis strides? Deerop spreckket dae Doctores ende sidzet: Alle menschen, ende aeck presteren ende clercken, om to byschirmen hyaere lyff ende gued: hwant hwa

uit gierigheid deed, dan zal men het wedergeven: want het geweten zegt iemand wel wat rede is.

3. Wanneer iemand vecht om zijn goed, dat zijn eigen is, en hem noch priesters noch regters noch andere goede lieden kunnen helpen, wat men dan doet, dat is zonder boete.

4. Item: Even zoo zal men weten, wat wettige strijd is: Wanneer iemand klaagt, dat hem de regter niet helpen mag, en hem de regter verlof geeft, dan heeft hij eenen wettigen strijd; en wat zoo iemand doet, verwerender wijze, om zijn leven en zijn goed te beschermen, dat is ook wettige strijd; maar wanneer iemand aangevochten wordt, en hij dan zijne vijanden overwint, of overwonnen heeft, dan zal hij niet verder vervolgen, en doen zijn best; maar vervolgt hij verder, dan is het niet verwerender wijze, en ook geen regtvaardige strijd, en dan is het wraak. Even zoo wordt iemand een slag gegeven, en slaat hij terstond wederom, dat is een wettige strijd. Verwijlt hij een weinig, en slaat als dan, dan is het wraak. En ware het, dat daar iemand werd beroofd, dan moet hij zijn eigen wel weêr rooven. Alwat iemand aldus doet, dat een wettige strijd heet, dat mag hij doen zonder zonde, en zonder verbreking van het regt, en [geldt ten aanzien] van beide partijen. En hoe dat men vonnissen zal, wat wettige strijd is, dat zal u het latijn in de *glossa* wel bewijzen.

5. Nu mogt men vragen: Wien het geoorloofd is te strijden, of te doen eene uitdaging ten strijde? Daarop spreken de Doctoren en zeggen: Alle menschen, en ook priesters en klerken, om te beschermen hun lijf en goed: want wie uit zijn

*

wt syn huus ende wt syn gued worpen off dryown is, eer hij mit eniga riucht wrwonnen is, so is 't him oerlouit, dat hij hym jout ende keert to striden.

6. Item: Hweerso een man syn gued off syn riucht naet wrfolgia mey, so is 't him oerlouet syn wepen to nymen, en in een stryd to gaen, om weer to foercrygien syn gued. Ende mey hij 't mit stridender hand naet bicrygia, so moet hij 't wel stella.

7. Item: Nu mocht ma fregia: Off een gastlick Prelaet moet wessa in een stryd? Deerop so sidzet Innocentius ende Johannes, dattet wessa mey.

8. Fan secken, deer een man myt een eed wynna mey jeffta dwaen mey (deer dat Latyn wel fan seyt ende wel bewyst, hweer dat m' et fynde schil). Als een man in da ban is, so mey hij 't mit een eed swara, dat hij 't naet wist, dat hij in da ban caem fan der seeck; ende een man mey syn gued winna mit syn eed, deer him onriuchtelyck bynimen is.

TIT. LVI.

DE JURE JURANDO.

1. In sexteen ponten sondiget dijjeen, deer enen quaden eed swert. Tho arste tyd: Nympt hij God to orken in syn boesheyt. Tho ora tyd: Is hij foerfalschien den sigel Godis. Tho tredda tyd: Is hij foerreden dat casteel Godis. Tho fyarde tyd: Is hij foercryzen den Kersten lawa. Tho fyffte tyd: Is hij foersmayen den nama Godis. Tho sexte tyd: Is hij dwaen to jenst dat bod Godis. Tho saunde tyd: So is hij byschemmyen syn jownkrystena menscha. Tho

huis en uit zijn goed geworpen of gedreven is, voordat hij met eenig regt verwonnen is, dan is het hem geoorloofd, dat hij zich ten strijde geeft en wendt.

6. Item: Indien iemand zijn goed of zijn regt niet vervolgen mag, dan is het hem geoorloofd zijne wapens te nemen, en in eenen strijd te gaan, om weder te verkrijgen zijn goed. En kan hij het met strijdende hand niet krijgen, zoo moet hij het wel stelen.

7. Item: Nu konde men vragen: Of een geestelijk Prelaat mag wezen in een' strijd? Hierop zeggen INNOCENTIUS en JOHANNES, dat het wezen mag.

8. Van zaken, die iemand met eenen eed winnen mag of doen mag (daar het latijn wel van spreekt en wel aantoont, hoe dat men het regten zal). Als iemand in den ban is, dan mag hij met eenen eed zweren, dat hij het niet wist, dat hij in den ban kwame van die zaak; en iemand mag zijn goed winnen met zijn' eed, dat hem met onregt benomen is.

TIT. LVI.

VAN DEN EED.

1. In zestien punten zondigt degene, die een' kwaden eed zweert. Ten eerste: Neemt hij God tot getuige in zijne boosheid. Ten tweede: Is hij vervalschende het zegel Gods. Ten derde: Is hij verrådende het kasteel Gods. Ten vierde: Is hij verkrachtende het Christen geloof. Ten vijfde: Is hij versmadende den naam Gods. Ten zesde: Is hij doende tegen het bevel van God. Ten zevende. Is hij beschamende zijne mede-Christen menschen.

achtende tijd: Soe nympt hij syn jownkerstena menscha welfaren off gued. Tho nyogenda tyd: Soe bydrecht hij dat riucht. Tho tyenda tyd: So bywth hij syn hand ende fingeren den fyand fan da helle. Tho alffte tyd: So foerlyust hij God ende synre Moder Marie ende aller Helgena fryondschip. Tho toleffta tyd: So jowt hij hym wr in des fiandes macht. Tho tretteenste tyd: So compt hij in der bosa gastena selscep. Tho fyaerteenste tyd: So byjowt hij syn sillicheed, ende tzyest syn foerdomenisse. Tho fyffteenste tyd: So foerseckt hij God ende dat bloed Cristi. Tho sexteenda tyd: So maketh hij him ondeelachtich aller helliger foertyenstena, ende alre missena, ende alre bedena, alzofyr als 't an him is.

2. Item: Hyr to buppa seyt dat gastlick riucht in dat decreet sexta, in een capitel, deer heet *Quorumque:* Dat al dajen, deer wytlyck een meeneed swerth, schel xl dagen festya to wetter ende ty braed, ende aeck sawn jeer in *penitencia* libba, ende nymmermeer sonder byryowa ende *penitencien* to wessen, ende deer ney nymmermeer mey hij beth orkena wesse, ende schil naet to da helliga sacrament gaen, eer hij disse wrscrioun *penitencia* deen haet.

3. Item: Foert meer so seyt dat capitel: *Si quis conuictus*, in dat wrscrioun bueck, xxii: Dat dijjeen, deer aldeer in foeruonnen is, dat is: deer bywysd is, dat ter een oer wrmits beda deer to brocht haet, off foermids gaue omkapet haet, falsck to lien off orkena to wessen, off een meeneed to swerren, dijjen dij en moet naet dat helliga sacrament ontfaen, eer dat hij cranck

Ten achtste: Neemt hij zijner mede-Christen menschen welvaren of goed. Ten negende: Bedriegt hij het regt. Ten tiende: Biedt hij zijne hand en vingeren den vijand in de helle. Ten elfde: Verliest hij Gods en zijner moeder MARIA en aller Heiligen vriendschap. Ten twaalfde: Geeft hij zich over in des vijands magt. Ten dertiende: Komt hij in der booze geesten gezelschap. Ten veertiende: Verlaat hij zijne zaligheid en kiest zijne verdoemenis. Ten vijftiende: Verzaakt hij God en het bloed van CHRISTUS. Ten zestiende: Zoo maakt hij zich ondeelachtig alle heilige verdiensten en alle missen en alle gebeden, voor zooverre het in hem is.

2. Item: Hier te boven zegt het geestelijk regt, in het zesde decreet, in een hoofdstuk, dat heet *Quorumque:* Dat elk, die wetende een meineed zweert, zal veertig dagen vasten te water en te brood, en ook zeven jaar in boete leven, en nimmermeer zonder berouw en boeten wezen, en daarna mag hij nimmer weder getuige zijn, en zal niet tot het heilig sacrament gaan, voordat hij deze voorschrevene boete gedaan heeft.

3. Item: Verder zegt het hoofdstuk: *Si quis convictus*, in het voorschreven boek., 22: Dat degene, die daarin verwonnen is, dat is, dien bewezen is, dat hij een ander door verzoek daartoe gebragt heeft, of door gaven omgekocht heeft, valsch te bekennen of getuige te wezen, of meineed te zweren, dat diegene het heilige sacrament niet moet ontvangen, voordat

is, ende dat hit to foermoden is, dat hij sterua wil.

4. Item: Dyo pene dis meeneedis wirth ghe-liket bij der pene den manslachte. [1]

5. Item: Een meenedich man dij is eerloes ende ferdloes, ende mey neen riuchter wessa, ner neen eerhaftich officie habba, ende moet neen hel-lighe wylisse nyma.

6. Item: Den meenediga menscha off leynafftiga tonga ende den falsche orkena is God sonderlinga hatien, als SALOMON byscriout.

7. Item: Meeneed is dyo oer sonda ney aff-godie.

8. Item: Dijjen, deer een orem wytlyck twinckt to een meeneed, dij deth grater sonda, off hij manslachta deed: want dis foerdometh da ziel, ende dij oer slacht daed dat lichama.

9. Item: In dat Alde Testament, als dij profe-ta DANIEL byscryuth, in dat XIIIte capitel, worden twyr presteren fan dat riucht ontlyuet, omdat hya falscha orkenen weren.

10. Item: Hyr fan steet in dat decretael: *de crimine falsi*, cap. I: Dat een falsck orkena foer-wirket God, den riuchter ende den egh.

11. Item: Hyr to buppe so sint er manigher-handa pena in da Keisers bueka.

12. Dit is dij maneer fan een eed to stowien: Ick zwer op den libbenee Godes Zoen, dij om mynra willa is stoern oen da crywse; op al da waldeda, dyr mey fan hym comme mey; ende op al dat quaed, dyr him oen siel ende lyff bore mey, sonder argelist, dat dijo riuchte wird Godis aldus is.

hij ziek is, en het te vermoeden is, dat hij sterven wil.

4. Item: De straf des meineeds wordt gelijk gesteld met de straf van manslag.

5. Item: Een meineedig man is eerloos en vredeloos, en mag geen regter zijn, noch eene eerlijke bediening hebben, en moet geene heilige wijdingen nemen.

6. Item: Den meineedigen mensch of [de] leugenachtige tong en de valsche getuige is God bijzonder hatende, gelijk Salomo schrijft.

7. Item: Meineed is de tweede zonde na afgoderij.

8. Item: Degene, die eenen anderen wetende dwingt tot eenen meineed, die doet grooter zonde, dan dat hij manslag dede: want deze verdoemt de ziel, en de andere slaat dood het ligchaam.

9. Item: In het Oude Testament, gelijk de profeet Daniël schrijft, in het veertiende hoofdstuk, worden twee priesters door het geregt gedood, omdat zij valsche getuigen waren.

10. Item: Hiervan staat in het decretaal: *de crimine falsi*, cap. 1: Dat een valsche getuige misdoet tegen God, den regter en de partij.

11. Item: Daarenboven zijn er menigerhande straffen in des Keizers boeken.

12. Dit is de manier van eenen eed te staven: Ik zweer bij den levenden Zoon Gods, die om mijnent wille is gestorven aan het kruis; bij al de weldaden, welke mij van hem komen mogen; en bij al het kwaad, dat hem aan ziel en ligchaam gebeuren mag, zonder arglist, dat de regte waarheid

Also help mij God ende al syn Helligen to enen riuchten eed ende onmeens.

TIT. LVII.

DE SUCCESSIONE AB INTESTATO.

1. Hyr byginnet sommighen ponten ende regulen fan lawen. Dij arsta pont is: Is 't seeck, dath dij dada eeffterleten haed kynden, off kijndes kijnden aefft ende riucht boren, da schellet altyda foer alle oer handen da lawa hyaere faders ontfaen, da kynden ney haden, ende da kyndes kynden ney slachta. Dit steet openbeerlyck in da Keysers riucht.

2. Ende dat kyndes kynd wirt naet toleten to da lawa syn aldfaders, als dyr kynden sint fan syn seluis wegena, mer om syn faders willa, hwelka steed dat kyndes kynd halden is.

3. Dio oder regule jeffta pont is dit: Hwanneer dat dij dada eeffterleten haed jelderen allinna, dat is: dijjeen, deer steet in da opgaende linie, so schel altida dat neste bloed sibst wessa to da gued; ende in disse linie mey dij aldfader joff dyo aldmoder dyo steed dis faders off dis moders naet foerfolla, weer 't seeck, dat dij faer allinna daed weer of dyo moer allinna.

4. Dio tredde regula off pont is dit: Is 't seeck dat dij dada eefflerleten haed jelderen ende folsusteren ende broren. So schillet da folsisteren ende broren gelyck to deelschip gaen, bij haeden, myt da jelderen, dat is, fader ende moder, joff audfaer ende audmoer; mer iss er fader allinna off moder allinna, so schellet aldfader ende aldmoder naet habba. Ende in dat deelscip der broren off sisteren

Gods aldus is. Alzoo helpe mij God en al zijne Heiligen tot eenen regten eed en onvervalscht.

TIT. LVII.

VAN ERFENISSEN BIJ VERSTERF.

1. Hier beginnen eenige punten en regelen van nalatenschappen. Het eerste punt is: Is het zake, dat de overledene heeft achtergelaten kinderen of kindskinderen, echt en wettig geboren, die zullen altijd voor alle andere handen de erfenis huns vaders ontvangen, de kinderen bij hoofden en de kindskinderen bij staken. Dit staat duidelijk in het keizerlijk regt.

2. En het kindskind wordt niet toegelaten tot de erfenis van zijnen grootvader, als er kinderen zijn van hem zelven, maar om zijns vaders wille, wiens plaats het kindskind houdende is.

3. De tweede regel of [het tweede] punt is dit: Wanneer dat de overledene achtergelaten heeft ouderen alleen, dat zijn degenen, die staan in de opgaande linie, dan zal altijd het naaste bloed naast zijn tot het goed; en in deze lijn mag de grootvader of grootmoeder de plaats des vaders of der moeder niet vervullen, ware het zake, dat de vader alleen dood was of de moeder alleen.

4. De derde regel of [het derde] punt is dit: Is het zake, dat de overledene achtergelaten heeft ouders en volle zusters en broeders. Dan zullen die volle zusters en broeders gelijkelijk deelen, bij hoofden, met de ouders, dat is, vader en moeder, of grootvader en grootmoeder; maar is er de vader alleen, of de moeder alleen, dan zullen de grootvader en grootmoeder niets hebben. En van het deel der broeders of zusters heeft de

so en haet dij fader neen netticheed off brukynge der gueden.

5. Item: Is 't seeck, dat ter haelsisteren ende broren sint, da schellet neen lawa ontfaen fan da dada, is 't seeck, dat dij dada jelderen eeffterleten haed.

6. Dio fyaerde regule off pont is dit: Is 't seeck, dat dij dada haet eeffterleten folbroren ende susteren off hyaere kynden. Da folbroren ende sisteren schellet ontfaen da lawa hyaere broders, bij hadem; ende is deer to fara enich broer off suster storuen, deer kynden eeffterleten habbet, so schellet al da kynden to gara alzofula fan hyare eem habba, als elck suster off broer fan syn broer.

7. Item: Is 't seeck, dat dij dada haet eeffterleten folsisteren ende broren, ende aeck haelsisteren ende broren, so schellet da folsisteren ende broren da lawa hyaere broders alheel habba, ende da haelsisteren ende broren naet een scobbe, om dij dubbelde band der folsisteren ende broren, deer alheel opnympt ende to nata brinckt dij eenfalda band der haelsisteren ende broderen.

8. Item: Myn nowa fan myn folbroder, dat is myn folbroders kynd, steckt alheel myn halfbroders kynd wth.

9. Item: Haet dij dada eeffterleten een halfbroder fan syn faders wegena, ende aeck een haelbroer fan syn moders wegena, so schil hij lawigia syn haelbroer fan syn faders wegena da gueden, deer dij dada fan syn fader commen weren;

vader geene nuttigheid of geen [vrucht]gebruik des goeds.

5. Item: Is het zake, dat er halfzusters en broeders zijn, die zullen geene erfenis ontvangen van den overledene, is het zaak, dat de overledene ouders nagelaten heeft.

6. De vierde regel of [het vierde] punt is dit: Is het zake, dat de doode achtergelaten heeft volle broeders en zusters of hunne kinderen. De volle broeders en zusters zullen ontvangen de nalatenschap huns broeders, bij hoofden; en is er te voren een broeder of zuster gestorven, die kinderen nagelaten hebben, zoo zullen al de kinderen te zamen zooveel van hunnen oom hebben, als ieder zuster of broeder van zijnen broeder.

7. Item: Is het zake, dat de overledene heeft achtergelaten volle zusters en broeders, en ook halfzusters en broeders, dan zullen de volle zusters en de broeders de erfenis huns broeders geheel hebben, en de halfzusters en broeders niet eene schubbe, wegens den dubbelen band der volle zusters en broeders, die geheel opneemt en te niete brengt den enkelen band der halfzusteren en broederen.

8. Item: Mijn neef van mijn' vollen broeder, dat is mijns vollen broeders kind, sluit geheel mijns halven broeders kind uit.

9. Item: Heeft de overledene achtergelaten eenen halfbroeder van zijns vaders wege, en ook eenen halfbroeder van zijner moeder wege, dan zal hij nalaten aan zijnen halfbroeder van zijns vaders wege de goederen, welke den overledene van zijnen vader aangekomen waren; en aan zijnen

ende syn halfbroder fan syn moders wegena da gueden, deer him commen weren fan syn moders wegena. Ende haet dat dij dada hyr to buppa oers criget haet, dus off alzo, dat schille s' to lyka dela.

10. Item: Disse wrscrioun ponten haudet weer, hwanneer dij dada storen is sonder testament; mer haet hij een testament maket, deer machtich is, weerachtich is, ende naet to jenst dat ambocht des barmharticheets, deerbij dan to blywen.

11. Item: Onmachtich is 't, om gebreck der orkenen, joff dat dij riuchte eerffnamma onteerued is, jeffla foerbijginzen is, dat hij neen eerffnamma in 't testament maked is. Item: Weerafftich is 't, hwanneer dat alle ponten in der weerheed so sint, als 't scryown is; mer is 't seeck, dat ter enigh orkenen in scryown staet, dat hya ropen ende baden weer, dat testament to hoden, ende is 't so in der wird naet, so heet dat testament falsck, weer 't seeck, dat ter VI off VII orkenen in stonden off al meer.

12. Item: Is 't seeck, dat dij riuchta eerua min lawiget is, dan syn riuchta deel, so is dat testament maked yenst dat ambucht dis barmherticheeds; ende so mey dij riuchta eerua clagia wr dat testament, al ont hij syn riuchta deel haet, ende dan naet meer.

TIT. LVIII.

DE HOMICIDIO.

1. Hweerso een man sterfft fan een dulgh bynnen fyoertich deggen, so foermoet dat riucht ende dij maesteren, dat hij storen is fan da dulgh. Ende

half broeder van zijner moeder wege de goederen, welke hem aangekomen waren van zijner moeder wege. En wat de overledene daarenboven anders gekregen heeft, dus of zoo [op welke wijze ook], dat zullen zij gelijkelijk deelen.

10. Item: Deze voorschrevene punten zijn waar, wanneer de overledene gestorven is zonder uitersten wil; maar heeft hij eenen uitersten wil gemaakt, die magtig is, waarachtig is, en niet tegen de bediening der barmhartigheid, daarbij dan te blijven.

11. Item: Onmagtig is het, wegens gebrek der getuigen, of dat de wettige erfgenaam onterfd is, of voorbijgegaan is, dat hij geen erfgenaam in den uitersten wil gemaakt is. Item: Waarachtig is het, wanneer dat alle punten in de waarheid zoo zijn, als het beschreven staat; maar is het zaak, dat er van eenige getuigen in geschreven staat, dat zij geroepen en verzocht waren, den uitersten wil te hoeden, en is het zoo in waarheid niet, zoo noemt men dien uitersten wil valsch, al ware het zake, dat er zes of zeven getuigen in stonden of nog meer.

12. Item: Is het zake, dat den wettigen erfgenaam minder nagelaten is, dan zijn wettig deel, dan is die uiterste wil gemaakt tegen de bediening der barmhartigheid; en dan mag de wettige erfgenaam klagen over den laatsten wil, totdat hij zijn wettig deel heeft, en dan niet meer.

TIT. LVIII.

VAN DOODSLAG.

1. Wanneer iemand sterft van eene wonde binnen veertig dagen, dan vermoedt het regt en de meesters, dat hij gestorven is van de wonde. En

is 't seeck, dat sterfft ney da fyoertich daghen, so foermodet dat riucht ende da maesteren, dat hij naet storen is fan da dulgh, mer fan quade regiment.

2. Alzo manich man, so deer gaet to ener quader deda, deer moerddeda sint, so is ellick man, deer to der manslachta habbet, manslachtich, ende elkerlyck is schyldich, dat moert to beten.

3. Item: In een oer loegh so fynstu, dat ze eenen sint schyldich to meytien, jeff hya sint altomael schyldich to blywen.

4. Hwaso orem oenfyucht, ende reder en ramer is des strides, dy aegh wtnymer to wessen fan der hela seeck, ende dij ora haegh deer fan neen schaed mit allem, haet hij deen haet.

5. Hweerso een man een seeck oennympt, jeffta een oenleger der kase is, so is hij dyn schada al schyldich op to riuchten, haet ter fan komnpt.

6. Huaso fyucht, off fyuchte wil, ende roept off seyt: Helpet mij! ick wed di da leed, haet ter fan comnpt off can komma, dyr wil ick leder fan wesse; ende haet ter dan fuchten wirth, in dulgen off in daden, dat schil dijjen omtyaen, deer da leed haet oennymen myt ropen off spreken.

7. Ney scrioun riucht, gastlick ende wralsck, ende ney alle scrift, dat ma wald mey wald wrdrywa mey.

8. Hwaso een orem deya wil, ende wert hij dan him wter needwer, so aegh hij, deer 't deth, aldeer frij fan to wessen, ende is boetloes, ende aegh nen ferden. Hyrop fonderet bede gastlick ende

is het zake, dat [hij] sterft na de veertig dagen, dan vermoedt het regt en de meesters, dat hij niet gestorven is aan de wonde, maar van de slechte behandeling.

2. Van zoo velen, als er gaan tot eene kwade daad, welke moorddaad is, is ieder, die bij den manslag geweest is, manslagtig, en ieder is verpligt, den moord te boeten.

3. Item: In eenen strijd vindt gij, dat zij eenen schuldig maken moeten, of zij zijn verpligt allen schuldig te blijven.

4. Wie eenen anderen aanvecht, en rader en beramer is van den strijd, die moet instaander wezen voor de geheele zaak, en de andere heeft geene schade van alles, wat hij gedaan heeft.

5. Wanneer iemand eene zaak aanneemt, of een aanlegger van een gevecht is, dan is hij de geheele schade verpligt te vergoeden, die er van komt.

6. Wie vecht of vechten wil, en roept of zegt: Helpt mij! ik sta u in voor het leed, dat er van komt of kan komen, daar wil ik lijder van wezen; en wat er dan gevochten wordt, in wonden of in daden, dat zal dengenen aangaan, die het leed heeft aangenomen met roepen of spreken.

7. Naar geschreven regt, geestelijk en wereldlijk, en naar alle wetten, mag men geweld met geweld verdrijven.

8. Wie den anderen dooden wil, en verweert hij zich dan uit noodweer, dan behoort hij, die het doet, daarvan vrij te wezen, en is boetloos, en behoeft geene vrede [te geven]. Hierop grondt zich

wralsck riucht, ende seyt aldus:. Haet so een man deth bij need, offta bij anxsta, om fraesheyt syns lyffs, deer aegh hij neen schada fen, ende is dyr naet oen misdwaen. Ende da maesteren fan da riucht sidzet ende sprekket hyrop aldus: Haetso daejen oencompt, deer rederen ende rameren ende beginren des strides sint, ende haet hym deen wirth fan dajeenen, dyr oenstrith ende oenfuchten wirth, myt lyka wepen; aldeer is ma neen breeck fan schyldich to jaen, ner nen pyna schyldich fan to lijen fan da riucht.

9. Hweerso ma een man wil bynyma syn lyff, off syn lyaa, jeffta syn era, haet so hij wter needwer deth, oen daed jeffta oen dolgen, dat is, hey da riucht, boetloes.

10. Hweerso een man to dada slayn is, end ma da slachta bycaent, ende da deda jecht, ende dij priester wr da tzercke byet to jelden fan siner wegena, soe mey hij eeffterdaem neen onschyld byeda, dyr hym se schyldich to helpen.

11. Allick menscha, prester off leka, sonder pyna dis riuchtis, moet byschyrma syn lyff ende syn era wter need.

12. Di wrste riuchter, God fan hymelryck, dij wrbyet daedslachten alla lyoeden, ende dyo wirth naet wrjown, eer dat bloed respet is fan dam, deer 't stirth haet: hwant hit clegget altyden oen God wr din handdedighe.

13. Hweerso een mynsche een orem daet slacht, ende hij hym eeffterdam wrogia wil om sweer tingh off secka, dat haet neen macht, dat kan dada naet schaya.

14. Dit is beda Paus ende Keysers riucht ende

beide geestelijk en wereldlijk regt, en zegt aldus: Hetgene iemand doet uit nood of uit angst, om gevaar zijns levens, daar behoort hij geene schade van [te hebben], en is daar niet aan misdoende. En de meesters van het regt zeggen en spreken hierop aldus: Wat degenen overkomt, die raders en beramers en aanvallers des strijds zijn, en wat hen gedaan wordt van dengene, die aangestreden en aangevochten wordt, met gelijke wapenen, daar is men geene breuk van schuldig te geven, of geene straffe van te lijden van het regt.

9. Wanneer men iemand wil benemen zijn leven, of zijne leden, of zijne eer, wat hij uit noodweer doet, aan doodslag of aan wonden, dat is, naar het regt, boetloos.

10. Wanneer iemand doodgeslagen is, en men den doodslag bekent, en de daad erkent, en de priester over de kerk gelast te gelden van zijnent wege, dan mag hij daarna geene onschuld bieden, die hem verpligt was te helpen.

11. Ieder mensch, priester of leek, moet zonder straffe des regts beschermen zijn leven en zijne eer uit den nood.

12. De overste regter, God van het hemelrijk, verbiedt het doodslaan aan alle lieden, en hen wordt niet vergeven, voordat het bloed genomen is van dien, die het gestort heeft: want het klaagt altijd aan God over den handdadige.

13. Wanneer iemand eenen mensch doodslaat, en hij hem daarna aanklagen wil wegens zware daden of zaken, dat heeft geene magt, en kan den dooden niet schaden.

14. Dit is beide pauselijk en keizerlijk regt en

Landriucht: Dat ma wyeld mey wyeld, macht mey macht, ney da scrioun riucht, moet ma kera sonder breck ende bettringa: want dat riucht jowt dat to. Ende aeck, hweerso ma een man wil bynyma syn lyff jeffta syn lyaa, ende hym folga ma myt stridender hant, ende haet hij dan deth wther needwer, dat is sonder boeth. Dat steet scrioun in da Paus boecken.

15. Hwaso orem dulget, ende dyr naet fan sterfft, dij schel syn maesterlaen bitellia ende al syn schada, dyr hij in syn wirck wrsumeth, deer een man onriuchtelick deen wirth.

16. Dat is riucht: Dat ma een ferdloes man mey daedslaen, ende men thor en naet jelda. Ende aeck soe moet een ferdloes man syn gued naet eerwie oen syn kynden off eeruen; mer da riuchteren schelle't dela, deer hym ferdloes leyd habbet.

17. Item: Een ferdloes man mey neen riucht fera.

18. Hwaso een man onthalt, eer der deda ende eeffter der deda, dij is al schyldich deer foer to anderen.

19. Jefft er twyr to gara commet, hueckera so hit oen orem hellet, dyn theer ma, ney da riucht, naet jelda.

20. Haet een kynd deth, off een derten menscha, dat aegh neen bettringhe.

21. Hweerso een man een orem oenfyucht onriuchtelick, ende hij aldeerom onschyld byeda wil, dat kan hym naet helpa.

22. Dat is riucht: Dat dij reder ende dij deder aghen lycke graet pyna, ende dij reder is alzofullc

Landregt: Dat men geweld met geweld, magt met magt, volgens geschreven regt, moet keeren zonder breuk en betering: want het regt geeft dit toe. En ook, wanneer men iemand wil benemen zijn leven of zijne leden, en hem vervolge met strijdender hand, wat hij dan doet uit noodweer, dat is zonder boete. Dit staat geschreven in des Pausen boeken.

15. Wie den anderen wondt, en daar niet van sterft, die zal zijn meesterloon betalen en al zijne schade, welke hij in zijn werk verzuimt, welke iemand ten onregte gedaan wordt.

16. Dit is regt: Dat men eenen vredeloozen man mag doodslaan, en men behoeft hem niet te gelden. En ook zoo moet een vredeloos man zijn goed niet nalaten aan zijne kinderen of erfgenamen; maar de regters zullen het deelen, die hem vredeloos verklaard hebben.

17. Item: Een vredeloos man mag geen regt voeren.

18. Wie iemand verbergt, voor de daad en na de daad, die is schuldig daarvoor te verantwoorden.

19. Indien er twee trouwen, wie hunner het den anderen verbergt, diegene (wien het verborgen is) moet men, naar het regt, niet boeten.

20. Wat een kind doet, of een gek mensch, dat behoeft geene betering.

21. Wanneer iemand een' ander' aanvecht onwettig, en hij daaromtrent verontschuldiging aanbieden wil, dat kan hem niet helpen.

22. Dit is regt: Dat de rader en de dader behooren gelijke groote straf [te hebben], en de rader

schyldich to jaen ende to jelden to boet ende to bettringe, als dij deder. Item: Hyrop so seyt dat Paus riucht: Dat naet allinna dajeen, deer da misdeda dwaet, sint schyldich, mer alzo wel dajen, deer consent off help dwaet.

23. Hweerso een menscha schyldich is in een stuck, in al da orem moet hij schyldich blywa.

24. Nw seyt dat Keysers riucht: Hweer dat ter fula lyoed, tweer jeffta manigra, dwaet een deda, als daedslachta, ende dat weet ma naet, hueckera da deda deen haet fan hymmen, so sin ze allegaer schyldich; ende spreck ma op den ena, so is dij ora naet frij; ende haet dij ena jout, dat can da ora naet batya, hor qwita, ner frija, ner helpa.

25. Hweerso sint lywed in eenre meenkaes, ende deer wirth een byseriget, so mey hij syn seer lidza op da mena meenkaseren, jeffta da mena meenkaseren sint schyldich enen schyldigra to meckien onder hymmen.

26. Dat is riucht: Dat ter fyower secken sint, deer ma een man om daedslaen mey, ende naet jelda thoer. Dyo aerste seeck is: Needwer. Dio oder seeck is: Hwanneer een man een orem man bij syn aeffta wyff bygript, den moet hij deya, ende thor en naet jelde. Dyo tredda seeck: Hwanneer een man een orem lyauuen menscha kosyen syucht allinna mit syn wyff, ende foerbyeth hym dat mit syn wyff dat naet to dwaen, ende hij dat naet leta wil, so mey hij en daedslaen, ende thor en naet jelda. Dyo fyaerde seeck is: Hwanneer een man een orem bygript des nachtis in syn huus, deer hym schada dwaen wil, off syn gued stella; slacht hij hym daed, hij thoer en naet jelda.

is evenveel verpligt te geven en te gelden tot boete en tot betering, als de dader. Item: Hierop zegt het pauselijk regt: Dat niet alleen degenen, die de misdaden doen, schuldig zijn, maar even zeer degenen, die toestemming of hulpe doen.

23. Wanneer iemand schuldig is in een stuk, in al de andere moet hij schuldig blijven.

24. Nu zegt het Keizers regt: Wanneer er vele lieden, twee of meer, doen eene daad, als doodslag, en weet men het niet, wie van hen de daad gedaan heeft, dan zijn zij allen schuldig; en spreekt men den eenen aan, dan is de andere niet vrij; en wat de eene geeft, dat kan den anderen niet baten, noch kwijten, noch bevrijden, noch helpen.

25. Wanneer lieden zijn in een algemeen gevecht, en er wordt een bezeerd, dan mag hij zijn zeer leggen op de algemeene gemeene vechters, of de algemeene gemeene vechters zijn schuldig eenen schuldigen te maken onder hen.

26. Dit is regt: Dat er vier zaken zijn, waar men iemand om doodslaan mag, en niet behoeft te gelden. De eerste zaak is: Noodweer. De andere zaak is: Wanneer iemand een' ander' man bij zijne echte vrouw betrapt, dan moet hij hem dooden, en behoeft hem niet te gelden. De derde zaak: Wanneer iemand een' ander' liefkozen ziet alleen met zijne vrouw, en verbiedt hem dat met zijne echte vrouw te doen, en hij het niet laten wil, dan mag hij hem doodslaan, en behoeft hem niet te gelden. De vierde zaak is: Wanneer iemand eenen anderen betrapt des nachts in zijn huis, die hem schade doen wil, of zijn goed stelen; slaat hij hem dood, hij behoeft hem niet te gelden.

27. Hwaso dyn riuchtschyldighe foerdbrinckt, ende hym selff onschyldygeth, so aegh hij, myt riucht, onschyldich to blywen.

28. Hweerso een wyff her kynd myt wanhoed, off myt wangede, deys iefta nachtis, in droncken-scip of in eedersoip, naet habbe bywareth myt alher digerheyt, deer se aldeer to dwaen muchte, ende dat kynd se tho dada commen, bij des wiues schyld off foersumige, so schel ma her foerwita, ende is schyldich haet deer eeffter mey comma, ney da Keysers riueht.

29. Hweerso tween man eghiat jeff wraxliet, ende dij ena man den ora nederwerpt, ende dij ena bij onluck scipet daed jeffta dulg, ayer sella fan ores mes, jeffta fan jelkers tingh; so fyr so hit ayderis willa weer, dat se to gaer fingen, so en is hij naet manslachtich; mer deda hij 't bij uilla ende bij era moed, so is hij manslachtich.

30. Jeff een man myt ira mode sloge een orem myt sine gerdele, ende dat syn mes wter scheed schette, ende da orem oencoem, ende hij deer fan store, so were hij manslachtich.

31. Hweerso een man op een hinxst were, ende syn taem breeck, ende hij ronne wr syn wille, ende treed een kynd, so is hij naet in da ban, ner manslachtich.

32. Jeff een maester een clirck werpt jeffta slacht, dat hij daed blywt, so is hij manslachtich.

33. Hweerso twyr stridet, ende dis ora fryond come, ende daet dyn ora, wr dyn oris willa, so en is hij naet manslachtich.

27. Wie den werkelijk schuldigen voortbrengt, en zich zelven ontschuldigt, die behoort, volgens regt, onschuldig te blijven.

28. Wanneer eene vrouw haar kind door slechte verzorging, of door slechte behandeling, des daags of des nachts, in dronkenschap of in boosheid, niet heeft bewaard met alle vermogen, dat zij daaraan doen konde, en het kind is ter dood gekomen, door der vrouwe schuld of verzuim, dan zal men het haar toerekenen, en is [zij] schuldig aan hetgene daarna komen kan, volgens keizerlijk regt.

29. Wanneer twee mannen schermen of worstelen, en de een den ander' nederwerpt, en de een bij ongeluk den dood scheept of wonden [krijgt], hetzij van iemands mes, of van welk ander ding; voor zooverre het ieders wille ware, dat zij zamen begonnen, dan is hij niet manslagtig; maar deed hij het met wille en in grammen moede, dan is hij manslagtig.

30. Zoo iemand in toorn sloeg eenen anderen met zijnen gordel, dat zijn mes uit de scheede schoot, en den anderen raakte, en hij daarvan stierf, dan was hij manslagtig.

31. Wanneer iemand op een paard zat, en zijn toom brak, en hij holde buiten zijnen wil, en vertrad een kind, dan is hij niet in den ban, noch manslagtig.

32. Zoo een meester eenen klerk werpt of slaat, dat hij dood blijft, dan is hij manslagtig.

33. Wanneer twee strijden, en des eenen vriend komt, en doodt den anderen, buiten des anderen wil, dan is hij niet manslagtig.

34. Di hundera is schyldich to andrien foer syn kneppe, haet so ma hym oenspreckt to laden jeffta boten, dat hij een man daeth jeffta dulgeth, so ag er en to andert to bringane; jeff hij ontronne hym, eer hij 't wiste, so en ag er is naet to onnieten.

35. Hweerso-tweer wraxliet, ende dij ena den ora neerwerpt, ende hij aldeer fan sterfft, so fyr so hit bij ayders willa weer, so en is hij naet manslachtich.

36. Aldus seyt dat gastlick riucht: Dat dis papa wird, deer hij spreckt, dat da moten ymmer weer syn, jeffta banschyldich wessa. Jefft er een papa gued offstellen wirth, and hij des awara wirth, ende roept: Tie uta! tie uta! ende helpet mij myn gued weer to wynnen! and da lyoed byging dyn tyeff, and dath en, so ne weer dij papa naet manslachtich; mer roept dij papa aldus: Faeth dyn tyeff, and slaeth! so weer dij prester manslachtich.

37. Aldus seyt dat gastlick riucht: Jefft er tween man bij ena wege ginge, ayder to jenst ander come gaen, and ayder ginge syne wech, and da ander come lyoed to meta, and da freget: Wat was dys, deer jo coem to meta? and hij frege 't aldeerom, dat hij ne wold deye, so solde hij aldus segge: Was hij 't, so was er 't; and was hij 't naet, so was ter naet. And jeff hit dan alzo falle, dat hya dyne man dathe, se weer dij man naet mey manslachtich. Mer seyde 'r aldus: Hij was dit selue, deer heer ging, so weer er mey manslachtich.

34. De huisheer is verpligt te verantwoorden voor zijnen bediende, waarover men hem aanspreekt, wegens dagvaardingen of boeten, dat hij een' man gedood of gewond heeft, dan behoort hij hem te voorschijn te brengen; zoo hij hem ontliep, voordat hij het wiste, dan behoeft hij het niet te verantwoorden.

35. Wanneer er twee worstelen, en de een den anderen nederwerpt, en hij daarvan sterft, in zooverre het bij beider wille ware, zoo is hij niet manslagtig.

36. Aldus zegt het geestelijk regt: Dat des priesters woorden, die hij spreekt, altijd waarheid moeten bevatten, of den ban schuldig wezen. Zoo er eenen priester goed afgestolen wordt, en hij zulks gewaar wordt, en roept: Komt uit! komt uit! en helpt mij mijn goed weer verkrijgen! en het volk betrapte den dief, en doodde hem, dan is de priester niet manslagtig; maar roept de priester aldus: Vat den dief, en slaat dood! dan was de priester manslagtig.

37. Aldus zegt het geestelijk regt: Zoo twee mannen langs eenen weg gingen, en de een den anderen ontmoette, en ieder ging zijnen weg, en de andere kwam lieden te ontmoeten, en die vroegen: Wie was die, die u kwam te gemoet? en hij vroeg het daarom, omdat hij hem dooden wilde, dan zal hij aldus zeggen: Was hij het, zoo was hij het, en was hij het niet, dan was hij het niet. En gebeurde het dan, dat zij den man doodden, dan was die man niet mede manslagtig. Maar zeide hij aldus: Hij was dezelfde, die daar vooruit ging, dan ware hij mede manslagtig.

38. Hweerso een man een orem misdeth jeffta dulget, in buert jeffta in spot, ende seyt: Hij hat et deen wt nen quaeda herta, men in spil ende onfoersyonich, dat aegh hym naet to helpen, ney da riucht; men hij is allycuel dyn, deer misdeen is, schyldich to bettrien.

39. Hweerso een orem sweer dolginghe deen haet, ende da dolginghen groye him weer, ende hij steer dan aldeer ney, als da dolginghen een tyd heel wessen habbet, so is hij naet manslachtich, deer 't deen haet, ende thor en naet jelda. Ende aeck leyt et an dajen, deer wr weren, hor 't daetlicke wonden weren, ende bynna aeck heel weren. Mer hij schel hym allyckuel absolueria leta, is 't een man, deer gastlickheed ontfaen wil, off schil, fan da banna, jeffta dat ter een prester wirde wil, ende tydia dan naet op dat twiuel.

40. Hweerso hem selff daet fan anxta wegena, dat ter anxta haet, dat ter fan 't riucht daet wirle, om een misdeda willa, dij foerlyest syn gued, ende syn eerffnamen moghen syn gued naet ontfaen. Men hwaso hym selff daet wandweesigheed off bij wrsinnicheed, off in grater sieuckte, off in need dis wetters off fyueris, dij breckt deer naet oen, ende haet syn gued naet foerberd, ende mey syn gued eerwia.

41. Jeff dij ena man da orem deth een breynwonde, so schyl deer wr wessa dij haudprester ende twyr riuchteren, deer dat bysyoen habbet, dat hij 't naet lyda mocht. Dit is een riucht, jef men gryowa ende snida schil.

38. Wanneer iemand een anderen misdoet of wondt, in boert of in spot, en zegt: Hij heeft het gedaan met geen kwaad hart, maar spelende en onvoorziens, dat behoort hem niet te helpen, volgens regt; maar hij is evenwel dien, welken misdaan is, schuldig te beteren.

39. Wie eenen anderen eene zware wonding gedaan heeft, en de wondingen genezen weder, en hij stierf dan daarna, nadat de wondingen eenen tijd lang heel geweest hebben, dan is hij niet manslagtig, die het gedaan heeft, en behoeft hem niet te gelden. En ook legt het aan degenen, die er over gingen, of het doodelijke wonden waren, en inwendig ook genezen waren. Maar hij zal zich evenwel laten kwijtschelden, is het iemand, die geestelijkheid ontvangen wil of zal, van den ban, of dat hij een priester worden wil, en beroepe zich dan niet op twijfel.

40. Wie zich zelven doodt wegens angst, dat hij beangst is, dat hij van het regt zal gedood worden, om eener misdaad wille, die verliest zijn goed, en zijne erfgenamen mogen zijn goed niet ontvangen. Maar wie zich zelven doodt uit dwaasheid of onzinnigheid, of in zware ziekte, of nood des waters of des vuurs, die verbreekt daar niet aan, en heeft zijn goed niet verbeurd, en mag zijn goed nalaten.

41. Zoo de een den anderen doet eene breinwonde, zoo zullen daarover zijn de hoofdpriester en twee regters, die het bezien hebben, dat hij het niet uitstaan konde. Dit is een regt, wanneer men kerven en snijden zal.

dat Landriucht, ho dat tet alle leerde lyued mogen wita, dat ma nymmen moet raeff ende wyeld dwaen. Elck man schel sprecka mit riucht, ende nymmen schil syn ayn riuchter wessa, als dij Keizer seyt.

7. Item: Hwaso een qwaed seeck deth foer een orem, in syn nama, ende hym se dat behaeglick, deer 't om deen is, ende efter der deda consent haet jown to da deda, so schil hij al den schada offlidza, lyck off hij 't selff deen heed, als dyr scrioun steet in da gastlicke riucht.

8. Dat riucht spreckt aldus: Hweerso een man syn gued naet crygya mey mit riucht, so mey hij 't, mey oerloff dis riuchtes, aldeerom strida jeffta tyeflick nyma: hwant ma seyt to een bijspilwird: Moerd schel ma mey moerd kela, ende graet onriucht moet ma mey macht kera; ende hwaso dat riucht wrsmayt ende breckt, dam so aegh dat riucht naet to helpen.

9. Hweerso ma syn gued ontraweth, dat riucht is schyldich dat raefgued weer in da riuchta hand to dryuuen, sonder allerhanda jenspreeck.

10. Of jen, deer syn gued offrawed is, mey sprecka om syn raeffgued, hwanneer hij wil, sonder allerhanda jeenspreeck? Spreekt hij, deer byraweth is, bynna da jeer, so aegh m' it hem fyowerfald weer op to riuchten; spreckt hij ney da jeer, eenfald weer to jaen.

11. Dat is riucht. Dat ma stellen gued off raweth gued is ma schyldich fyowerfald weer to jaen.

12. Dit is riucht ende byscrywt dij Keyser in syn riucht: Hwaso compt in so grater dwalicheyt

gesteld in het Landregt, opdat het alle onderwezene lieden mogen weten, dat men niemand moet roof en geweld doen. Iedereen zal spreken met regt, en niemand zal zijn eigen regter zijn, zoo als de Keizer zegt.

7. Item: Wie eene kwade zaak doet voor eenen anderen, in zijnen naam, en hem zij het behaaglijk, om wien het gedaan is, en na de daad toegestemd heeft in de daad, dan zal hij al de schade vergoeden, alsof hij dezelve gedaan had, gelijk er geschreven staat in het geestelijk regt.

8. Het regt spreekt aldus: Wanneer iemand zijn goed niet krijgen mag met regt, dan mag hij, met verlof van het regt, daarom strijden, of diefswijze nemen: want men zegt tot een spreekwoord: Moord zal men met moord koelen, en groot onregt moet men met magt te keer gaan, en wie het regt versmaadt en verbreekt, dien vermag het regt niet te helpen.

9. Indien men iemand zijn goed ontrooft, dat regt is schuldig, het gestolene weder in de regte hand te brengen, zonder eenige tegenspraak.

10. Of degene, wien zijn goed afgestolen is, mag aanspreken, om het hem ontstolene, wanneer hij wil, zonder eenige tegenspraak? Spreekt hij, die beroofd is, binnen het jaar aan, dan moet men het hem viervoud vergoeden; spreekt hij na het jaar aan, enkel weder te geven.

11. Dit is regt: Dat men gestolen goed of geroofd goed verpligt is viervoud weder te geven.

12. Dit is regt, en beschrijft de Keizer in zijn regt: Die komt in zoo groote dwaling of dwaas-

offla dweesheet, dat ter een menscha een besittinghe enis guedis fan oer lyoedem bynympt, wieldlick, mit wald, sonder oerloff dis riuchtes, eer het hym dij riuchter dat todeeld haet, so schil dijjen dio bisittinghe dis gueden wederjaen da bysitter; ende deer da wald deen haed, dij wrliest dyn ayndom dis selua guedis, naet allinna da onriuchta bysittinga, mer alzofolla als dat heel gued wirdich is: hwant neen minscha mey syn ayn riuchter wessa, in neen seeck, bij pena: Hwaso syn ayn gued nympt, deer in des riuchtes wer steet, off in een ores mannes wald, off mit wepneder hand, off mit wald raweth, dij foerlyest syn ayn gued ende syn spreeck. Rawet hij onayn gued, dat schel hij beta da riucht, ende dat gued weer da hana, ende da pena trijschet.

13. Hweerso een man een orem syn gued offwinth onredelick, off mit macht onthalt; in 't arst, so is hij, deer byraweth is, ner nymmen fan synen wegena, schyldich to andryen, eer hij da bysittinghe fan da gued altomael weer haet.

14. Dit is riucht: Dat tet allyck is, hor ma een man syn gueed offrawie, so ma hym syn gued mit wyeld off mit macht byhalt.

15. Hwaso syn Godes huus seke schil, om bettringhe synre sondena, so aegh hij ferd deeroen. Hwaso him byraweth off byschadiget oen da wey, oen lyff off oen gued, schel ma dat al twybeet beta, ende dyn alrehaegste ferd al twybeet, als 't da lyoed wilkaret habbet. Item: Ney da Keysers riucht Justinianus so is ma al openbeer raeff schyldich trischet to bytellien. Dit is scrioun in da Keysers in *institutis*.

heid, dat hij iemand de bezitting van een goed van andere lieden beneemt, geweldddadig, met geweld, zonder verlof van het regt, eer het hem de regter toegedeeld heeft, dan zal diegene de bezitting des goeds wedergeven aan den bezitter; en die het geweld gedaan heeft, die verliest het eigendom van datzelfde goed, niet alleen de onregtmatige bezitting; maar even veel als dat geheele goed waardig is: want niemand mag zijn eigen regter wezen, in geene zaak, op straf: Die zijn eigen goed neemt, dat in de magt van het regt staat, of in eens anderen mans magt, of met gewapende hand, of met geweld rooft, die verliest zijn eigen goed en zijne aanspraak. Rooft hij oneigen goed, dan zal hij het boeten aan het regt, en het goed weder aan den beleedigden, en de boete drievoudig.

13. Wanneer iemand den anderen zijn goed afwint onredelijker wijze, of met magt onthoudt; ten eersten, zoo is hij, die beroofd is, noch iemand van zijnent wege, verpligt te antwoorden, voordat hij de bezitting van het goed geheel wedergeeft.

14. Dit is regt: Dat het hetzelfde is, hoe men iemand zijn goed afroove, of men hem zijn goed met geweld of met magt onthoudt.

15. Die het huis zijns Gods bezoeken zal, om betering zijner zonden, zoo heeft hij vrede daaraan. Die hem berooft of beschadigt op den weg, aan lijf of aan goed, dat zal men alles dubbel boeten, en de allerhoogste vrede tweemaal, gelijk het het volk gewillekeurd heeft. Item: Volgens des Keizers regt van Justinianus is men allen openbaren roof schuldig drievoud te betalen. Dit is geschreven in des Keizers instituten.

16. Item: Hwaso orem aldulke wald deth, da is ma schyldich to beten VIII ponden, X eynsa ende XIII penninghen eenbeet, ende ney de delis wtkedinghe sawnbeeth.

17. Hwaso da to enis oderis mannes huus geeth, ende breckt dat huus in, bij rytzena fywr ende bij litzena dorem, eeffter sonna sedel ende eer sonneopgongh, ende nympt dyr wth syn gued, deer hij syn lyff mey scholde fede ende syn seel mey rede, dij haet myt ta insmuga syn hals wrberd, ende haet ma hym deth, dat is boetloes; ende haet mit ter deda byginzen een schaeckraeff, ende haet hym brocht in der schakera riucht, alzodat hym huus ner hof, ner Gods huus ferdya mey ner helpa; mer hym mey en oentaste sonder reden ende tael, ende syn riucht dwaen. Dat dit weer is, dat is noeglyck in 't Landriucht bewysd, in 't schaeckraeff, ende aeck in da Keysers riucht RODULPHUS, deer dissen pont claerlick inhalt. Mer is hit een gaestlick mannes huus ....

18. Dit is riucht: Hweerso een scip steet, ende deer guede lyoed a bynna sint, deer hyare lyff myt riuchta tingen nerra willet, jeff een fyeldfaren man, deer syn gued op syn regh bunden haet, jeffta dij man, deer bynna syn huus sit; joff dis trim mit riuchta tingen hymmen nerret willa, ende dan onriucht lyoed commet, deer hymmen hyaere hauen bynimpt off hiaere gued, so is 't riucht, dat m' eth keda schil myt clockaklin ende mit wepena ropta, allermaest deer ma hit alleraerst mey. Is hij ald, is hij jongh, deer da keda heert, is hij toerstigh, is hij hongerich, is heet jeffta kald, so ne aegh nymmen alzo langh to bydien, dat hij syn

16. Item: Die eenen anderen dusdanig geweld doet, dat is men schuldig te boeten met acht ponden, tien einzen en dertien penningen enkele boete, en volgens des deels uitspraak zevenvoud.

17. Die dan tot eens anderen mans huis gaat, en breekt dat huis in, bij ingerakeld vuur en bij geslotene deuren, na zonnen ondergang en voor zonnen opgang, en neemt daaruit zijn goed, waarmede hij zijn ligchaam zoude voeden en de ziel mede verzorgen, die heeft met de insluiping zijnen hals verbeurd, en wat men hem doet, dat is boetloos; en [hij] heeft door die misdaad begaan eenen schaakroof, en heeft hem gebragt in het schaakregt, zoodat hem huis noch hof, noch het huis van God vrede geven mag noch helpen; maar hem mag men aantasten zonder redegeving en aanspraak, en zijn regt doen. Dat dit waar is, is genoeg in het Landregt bewezen, in de schaakroof, en ook in het Keizers regt [van] RUDOLPHUS, dat dit punt duidelijk inhoudt. Maar is het eens geestelijken mans huis.....

18. Dit is regt: Waar een schip ligt, en daar goede menschen in zijn, die hun leven met wettige zaken generen willen, of een reiziger, die zijn goed op zijnen rug gebonden heeft, of de man, die binnen zijn huis zit; zoo een dezer drie met wettige zaken zich generen willen, en er dan onwettige lieden komen, die hun humme have benemen of hun goed, dan is het regt, dat men het verkonden zal door klokklippen en met wapenroep, allermeest daar men het eerst mag. Is hij oud, is hij jong, die de roeping hoort, is hij dorstig, is hij hongerig, is hij heet of koud, dan behoort niemand zoo lang te vertoeven, dat hij zijne

weed wrwandlia moge; mer hya schellet da Goden fynden folgia, so aegh ma hyne oen to faen, deer hyne alleraerst byfaert, dyn schaker. Is hij oen huus, is hy oen kerke, is hij op da alter, is hij op dae font, so aegh ma hyna aldeer oeff to nymen, ende fyf deda to dwaen; dat sint fyf riucht: Syn tweer eermen ende syn tween tyegschonken entwa to steten myt eenra jelrena stila jeff stipa; so aegh ma hyna buta dyck to feren, ende aen baem myt hem, ende een tyel, aldeer op to sitten, deer eer in neen wayn kaem, ende hyne aldeer op to setten; hym ne aegh neen wyn to wayen ende neen man to bysyaen, ende neen dawen to bytiaen, neen sonne to byschinene, omdat dat ma aldeer oen mitza mey, dat ma da eerga deda wrmie ende fruchte, om schaeckraeff ende moerdnachten.

19. Dit is riucht, ende sprecket da maesteren fan da riucht, als: Petrus de Sampsone, Godfridus, Hyndricus, Bernardus, Jo. Andre ende Hosticus: Is 't openbeer is, dat een byrawed is, so ys ma hym syn gued to fara al tingh schyldich weer to jaen; ende al spreckt dij rawer, dat tet gued syn ayn weer, jeffta haet hij jelkirs sprecka mey op dat gued, jeff oen dajen, deer byraweth is, so een schel ma hym des naet hera; ende dij rawer mey deer naet om sprecka, eer dat raweth gued weercommen is in da riuchta hand, deer dat gastlick riucht foert aldus van seyt: Hwanneer ymmen seyt, dat hij myt wald is worpen fan der bysittinghe, jeffta syn weersecka werpe hym to jeens enich misdeda, dat hij hym fan syner oenspreeck mochte drywa, naet compt ws to fara, dat ma dyo weer-

kleederen verwisselen mag; maar zij zullen Gods vijanden vervolgen, zoo moet men hem aanpakken, die hem allereerst betrapt, den schaker. Is hij in huis, is hij in de kerk, is hij op het altaar, is hij op de vonte, dan behoort men hem daar af te nemen, en vijf daden te doen; dat zijn vijf regten: Zijne twee armen en zijne twee scheenbeenen stukken te slaan met eenen ijzeren stijl of staaf; dan moet men hem buiten den dijk voeren, en eenen boom met hem, en een rad, om daar op te zetten, dat vroeger in geenen wagen kwam, en hem daarop te zetten; hem behoort geen wind aan te waaijen en geen man te bezien en geen dauw over te trekken, geene zon te beschijnen, aldaarom, omdat men daardoor zien mag, dat men de kwade daden vermijde en vreeze, van schaakroof en moordnachten.

19. Dit is regt, en zeggen de meesters van het regt, als: Petrus de Sampsone, Godfridus, Henricus, Bernardus, Jo. Andre en Hosticus: Is het openbaar, dat iemand beroofd is, dan is men hem zijn goed voor alle dingen schuldig weder te geven; en al spreekt de roover, dat het goed zijn eigen was, of wat hij anders zeggen mag wegens dat goed, of aan dengenen, die beroofd is, dan zal men hem hieromtrent niet hooren; en de roover mag hierom geene aanspraak doen, voordat het geroofde goed wedergekomen is in de wettige hand, waar het geestelijk regt verder aldus van zegt: Wanneer iemand zegt, dat hij met geweld is geworpen uit de bezitting, of zijne wederpartij werpe hem tegen eenige misdaad, opdat hij hem van zijne aanspraak mogt voeren, nergens komt het ons voor, dat men die verdediging zal toelaten,

spreeck schil toleta, ende dyo fornste spreeck deerom mochte meerd wirde: hwant ma to jenst hym mey naet sprecka, eer hym syn gued weerjown haet: hwant alzolangh so hij syn gued bysit, so schynt hij syn fynd to wessen.

20. Hweerso ma spreckt om een raeff, so mey me 't naet weersprecka om dyn ayndom, eer dat tet raeff is weercommen; al weer hit een rawer, allyckuel schel ma hym da syn weer reka. Hwa byrawed is, dam mey ma fan syner spreeck naet werra, al spreck ma al to jeens hym om dyn ayndom, aleer hij syn gued weer haet in syn wer. Gregorius *noster*, dat is dij Paus, seyt aldus: Hweerso een man byraweth is, so schil ma him to fara al tingh syn gued weer reka, end in dat capitel: *Ext.....* fynt ma dit selua claerlick; ende dit sidzet al da maesteren: Gamfridus, Petrus de Sampsone, Johannes Andre, Her Hosticus, ende steed in da capitel wrscrioun: *Solicite* ..... Dyn rawer schel ma naet hera om dyn ayndom, ner hij ne mey naet sprecka, eer bij, deer byrawed is, syn gued weer haet. Dit selff fynt ma aeck in 't *decretum*.

21. Item: Dat rawed gued schel ma alzo heel ende alzo gued weer jae, ende in da selua loegh, deer me 't rawet offte nymen haet: want alle tingh schel ma hela dayenen, deer byraweth sint, ende in da loegh, deer sa wt commen sint, to gronde weerbringhe. Dij Paus Nycolaes ende Hendricus Boyck, dyn maester, seyt: Dat is naet anoegh, deer syn gued byraweth is, dat ma hym dat eenfald weerjow; mer hym schel ma al dyn

en de eerste aanspraak daarom mogte gehinderd worden: want men tegen hem niet mag spreken, eer hij hem zijn goed wedergegeven heeft: want zoolang als hij zijn goed bezit, zoo schijnt hij zijn vijand te wezen.

20. Wanneer men aanspreekt wegens roof, dan mag men het niet verdedigen wegens eigendom, voordat het geroofde wedergekomen is. Al ware het een roover, evenwel zal men dan hem het zijne teruggeven. Wie beroofd is, dien mag men van zijne aanspraak niet weren, al sprak men al tegen hem om den eigendom, voordat hij zijn goed weer heeft in zijn bezit. Onze Gregorius, dat is de Paus, zegt aldus: Wanneer iemand beroofd is, dan zal men hem voor alle dingen zijn goed wedergeven, en in het hoofdstuk: *Ext.....* vindt men dit zelfde duidelijk; en dit zeggen al de meesters: Gamfridus, Petrus de Sampsone, Johannes Andre, Heer Hosticus, en staat in het hoofdstuk voorschreven: *Solicite.....* Den roover zal men niet hooren wegens den eigendom, en hij mag niet spreken, voordat hij, die beroofd is, zijn goed weder heeft. Dit zelfde vindt men ook in het *decretum.*

21. Item: Het geroofde goed zal men zoo ongeschonden en zoo goed wedergeven, en op dezelfde plaats, daar men het geroofd of genomen heeft: want alle zaken zal men vergoeden aan degenen, die beroofd zijn, en op de plaats, daar zij uitgekomen zijn, geheel wederbrengen. De Paus Nicolaas en Hendricus Boyck, de meester, zeggen: Het is niet genoeg, dien zijn goed beroofd is, dat men hem hetzelve enkel teruggeve; maar men zal

nothma weerjae, ende dij frucht, deer ma deerfan ontfaen mocht. Dat is to mitzen, dat tet naet anoegh is, dat mà foer dat raweth gued pand setb; mer hit schel heel weercomma in da loegh, deer 't wt commen is, ende al syn frucht, deer hij deer fan muchte haun habba, als dit capittel wrscrioun seyt, ende sonderling in der *glosa.*

22. Item: Al weer dat seeck, dat dijjen in da ban weer, deer byrawet is, off dat hij ferdloes weer, so aegh him dat naet to schayen, ende deer mey ma mit riucht, eer dat raweth gued is weercommen in da riuchta hand, neydam dat tet gued is nymen rawlyck ende wyeldlyck.

23. Hwanneer dat een man wirth byclamd in een misdeda, ende dyo misdeda claer ende openbeer se, soe is hij ney da riucht wruonnen, ende mey der deda neen wedriucht byeda.

24. Item: Hwaso openbeer walda deth ende raeff, dij is *infamis*, ende hwaso *infamis* is, dij is eerloes ende trowloes.

25. Dat Paus ende Keysers riucht seyt: Dat een rawer is dij allerwnuirdste offta onhoeschsta tyeeff, want bijwilem deer manslachta ney folget. Ende dij rawer is dat raeff al schyldich fyowerfald weer to jaen.

26. Dit is riucht: Een sitter, deer een gued mit wyeld bysit joff halt, dij schel dat fyowerfald weerjaen; ende aeck so is een onriucht sittinge off haldinge allyck dan raeff.

27. Dit is riucht: Deer een daden man byraweth, dij is ney da Keysers riucht heten *sacrilegus.* Hwa een daden man byraweth, dij haet wrlern syn lyff.

hem al de opbrengsten wedergeven, en de vruchten, die men daarvan ontvangen mogte. Dat is op te merken, dat het niet genoeg is, dat men voor het geroofde goed pand zet; maar het zal geheel wederom komen op de plaats, daar het uitgekomen is, en alle de vruchten, die hij daarvan mogte gehad hebben, als dit hoofdstuk voorschreven zegt, en bijzonder in de *glossen.*

22. Al ware het zake, dat degene in den ban was, die beroofd is, of dat hij vredeloos was, dan behoort hem dat niet te schaden, en dit mag men met regt, voordat het geroofde goed is wedergekomen in de regte hand, naardien dat het goed genomen is roofswijze en met geweld.

23. Wanneer iemand wordt betrokken in eene misdaad, en die misdaad klaar en openbaar is, dan is hij volgens het regt verwonnen, en mag wegens die daden geen tegenregt bieden.

24. Item: Die openlijk geweld doet en roof, die is *infamis*, en die *infamis* is, die is eerloos en trouweloos.

25. Het pauselijk en keizerlijk regt zegt: Dat een roover is de alleronwaardigste of onheuschte dief, dewijl er somtijds manslag op volgt. En de roover is schuldig den roof viervoud weder te geven.

26. Dit is regt: Een bezitter, die een goed met geweld bezit of houdt, die zal het viervoud wedergeven; en ook is een onwettig bezit of onthouding gelijk als roof.

27. Dit is regt: Die eenen dooden man berooft, die wordt volgens keizerlijk regt genoemd een *sacrilegus* (heiligschenner). Die eenen dooden man berooft, die heeft verloren zijn leven.

TIT. LX.

DE FURTIS.

1. Dyo tyeffta is twyrahanda, als: hemelick ende openbeer. Openbeer is, als een man bygripen wirth mit ter deda, in da loegh, deer dyo tyeffte schyd; ende dat schel ma fyowerfald weerjaen. Hemelick tyeffta is, deer naet openbeer is; dat schel ma dubeld weerjaen.

2. Dat is riucht: Dat da meyhelperen to tyeffte off to rawerie alzo schyldich sint als dajen, deer da seeck selff waldeth, ende deer aldeer folste ende help to dwaed, al helpet hya naet meer dan hudit, ende swigiet deer mey, ende helleth, da sint allyck schylda der pyna.

3. Da tyewen mey ma helpa nyogenderhanda wys toe de tyeffte: Mit onthaldane ende myt deelnyminghe, mit to hirdane mit reed ende mit tobinsinghe. Disse fyff schellet dat gued weerjaen, lyck dan se 't selff deen heed. Hwaso hym helpet mit loue, mit swigiane, mit neen yenstal, mit neen openberien dat tingh, deer stellen is. Disse sint deelnymeren der sonde.

4. Als een tyeff gued stellen haet, so moet dij riuchter dat gued naet nyma, als hij foer riucht is: want noem hij dat gued, deer hij stellen heed, so joe hij dat ordel om jeld, so weer dat onriucht, ende onriucht moet naet schaen.

5. Item: Nu mucht dij riuchter sidza, mocht hym dat oers naet berra, so mey 't him berra fan breken wegena.

6. Item: Dat is riucht: Dat een tyeff neen gued haet to breeck to jaen: want dat gued een heert hym naet to; deerom mey ma een oers gued

TIT. LX.

VAN DIEFSTALLEN.

1. De diefstal is tweederlei, te weten: heimelijk en openbaar. Openbaar is, als iemand betrapt wordt op de daad, in de plaats, daar de diefstal geschiedt; en dit zal men viervoudig wedergeven. Heimelijke diefstal is, die niet openbaar is; en dezen zal men dubbel wedergeven.

2. Dit is regt: Dat de medehelpers tot den diefstal of tot de rooverij even zoo schuldig zijn als degenen, die de zaak zelve bedrijven, en die daarbij zijn en hulp toe doen, al helpen zij niet meer dan daar te hoeden, en daarvan te zwijgen, en het te helen, die zijn evenzeer strafbaar.

3. De dieven kan men helpen negenderhande wijs tot den diefstal: Met verzwijging en met deelneming, met te sterken door raad en met toelating. Deze vijf zullen het goed wedergeven, alsof zij het zelven gedaan hadden. Die hen helpt met aanprijzing, met zwijgen, met geen' tegenstand, met niet te openbaren de zaak, die gestolen is. Deze zijn deelnemers der zonde.

4. Als een dief goed gestolen heeft, dan moet de regter dat goed niet nemen, als hij voor regt is: want nam hij het goed, dat hij gestolen had, zoo gaf hij dat vonnis om geld, zoo was dit onregt, en onregt moet niet geschieden.

5. Item: Nu konde de regter zeggen, mogt het hem anders niet beuren, zoo mogt het hem beuren van der breuke wege.

6. Item: Dit is regt: Dat een dief geen goed heeft tot breuke te geven: want dat goed behoort hem niet toe; daarom mag men eens anders goed

foer syn breeck naet nyma, ende foert meer so jqwt hy den hals to breeck.

7. Item: Off dij riuchter sidza wold, dat dij clager disse breeck scholde jaen da riuchter, so seyt dat riucht deer to jenst, dat ter nemmen breeck buta syn schyeld, deer een riuchte claegh ende spreeck haet hawn.

8. Item: Dyr een gued onthalt, dij misdeth meer dan dij, dyr 't myt macht nympt; deerom so bygeet dij tyeffte, deer 't anhalt, alzo foerlyck so dij, deer 't nympt.

9. Jefft er een man folget tiuftiget gued to enis mannis huus, ende hij deer seecknis in jared, end ma hym deer sekenisse werde myt wige ende myt wepen joff mit wirden, so is hij al schyldich to blywen.

10. Hweerso ma een gued fynt bynna enis mannis huus, ende hit alzodeen gued se, dat me 't deer onwytlyck inbringa mey, so is hij nyer synre sikeringa dan byna se, ymmen to wrwinnen; hit ne se, dat m' et fynde in sloten bysletten, jeffta onder da eerda bydolen in da kamer, so fyr so hya in seckwird se, sint se jechtich, so schellet se schyldich blywe, jeffta een schyldigra wynna.

11. Hweerso dij tyeff syn bycht redelick deth, soe moet ma him wsen Hera God jaen, ende olia, ende op dat hoff to lidzen, opdat hij naet in da ban se.

12. Jefft er een man bygript een tyeff, and hy ne daeth, eer hy ne to da riucht brinckt, so is hij manslachtich; hit ne se, dat hij jelkirs ontkoma, ende eer hij ontkome so moet hy ne wrhwirua.

voor zijne breuk niet nemen, en verder zoo geeft hij den hals tot breuk.

7. Item: Of de regter zeggen wilde, dat de klager deze breuk zoude geven aan den regter, zoo zegt dat regt daar tegen, dat niemand verbeure buiten zijne schuld, die eenige wettige klagte en aanspraak gehad heeft.

8. Item: Die een goed onthoudt, die misdoet meer dan hij, die het met geweld neemt, daarom zoo begaat die diefstal, die het aanhoudt, even zoozeer als die, welke het neemt.

9. Zoo iemand volgt gestolen goed naar iemands huis, en hij daar onderzoek in begeert, en men hem daar onderzoek weigerde met strijd en met wapenen of met woorden, dan moet hij in de eerste plaats schuldig gehouden worden.

10. Wanneer men een goed vindt binnen iemands huis, en het zoodanig goed is, dat men het daar zonder weten inbrengen kan, dan is hij nader zijner zekerheid dan de andere is, iemand te overtuigen; ten zij, dat men het vinde achter sloten besloten, of onder de aarde bedolven in de kamer, zooverre dat zij in ontkenning zijn, zijn zij in bekentenis, dan zullen zij schuldig blijven, of een' schuldiger' winnen.

11. Wanneer de dief zijne biecht redelijk doet, dan moet men hem onzen Heer God geven, en oliën, en op den hof leggen, opdat hij niet in den ban zij.

12. Indien er iemand betrapt eenen dief, en hij hem doodt, eer hij hem voor het regt brengt, dan is hij manslagtig; ten zij, dat hij anders ontkwame, en voordat hij hem ontkwame, dan mag hij zich verweren.

13. Hweerso een man stelt eens ende oersta ende tredda stond, so aegh ma hym alleraerst myt risem to slaen. Ora syda: so aegh ma hym een teyken to dwaen, buta der andlet, om da likanisse ws Herens, mer jelkirs oen syn lichama to dwaen. Tredda stond: so aegh ma da wird to prowien claer ende hlutter als dyo sonne. Wirth hij dan wruonnen, so is syn hals wrlern.

14. Ws seyt dat scrifft, ney der ewa, dat ter sint tria secken, deer ma naet aegh to sonen: Dat aerst is: Om een aefft, dat aegh ma to recknien, hor hit se aefft so onaefft. Dat oder is: Om een frijdom, hor dij man so dij frow frij se so ayn. Dat tredde is: Om een tyeff, als ma dyn to waer brinckt, so schil ma hit myt riucht prowia, hor hij se schyldich so onschyldich. Disse trya secken aegh ma to openberien ende naet to sonen.

15. Hweerso een gued stellen is een man off, als hij dat weet, dat gued, so mot er dat syn weder stella, off alzo gued so dat syn. Hwylt er to langh, so moet er in da riucht sprecka.

16. Hweerso een man syn gued oefstellen wirth jeffta tyuftiget, so mot er syn gued wel weer oentasta, hwyr dat hij 't fynt, sonder allerhanda breck, al weer 't seeck, dat tet al caped weer ende bytelled: want deer mey ma neen ayn in onayna capia, ney riuchta scrioun riucht.

17. Dit is riucht: Als een riuchter een misdeder rynna leth, ende tyeff frij gaen leth, so is hij selff een tyeff, ney alle riucht.

13. Wanneer iemand steelt eens en ten tweeden en ten derden male, dan behoort men hem allereerst met rijzen te slaan. Ten tweeden male; behoort men hem een teeken te geven (te brandmerken), buiten het aangezigt, wegens de gelijkenis aan onzen Heer, maar elders aan zijn ligchaam te doen. Ten derden male: zoo moet men de waarheid bewijzen klaar en zuiver als de zon. Wordt hij dan verwonnen, dan is zijn hals verloren.

14. Ons zegt de schrift, volgens de wet: Dat er zijn drie zaken, die men niet behoort te zoenen. De eerste is: Wegens een' echt, dien moet men berekenen, of hij is wettig of onwettig. De tweede is: Wegens een' vrijdom, of de man of de vrouw vrij is of eigen. De derde is: Wegens een' dief, als men dien te regt brengt, dan zal men het met regt bewijzen, of hij is schuldig of onschuldig. Deze drie zaken moet men openbaren en niet zoenen.

15. Wanneer een goed afgestolen is aan iemand, als hij dat weet, dat goed, dan moet hij dat goed weder stelen, of zoo veel als het zijne; verwijlt hij te lang, dan moet hij in het regt aanspreken.

16. Wanneer iemand zijn goed afgestolen wordt of afgediefd, dan mag hij zijn goed wel wederom aantasten, waar dat hij het vindt, zonder eenigerhande breuk, al ware het zaak, dat het reeds gekocht ware en betaald: want men mag geen eigendom van oneigen [goed] koopen, volgens wettig geschreven regt.

17. Dit is regt: Als de regter een' misdadiger loopen laat, en den dief vrij gaan laat, dan is hij zelf een dief, volgens alle regten.

18. Hweerso een tyeff wirth oenfinzen, ende hym naet wirth oen der hand byginzen, so moet hij sinis riuchtis bruka, hit ne se, dat hij eer byscholden se, eens ende odera stond and tredda stond, ende wederjeld jown habbe, ende schalkislada teyn habba, so haet hij syn riucht wrlern.

19. Hweerso een man in hongerneed is, alzo dat hij fan honger sterua wilda, so most hij wel stella syn netrefft, sonder sonde; enda worde hij deer eeffter alzo ryck, dat hij dat gued mey wederreka, so schel hij wederjaen; ende deth hij dat naet, hwanneer hym God so fula foerlenighet haet, so is 't onriucht gued.

20. Aen kneppa moet syn hera syn eesna offstella, ende naet meer.

21. Hweerso een kneppa syn hera gued ontstelt, so schel hij 't twyschet jelde, so schel dij huushera da riucht dat oer schet jaen, om syn ayn gued, deerom dat hyne heed to meet ende to meel.

22. Dit is riucht: Jeff des tyeuis kempa howen wirth, dat dij aesga dat gued dela schil twischet weder to jowene; so schel hij mit ter haudlesene beta, ende foer al da, der bynna da fordela sint, wederjeld to jowane, alzofyr so se jerich se. Wil ma dat sprecka, dat hij byfaren ende byfolget weer, so schel hyne dij banner sykeria, dat hij hym na beynden oenleyda, ende dij schelta hlya; jeff him dis berst, so deelt hine dij aesga ferdloes ende onefinzen.

23. Hwaso den ora dis nachtis bygrypt, hyne habbe stellen off misdeen, off naet, alzofyr als hij

18. Wanneer een dief wordt gevangen, en hem niets wordt in de hand gevonden, dan mag hij zijn regt gebruiken, ten zij, dat hij vroeger beschuldigd is, eens en ten tweeden male en ten derden male, en weergeld gegeven hebbe, en diefsdagvaarding ondergaan hebbe, dan heeft hij zijn regt verloren.

19. Als iemand in hongersnood is, zoodat hij van honger sterven wilde, dan mogt hij wel stelen zijn nooddruft, zonder zonde; en werd hij daarna zoo rijk, dat hij dat goed mag wedergeven, dan zal hij wedergeven; en doet hij dat niet, wanneer hem God zoo veel verleend heeft, dan is het onwettig goed.

20. Een bediende mag zijnen heer zijn loon afstelen, en niet meer.

21. Wanneer een bediende zijnen heer goed ontsteelt, dan zal hij het dubbel betalen, dan zal de huisheer aan het regt het enkele geven, wegens zijn eigen goed, daarom omdat hij hem had te eten en te drinken [in zijne dienst].

22. Dit is regt: Indien des diefs kampvechter geslagen wordt, dat de regter het goed vonnissen zal tweevoud weder te geven; dan zal hij met de hoofdlossing boeten, en vooral die, welke binnen het heem zijn, weergeld geven, zooverre zoo zij jarig zijn. Wil men dit zeggen, dat hij achterhaald en vervolgd ware, dan zal zich de banner verzekeren, dat hij hem geene banden aanlegde, en den schout bewijzen; zoo hem dit ontbreekt, dan vonnist hem de regter vredeloos en niet gevangen.

23. Wie den anderen des nachts betrapt, hij hebbe gestolen of misdaan, of niet, voor zooverre

een misdeder is, soe getet him oen syn lyff, ende hij mey hym aeck wel daedslaen; ende hwelck boesheyd ende misdede oen hym allermaest is, deer sel me'n allermaest omslaen, ende men schil him ymmer, to fara, deer fan byrespa ende off stiora, dat hij 't offleth.

24. Dat riucht seyt: Dat ma denjeen dat haed oeffslaen schil, deer orem baernt oeff byraweth.

TIT. LXI.

DE REBUS INUENTIS.

1. Hwaso jeld fynt jeffta oer gued, opper streta joff in der openbere wagen ende logen, dij is dat schyldich weer to jaen, kan hij den riucht schyldiga foeraschia; ende kan hij den riuchtschyldige naet foeraschia, so mey hij, bij reed syn presters, dat byhalda, is 't seeck, dat hij eerm ende byhoefftich is; oers so bygeet hij tyeffte oen da gued.

2. Dit is riucht: So dij frija Fresa een gued fynt buta, an des seës owera, dat hit syn frana ende da toliff ende dij aesga agen dat gued jeer ende dey in synre wer to bysittane, deer dat fonden haet. Jefft er ymmen eeffter compt, bynna jeer ende dey, ende dat hij dat bytiuga wille, dat tet syn were, so aegh ma da manne deer oeff to jane syn arbeydslaen. Jefft er nymmen eeffter compt, bynna jeer ende bynna dey, so aegh hij 't syn frana deer to byeden, ende da toleff ende den aesga, deer hit eer mey byseth was; so aegh him dij frana deer oeff to jaen, als hij 't mey syn eede bytiuga wil, syn arbeydslaen; so aegh dij frana ende da toleff ende dij aesga dat gued to delen to

als hij een misdadiger is, zoo gaat het hem aan zijn leven, en hij mag hem ook wel doodslaan; en welke boosheid en misdaad aan hem het meeste is, daar zal men het meest op letten, en men zal hem altijd, in de eerste plaats, daarover berispen en daarvan afbrengen, opdat hij het nalate.

24. Het regt zegt: Dat men dengenen het hoofd afslaan zal, welke eenen anderen brandt of berooft.

TIT. LXI.

VAN GEVONDENE ZAKEN.

1. Wie geld vindt of ander goed, op de straat of op de openbare wegen en plaatsen, die is dat verpligt weder te geven, kan hij den regthebbenden uitvinden; en kan hij den regthebbenden niet uitvinden, dan mag hij, bij raad zijns priesters, dat behouden, is het zaak, dat hij arm en behoeftig is; anders begaat hij diefte aan het goed.

2. Dit is regt: Indien de vrije Fries een goed vindt buiten, aan den oever der zee, dat het zijn frana en de *toliff* (ontvanger) en de asega behooren het goed jaar en dag in zijne bewaring te bezetten, van dien het gevonden heeft. Als er iemand daarna komt, binnen jaar en dag, en dat hij het bewijzen wilde, dat het het zijne ware, dan behoort men den man daar af te geven zijn arbeidsloon. Zoo er niemand daarna komt, binnen jaar en binnen dag, dan behoort hij het zijn frana aan te bieden, en den *toliff* en den asega, die het vroeger mede bezet hadden; dan behoort hem de frana daar af te geven, voor zooverre hij het met zijnen eed bewijzen wil, zijn arbeidsloon; dan behooren de frana en de *toliff* en de asega dat goed te verdeelen on-

eerma Godshusen ende da eerma lyoden, truch syn selis willa, ende omdat hij dat gued ochte aldeer, da hij oen da tinghem was bij syn liue.

TIT. LXII.

DE POENIS.

1. Hweerso een man haet byginzen wrreed, ende deerney moerd, alzo dat dyo seeck is alzo graet, dat hij haet byginzen *crimen lese majestatis* (deer wreckt in dat fyaerde slacht), ende haet wrberd lyff ende gued, dyn aeg ma to pynigen als een wrreder ende als een moerdener, ney da Keysers riucht. Item: Dat riucht seyt openbeer: Dat alle dajen, deer wrreed ende moerddeda dwaet, allycke schyldich sint ney da riucht.

2. Hwaso dyn misdediga byschirmt, wytelyck, in eenre quader deda, dij is allyck schyldich, ende meer foermaledijd foer God, so dij, deer da misdeda deen haet.

3. Dij heller, dij steller, dij redir, dij dedir schel ma mit lycke pyna pyngia, ende sint allycke schyldich.

4. Deer mey neen man misdwaen op oer lyode gued jeff op hyaere lyff; men ellick man is schyldich syn seluis deda to foerandrien.

5. Item: Nymmen mey stella op oers hals, ner fyuchta op oers gued, joff misdwaen; men ellick menscha is schyldich syn ayn misdeda to beten ende to bettrien.

6. Da kynden aghen hiaere faders misdeda naet to ontnyeten in da gued, mer om mislawa, jeffta om wrreed syns hera, jeffta syn landen. Hwaso dyn handediga mey lywria, al wer 't syn won-

arme Godshuizen en de arme lieden, om zijner ziele wille, en omdat hij dat goed daar vorderen konde, zoo hij er in regten om gesproken had bij zijn leven.

TIT. LXII.

VAN DE STRAFFEN.

1. Wanneer iemand heeft begaan verraad, en daarna moord, zoodat de zaak zoo zwaar is, dat hij heeft begaan misdaad van gekwetste majesteit (welke gewroken wordt in het vierde geslacht), en heeft verbeurd lijf en goed, dien behoort men te straffen als een' verrader en als een' moordenaar, volgens keizerlijk regt. Item: Het regt zegt openlijk: Dat al degenen, die verraad en moorddaden doen, gelijke schuldig zijn volgens het regt.

2. Wie den misdadiger beschermt, wetende, in eene kwade zaak, die is gelijke schuldig, en meer vermaledijd voor God, dan die, welke de misdaad gedaan heeft.

3. Den heler, den steler, den rader en den dader zal men met gelijke straf straffen, en zijn gelijke schuldig.

4. Er mag niemand misdoen op anderer lieden goed of op hun leven; maar ieder is verpligt zijne eigene daden te verantwoorden.

5. Niemand mag stelen op eens anders hals, noch vechten op eens anders goed, of misdoen; maar elk mensch is schuldig zijne eigene misdaden te boeten en te beteren.

6. Den kinderen behooren hunner ouderen misdaden niet te schaden in het goed, ten zij om wangeloof, of om verraad van zijnen heer, of van zijn land. Wie den handdadigen mag leveren, al ware

nen kneppa, so aegh hij fan der deda frij to wessen.

7. Weer 't seeck, dat een man stonde onder da galge, dat syn hals wrdeeld weer, mocht hij een schyldigra bringe, hij weer qwyt.

8. Helliger ende min sond is 't, den dorstige misdeda qwyt to leten, dan den onnosele to pynigyen.

9. Hweerso dij hana dyn igh selff onschyldiget ende sykeret, dyn aegh ma qwyt to wisen.

10. Nymmen aegh neen twyn pina to tyelden ner to habben fan eenre seeck.

11. Dat riucht foerbyeet gastlyck ende wrålsck: Dat ma nymmen, deer byhludiget is fan angher misdeda, schel brandmerk sette, jeff in syn aensicht misdwaen, deerom, dat tet aensicht der minschen scheppen ende meckket is ney dat aensicht Godis.

12. Aen man is naet schyldich to beten da deda off wirken, deer schaen sint in spil ende in spot, ney Keysers riucht: hwant hwyr so quade deda schaet in spot, ende naet in qwaeda and eernsta moed, jeffta fan boesheit off fen quader herta, so schel ma dyo deda meer to lidzen wessa dyo boertlyckheit dan dyo schalicheed.

13. Item: Hweerso een man een orem mey schandlycke wirden bysprecken is, ende hij dat bywisa mey, dat hij dat in boert seyd haet, so mey ma hym aldeerom in da riucht naet opclayen wessa; ende distolycke, hweerso een man een orem in boert misdwaen is, so mey hij hym in da riucht naet opclagya, aldeeerom, dat tet in boert schyn is.

14. Item: Dyr dat bywisa wil, dat hij 't deen

het zijn gewonnen knaap, zoo behoort hij van die daad vrij te zijn.

7. Ware het zake, dat iemand stonde onder de galg, dat zijn hals veroordeeld ware, konde hij een' schuldiger brengen, dan ware hij vrij.

8. Heiliger en minder zondig is het, den stouten misdadiger vrij te laten, dan den onschuldige te straffen.

9. Wanneer de beleedigde de partij zelven ontschuldigt en zekert, dan zal men hem vrijspreken.

10. Niemand behoort twee straffen te betalen noch te hebben van eene zaak.

11. Het regt verbiedt geestelijk en wereldlijk: Dat men niemand, die beschuldigd is van eenige misdaad, zal brandmerk zetten, of in zijn aangezigt misdoen, daarom, dat het aangezigt der menschen geschapen en gemaakt is naar het aangezigt Gods.

12. Iemand is niet schuldig te boeten de daden of werken, die geschied zijn in spel en in boert, volgens keizerlijk regt: want waar dat kwade daden geschieden in boert, en niet in kwaden en grammen moede, of uit boosheid of uit kwader harten, dan zal men die daden meer toerekenen aan speelzucht dan aan slechtheid.

13. Item: Wanneer iemand den anderen met schandelijke woorden aanspreekt, en hij het bewijzen mag, dat hij dat in boert gezegd heeft, dan mag men hem daarom in het regt niet aanklagende wezen; en desgelijks, wanneer iemand den anderen in boert misdoende is, zoo mag hij hem in het regt niet aanklagen, daarom, dat het in boert geschied is.

14. Item: Die het bewijzen wil, dat hij het

haet in spil off in spot, dij schil 't aldus bywisa: Aerst schil hij 't wrtellen wesse, da spilikheed, deer hya dryown; deerney, dat hya fryonden weren, ende neen fyntscip to jeens malcorem heden.

15. Dat riucht seyt: Haet so een man onwytlick deth, dyr breckt hij naet oen, ende dyo onwytlickheed des menschen aegh een man to helpen. Alhyrop scrywet da maesteren aldus: Dat ter twirahanda onwitenheit is.

16. Hweerso een man onriucht scheed, dat is, mey wirden jeffta mey wirken jeffta oer confuus, deer hym in syn era geet, ende hym leed is to heren, so schil hij dyo leedicheit off confuus opbringhe mey syn eed, bij consent dis riuchters, ende schel aldus swara: Dat hij lyaera wt syn ayna gued alzo fula, als dij hana wynna wil, wolde foerlerren jeffta jown habba, dan hij dat confuus jeffte wird wolde lith habbe off beth lya. Ende dat een man selff syn leedicheyt jeffta onriucht wirderia mey, by consent dis riuchters, als wrscrioun.....

TIT. LXIII.

DE INJURIIS.

1. Hweerso dij ena menscha da orem sweer secken opslacht, ende aldeer mey schade deth, ende graet confusinghe aldeer fan haet, hit se fan meeneden jeffta fan tyeffte, off oers sweer confusinghe, deer gaed oen lyff, jeff oen gued, jeff oen era, alzo graet als dij ora syn schade ende dat confuus wirderia wil, alzo graet moet dij ora bytellia, deer hym dij schada fan commen is, ende deer 't hym onriuchtelyck deen haet: hwant een

gedaan heeft in spel of in boert, die zal het aldus bewijzen: Eerst zal hij het vertellende zijn, het spel, dat zij deden; daarna, dat zij vrienden waren, en geene vijandschap tegen elkanderen hadden.

15. Het regt zegt: Wat iemand onwetende doet, daar verbreekt hij niet aan, en de onwetendheid der menschen behoort iemand te helpen. Hieromtrent schrijven de meesters aldus: Dat er tweederlei onwetendheid is.

16. Wanneer iemand onregt geschiedt, dat is, met woorden of met werken of andere onaangenaamheid, welke hem in zijne eer gaat, en hem leed is te hooren, dan zal hij het leed of de onaangenaamheid bewijzen met zijnen eed, bij toestemming van den regter, en zal aldus zweren: Dat hij liever uit zijn eigen goed zoo veel, als de beleediger winnen wil, wilde verloren of gegeven hebben, dan dat hij die onaangenaamheid of dat woord wilde geleden hebben of wederom lijden. En dat iemand zijne beleediging of onregt waarderen mag, bij toestemming van den regter, gelijk voorschreven is.....

TIT. LXIII.

VAN SMAAD EN HOON.

1. Wanneer de eene mensch den anderen van zware zaken beschuldigt, en daarmede schade doet, en aldaar groote onaangenaamheid van heeft, hetzij wegens meineeden of wegens dieſte, of andere zware onaangenaamheid, die gaat aan leven, of aan goed, of aan eer, zoo groot als de andere zijne schade en de onaangenaamheid waarderen wil, even groot moet de andere betalen, van wien hem de schade gekomen is, en die het hem onwettig

gued nama is bettera dan goud ende seluir. Ende dat ma dyn schada aldis wirderia mey ney riuchta riucht, dat steet scrioun in da Keysers riucht.

2. Hwaso orem schandelyck off lasterlyck wirden spreckt, deer in syn era gaed, bij hatte ende bij nyd, als tyeffte off disgelycke, ende dat naet folbringa mey, so is hij dat schyldich to beten, al dat riucht seyt; so mey hij qwaen, dyr dat laster_lyckke wird spritzen is: Dit is meij alzo leed, als x merck fan myn ayna gued, jeffta meer, jeffta min, alzo graet als dat confuus dan is, dat ick 'et confuus naet lith heed, jeff eer ick 'et lya wold, deer mij deen is, jeffta hij mij deen haet, om schoff der lyodena; ende alzo fula so dij hana to der hand to wysen ende to riuchten, ende dij riuchter mey dat naet mynria.

3. Haetso een menscha sprecken is myt een quada opsetta, yrsta moed, jeffta hat ende nyd, dat is ma naet schyldich to pinigien, hit ten se, dat hij dat spreck eens ende oersta ende tredda stond, ende naet offleta wil, so is hij schyldich.

4. Hwaso orem pynlick oenspreckt, deer gaen mey inoer dat lyff jeff inoer da era, ende riuchtloes bringa wil, ende dat dan naet bywisa mey, dij foerbert to jens dyn ora sex pond goudis.

5. Hwaso orem spreckt inoer syn era, buta wirckum ende schyld, dij is 't schyldich weer to ropen, al dat hij spritzen haet, ende foerd alzofyr so da wird spruten sint, eer hij da sonde folcommelyck bettrya mey to fara God.

gedaan heeft: want een goede naam is beter dan goud en zilver. En dat men de schade aldus waarderen mag, naar wettig geschreven regt, dat staat geschreven in het keizerlijk regt.

2. Wie den anderen met schandelijke en lasterlijke woorden aanspreekt, die in zijne eer gaan, uit haat en uit nijd, als diefte of dergelijke, en dit niet bewijzen mag, zoo is hij dat verpligt te boeten, gelijk het regt zegt; zoo mag hij zeggen, tegen wien dat lasterlijke woord gesproken is: Dit is mij zoo leed, als tien mark van mijn eigen goed, of meer, of min, zoo groot de onaangenaamheid dan is, dat ik de onaangenaamheid niet geleden had, of voordat ik het lijden wilde, dat mij gedaan is, of hij mij gedaan heeft, tot schande voor het volk; en alzoo veel dan den beleedigde toe te wijzen en toe te regten, en de regter mag dat niet verminderen.

3. Wat iemand zegt met een kwaad opzet, gram gemoed, of haat en nijd, dat is men niet schuldig te straffen, ten zij, dat hij dat zeide eens en andermaal en ten derden maal, en dat niet aflaten wilde, dan is hij schuldig.

4. Wie den anderen lijfstraffelijk aanspreekt, die gaan mag aan zijn leven of aan zijne eer, en hem regtloos maken wil, en dat dan niet bewijzen mag, die verbeurt jegens den anderen zes pond gouds.

5. Wie eenen anderen spreekt in zijne eer, buiten werken en schuld, die is schuldig te herroepen, alwat hij gesproken heeft, en verder zooverre de woorden gesproken zijn, voordat hij de zonde volkomen beteren mag voor God.

6. Hwaso orem spreckt pynlyck, of foerlidza wil, dat hij naet sprecka mey om sweer misdeda, als: om meeneden, jeffta ban, off weerield, off jelkers sweer secka, deer gaed inoer syn era jeffta lyff; mey hij dat naet bywisa, so is hij selff foerwonnen ende is eerloes.

7. Dat riucht seyt: Dat dyo spreck der misdeden off onriucht wthdeen wirth mey da daed disjenis, deer dyo misdeda of onriucht deen haet, ende dis daed disjeens, deer se oencommen is; ende dit is, hwanneer dzye ende nee naet gaer commen is bij libbende lyff; ende hwanneer dzie ende nee al gaer commen is, ende is dyr ney storen dijjen, deer dyo misdeda deen haet, so is allyckuel wt dyo spreeck.

8. Hwaso wil sprecka om schanda ende leedicheyt, dij schil 't bynna da aersta jeer dwaen, ende deth hij 't naet, so is hij wr syn spreeck kommen.

9. Hwaso orem oenspreckt oen syn lyff, jeffta erem, jeff om tyeffta, jeff om raeeff, jeff om oers manigerhanda secken, deer een man an syn lyff ende an syn era geet, dij is schyldich ney da riucht, dat ter hym inscrywa leet bij lycker pina, ende dat riucht is schyldich wisheed ende festicheed fan hym to nymen; ende dij oenspreker schil al grater pina lya fan da riuchter, so dij oeffwerrer hawn schold habbe, hied me hym wruonnen. Is 't seeck, dat dij oeffwerrer onschyldich fonden wirth, jeff dat ma hym naet bywisa moge, ende aeck so schil dij oensprekir da offwerrer also graet walde jeff bettringe off gued jaen, als hij oenspreckt, ende fan hym haun wolde habba.

6. Wie eenen anderen aanspreekt lijfstraffelijk, of voorleggen wil, dat hij niet mag aanspreken wegens zware misdaden, als: wegens meineeden, of ban, of weergeld, of andere zware zaken, die gaan aan zijne eer of leven; mag hij dat niet bewijzen, dan is hij zelf verwonnen en is eerloos.

7. Het regt zegt: Dat de aanspraak wegens misdaden of onregt vernietigd wordt door den dood dergenen, die de misdaden of het onregt gedaan hebben, en door den dood dergenen, wien zij geschied zijn; en dit is, wanneer het ja en neen niet zamengekomen is bij levenden lijve, en wanneer het ja en neen al zamengekomen is, en is daarna gestorven degene, die de misdaad gedaan heeft, zoo is evenwel uit de aanspraak.

8. Die wil aanspreken wegens schande en beleediging, die zal het binnen het eerste jaar doen, en doet hij het niet, dan is hij over zijne aanspraak gekomen.

9. Wie eenen anderen aanspreekt aan zijn leven, of aan zijne eer, of wegens diefte, of wegens roof, of wegens menigerhande zaken, die iemand aan zijn leven of aan zijne eer gaan, die is schuldig naar regt, dat hij zich inschrijven laat op gelijke straf, en het regt is schuldig zekerheid en vastheid van hem te nemen; en de aanspreker zal grooter straffe lijden van den regter, dan de verweerder gehad zoude hebben, had men hem overwonnen. Is het zaak, dat de verweerder onschuldig bevonden wordt, of dat men het hem niet bewijzen mag, dan zal de aanspreker den verweerder alzoo groot geweld of betering of goed geven, als hij aanspreekt, en van hem gehad wilde hebben.

TIT. LXIV.

DE DAMPNO DATO.

1. Hwaso orem schada deth off reth bij syner schyld, dij is dyn schada altruch schyldich om to tyaen off op to riuchten.

2. Hwaso orem oenspreckt om schada, jeffta om enygherhanda tingh, deer hij hym deen haet, ende dij ora da deda byseckt, ende aldeer to jenst spreckt, wruint dij oensprekir dyn ora dan, so aegh hij him dyn schada dubelt to beten.

3. Hweerso tweer off tree gued a manda habbet, ende hueckera fan hiarem dat gued foersumet, dat tet foerlerren blyw off schada fan criget, dijjen, deer dyn schada reth, dij aegh synes seluis deel to lyen alzo fula, als hijij er fan ocht; ende da ora hyaere deel weer op te riuchten off to bytellien, alszo fula als hyaerem to schada schyn is, ende hya er oen ochten.

4. Item: Dijjen, deer bij syner ayner schyeld schaedachtich wirth, dij aegh dyn schaeda selff to lyen off to staen, ende mey dat naet op een oer bringa.

5. Item: Omdat ter dajeen neen schyld oem agen, deer dat gued mey ochten, soe aegh dijjeen dyn schada allynna om to tyaen, deer dat gued foersumet, dat dij schada schyn is.

6. Hwaso orem een tingh haet dwaen syn folck off syn fryonden jeffte oers lyoden, so is hij dat al schyldich om to tyaen ende dyn schada op to riuchten haet hya dwaet.

7. Dat is riucht: Dat ma oen een onwilmes deda, deer onwilmis schyd, nenerhanda raeff ner wald oen bijgaen mey, ende da riuchteren mogen deer

TIT. LXIV.

VAN AANGEBRAGTE SCHADE.

1. Die eenen anderen schade doet of veroorzaakt met opzet, die is de schade geheel schuldig te vergoeden of te herstellen.

2. Die een' ander aanspreekt wegens schade, of wegens eenigerhande zaken, die hij hem gedaan heeft, en de andere de daden ontkent, en daartegen spreekt, verwint de aanspreker den anderen dan, zoo behoort hij hem de schade dubbel te boeten.

3. Wanneer twee of drie goed in gemeenschap hebben, en wie hunner dat goed verwaarloost, dat het verloren bleef of [de andere er] schade van kreeg, degene, die de schade veroorzaakt, die behoort van zijn eigen deel toe te leggen zoo veel als hem daarvan toekomt; en den anderen hun deel te herstellen of te betalen, zoo veel als hun schade geschied is, en zij daaraan hadden.

4. Item: Degene, die door eigene schuld schade lijdt, die moet de schade zelf lijden of dragen, en mag dat niet op een' ander brengen.

5. Item: Omdat diegenen er geene schuld aan hebben, die het goed mede bezitten, zoo behoort degene de schade alleen te dragen, die het goed verwaarloost, door wien de schade geschied is.

6. Die een' ander eene zaak gelast te doen, zijn volk of zijnen vrienden, of anderen lieden, dan is hij schuldig voor dit alles te vergoeden, en de schade te herstellen, welke zij doen.

7. Dit is regt: Dat men aan eene onwillige daad, welke onwillens geschiedt, geenerhande roof of geweld begaan mag, en de regters mogen daar geen' ban van hebben.

8. Aan swommel dyeer jeffta kw mey raeff bygaen ende neen raeff, onder aldulke maneer. Is dat seeck, dat een kw off een schet geet swommen in een oers land, ende is 't hym leed, deer da kw off dyer aegh ende drifft se wth, so is 't schade ende neen raeff; ende leth hij da kw jeffta scheth gaen een etmel in dat land, ende melck se deer in, so is 't raeff; ende is 't seeck, dat me se deer in dryw, ende let ma see deer in gaen, so sint een walddeda.

9. Neen man mey ma enigherhanda schyld to lidza, deer fan syner wegena naet to commen is.

10. Haet so een man onwytlick deth, deer breckt hij naet oen, ende is een fan da fyower neden.

11. Hweerso een man spreckt op een oerem om schada in da riucht, ende dij spreckt, hij habbe een leder, so is dat riucht scrioun riucht, dat dijjeen, der'n schada deen haet, is schyldich to bettrien, ende dij leder naet.

12. Weer 't seeck, dat ter een menscha een orem een reed joe, enigherhanda tingh to dwaen, op dat hij hym neen misdeda ner neen sonda reed, ende is dyn reed wt fan gueder herte ende tochte, dyr in nenerhanda eergelist; al foeel hit alzo, dat dij reed to quaetste bysloech, ende aldeer schada fan coem, dijyen, deer dyn reed hede wtjown, weer dyn schada naet schyldich om to tyaen. Hwant scholde een menscha fan alla reden deer hij reth andert reka, jefft er enigherhanda eergh fan coem, so weer 'th qualike reth, dat ma wygh ende wepen, spada ende furke, ploegh ende eyda reth: want een menscha mochte hym selff jeffte een

8. Een zwemmend dier of eene koe kan roof begaan en geene roof, op deze manier. Is het zaak, dat eene koe of een rund gaat zwemmen in eens anders land, en is het hem leed, dien de koe of het dier behoort en ze uitdrijft, dan is het schade en geen roof; en laat hij de koe of het beest gaan een etmaal in het land, en melkt haar daarin, dan is het roof; en is het zaak, dat men haar daar in drijft, en laat men haar daar in gaan, dan is het eene daad van geweld.

9. Niemand mag men eenige schuld opladen, welke van zijnent wege niet gekomen is.

10. Wat iemand onwetende doet, daar verbeurt hij niet aan, en is een van de vier nooden.

11. Wanneer iemand aanspreekt een' ander wegens schade in het regt, en die zegt, hij heeft een' verantwoorder, dan is het wettig geschreven regt, dat degene, die deze schade gedaan heeft, schuldig is te beteren, en de verantwoorder niet.

12. Ware het zake, dat iemand een' ander eenen raad gaf, eenigerhande zaken te doen, zoodat hij hem geene misdaden of geene zonde raadt, en is die raad van goeder harte en meening, [en] daarin geenerhande arglist; al gebeurde het al, dat de raad ten kwaadsten besloeg, en aldaar schade van kwame, degeen, die de raad had gegeven, was de schade niet schuldig te vergoeden. Want zoude iemand van alle raden die hij raadt rekenschap geven, zoo er eenigerlei kwaad van kwame, dan ware het kwalijk geraden, dat men krijg en wapenen, spaden en vorken, ploeg en egge aanried: want iemand konde zich zelven of een' ander

orem aldeer quaed mey dwaen; aeck schold ma neen bamen planthia, opdat hym selff deer nymmen oen hinged; aeck schold ma neen finstren tymrie, opdat nymmen deer wt foel, ende breck dyn hals. Disse wirden byscriout AUGUSTINUS *in loco.*

13. Hwaso dyn schada off bernthe haet, dij aegh mey dyn bata, ende hwa dyn bata haet, dij schel aeck lya scha.

14. Hweerso ma een falscka montha bygeet in een huus, so fyr so hit wyte dij huushera, so schil ma wrstera huus ende hoff ende alle deer dat witen. Weet hit dij huushera naet; als 't him to kude wirth, keth hij 't dan, ende ropt: O, wopen, wr dis mordirs hals! so byhalt hij syn gued, huus ende hoff ende syn lyff. Dit is Keysers riucht.

15. Hweerso een man een thingh een orem haet dwaen, syn folck jeff syn fryonden off oers lyoed, dat is hij al schyldich om to tyaen ende dyn schaed op to riuchten.

16. Disse articulen ende ponten da commet offla to riucht, deer byheld sint to fara da lyoedena agen, deer hyare dis riuchtis naet foerstaet, deer needtrefft is: dat tet dyo meent wyt, ho dat ter neen onriucht fan comme ende dyo seel in neen fraesheyt; dit sint da ponten: Raeff erth, raeff treden, panda to nymen fan dyarem, deer schada deen habbet, ende ho dat ma dyn schada inwinna schil.

17. Di arsta pont is: Als fan dyarem to ynien wt enis mannis frucht, deer fan so nympt ma panda; dat halt ma to syd ende to plyga, ende is

daarmede kwaad doen; ook moest men geene boomen planten, opdat zich zelven daar niemand aan hinge; ook moest men geene vensters timmeren, opdat niemand daaruit viel, en brak den hals. Deze woorden beschrijft AUGUSTINUS *in loco*.

13. Die de schade of last heeft, die heeft mede het voordeel, en die het voordeel heeft, die zal mede de schade lijden.

14. Wanneer men eenen valschen munter betrapt in een huis, voor zooverre de huisheer het weet, dan zal men verstoren huis en hof en allen die het weten. Weet het de huisheer niet; zoo het hem bekend wordt, zegt hij dan, en roept: O, wapen, over des moorders hals! zoo behoudt hij zijn goed, huis en hof en zijn leven. Dit is Keizers regt.

15. Wanneer iemand eene zaak een' ander heet te doen, zijn volk of zijnen vrienden of anderen lieden, dit is hij alles schuldig te vergoeden en de schade te herstellen.

16. Deze artikelen en punten die komen dikwijls in het regt, welke verholen zijn voor der lieden oogen, die hun des regts niet verstaan, dat nooddruft is: dat het de gemeente wete, opdat er geen onregt van kome en de ziel in geen gevaar; dit zijn de punten: Roof door ploegen, roof door vertreding, panden te nemen van dieren, die schade gedaan hebben, en hoe dat men de schade inwinnen zal.

17. Het eerste punt is: Als van dieren te nemen uit iemands vrucht (weide), daarvan neemt men pand; dit houdt men voor zede en gewoonte,

alzo langh halden, dat nymen fora tinse mey; di pliga is reedlyck, omdat hij twinght da sonda to wrdiligen. Ffan da pliga stet er aldus scrioun: Jeff hij fan alder wennicheed is, dij is so gued so scrioun riucht, jeff hij naet ne se to jeens da jowe alle reedlickere pligen, deer naet wrbaden wirdeth in da scryowna riucht, da schil ma halda foer scriown riucht; ende alle pligen, deer da sonden wrbyedeth ende foldylgiet, da sint redelyck, ende wirdeth in da scryowna riucht naet wrbaden; deerom schil ma da siden ende pligen halda foer scriown riucht.

18. Hwaso orem myt syn dyarem deth raeff erth ende raeff treden, ende dij hana, deer dath dyer yneth, is ma schyldich panda to setten, alzo graet so him dat riucht to jout. Hyr op so seyd dat riucht: Hweerom so is dat riucht seth? Dat hit helpa da dumma ende bynda den quada fan lust der sonden, byschyrma dyn onschyldiga ende helpa der wird. Nu wil ick foert bewisa, ho dat ma panda nyma mey ende schil fan dyarem, deer ma yneth wth enis mannis frucht, redelick, ende bewyst in 't arst aldus: Als dij frucht byferdeth wirth myt acht ponden fan dis riuchtes wegena, so mey dij igh twa pond nyma; ende wert et byferdeth myt twam pondem, so mey dij igh nyma een hael pond to pand, ende dyn schada deerto ty beten ende to bettrien.

19. Item: Nu wil ick foert bywisa, dat ma schyldich is dyn schada in to winnen, ney riuchta scrioun riucht. Is dij schada schyn op da eker een man in syn land off noth, als fan raeff erth off

en is zoo lang gehouden, dat niemand het vorige denken mag; dit gebruik is redelijk, omdat het dwingt de zonde te verdelgen. Van het gebruik staat aldus geschreven: Zoo het oude gewoonte is, welke is zoo goed als geschreven regt, zoo zij niet is tegen de uitspraak van alle redelijke gebruiken, welke niet verboden worden in het geschreven regt, die zal men houden voor geschreven regt; en alle gebruiken, welke de zonde verbieden en verdelgen, die zijn redelijk, en worden in het geschreven regt niet verboden; daarom zal men de zede en gebruiken houden voor geschreven regt.

18. Die een' ander met zijne dieren doet roof door ploegen en roof door vertreding, en de beleedigde, die dat dier inneemt, is schuldig pand te stellen, zoo groot als hem het regt toekent. Hierop zegt het regt: Waarom is het regt ingesteld? Dat het helpe den dommen en binde den kwaden van den lust der zonde, bescherme den onschuldigen en helpe de waarheid. Nu wil ik verder bewijzen, hoe dat men panden nemen mag en zal van dieren, die men in neemt uit iemands vrucht (weide), met regt, en bewijze het vooreerst aldus: Als de vrucht gewaardeerd wordt op acht pond van regts wege, dan mag de partij twee pond nemen; en wordt het gewaardeerd op twee pond, dan mag de partij nemen een half pond tot pand, en de schade daarboven te boeten en te beteren.

19. Item: Nu wil ik verder bewijzen, dat men verpligt is de schade in te winnen, naar wettig geschreven regt. Is de schade geschied op den akker iemand in zijn land of vruchten, als wegens roof

fan raeff tredene, so schil dij riuchter dyn schaed byschoya ende werderia; aldeer ney schel dij hana syn schada in tywga.

20. Hwaso eneñ dyck off wey off land nottie wil off bysgya wil, dij schell en meckya.

21. Aens mannes onwytscip ende wreedheyt een can een orem naet schaedlyck wessa ney riucht.

22. Item: Dyo dwalicheyt off laesheyt ener deda off seke kan da wirda der tywga naet hindria ner schaya.

23. Item: So schell er nymmen byhyndiget ner bylastereth wessa fan een oers quada deda.

24. Item: Wirth dij misdeen off finzen om een oers mannis willa, so schel 't dij man dij bettria, deer 't dij om deen is, ende op dynjen mochstu sprecka.

25. Hweerso neen manda is, deer is neen delinga, ende so is ma naet schyldich to slaten ner neen tyenst to dwaen, deer ma neen land oen haet ner bij.

26. Dit is riucht: Als een menscha een seeck foerhode mey, ende naet foerhoda wil, so is 't syn schyld; deerom so seyt dat riucht: Den schada, deer een menscha to compt bij syner ayner schyeld, deer mey hij een orem neen wita om jaen. Nu is 't blycken openbeer, dat A. is B. onreedlyck is moyen in da riucht, deerom is hij B. al schyldich syn onkost to bytellien, deer hij him reth haet in dissen playt, alzo graet als 't B. inwynna wil mit syn eed.

27. Item: Dat riucht seyt: Dat dijjeen is den schada schyldich om to tyaen, deer 'n deen haet.

door ploegen of wegens roof door vertreding, dan zal de regter de schade opnemen en waarderen; daarna zal de beleedigde zijne schade met getuigen bewijzen.

20. Die een' dijk of weg of land gebruiken wil of bezigen wil, die zal hem onderhouden.

21. Iemands onwetendheid en wreedheid kan een' ander niet schadelijk wezen naar regt.

22. Item: De dwaling of loosheid eener daad of zaak kan de waarde der getuigen niet binderen of schaden.

23. Item: Zoo zal er niemand belaakt of belasterd worden wegens eens anders kwade daden.

24. Item: Wordt gij beleedigd of gevangen om eens anderen mans wil, dan zal die man het u beteren, om wien het u gedaan is, en op diengenen moogt gij spreken.

25. Waar geene gemeenschap is, daar is geene deeling, en zoo is men niet schuldig te slatten [uit te baggeren] of dienst te doen, daar men geen land aan heeft of bij.

26. Dit is regt: Als iemand eene zaak verhoeden mag, en niet verhoeden wil, dan is het zijne schuld; daarom zegt het regt: De schade, welke iemand overkomt door zijne eigene schuld, daar mag hij een' ander geen verwijt om doen. Nu is het gebleken duidelijk, dat A. B. onreedlijk moeit in het regt, daarom is hij aan B. schuldig zijne onkosten te betalen, welke hij hem veroorzaakt heeft in dit pleit, zoo groot als het B. inwinnen wil met zijn' eed.

27. Item: Het regt zegt: Dat degene de schade verpligt is te vergoeden, die haar gedaan heeft.

TIT. LXV.

DE ACCUSATIONIBUS.

1. Hwaso een orem wrogia wil jeff wtlidza schil, om meeneden jeffta om oers sweer secken, dij schel 't dwaen fan lyaeffte ende fan minna, opdat dy misdediga wirt corrigeret ende pynget, dat ter een oer een exempel bij nym, ende om neen hat jeffta nyd.

2. Hweerso een man heten wirth misdedich jeffta schyldich eenre quader misdeda, ende deer is neen wroger, men een hluud, jeffta bytichtma get er onder da lyodem, ende dat hluud compt to fara dat riucht, so schil dij riuchter deer ney aeschya, hor dat hluud compt fan erberra lyodem so fan ora lyodem, fan fryonden jeffta fan fynden disjenis, deer dat hluud wr geet, ende deer ney schell er dan riuchta.

3. Item: Hwanneer dij riuchter weet, fan hwam dat hluud wtcommen is, so schil hij fan da yenen nyma hara tyugh, wirden ende reden fan da hluud, ende schil dan dat tiuugh, wirden ende reden, deer hya den misdedigha mey byhlet habbet, ende al da articulen jaen ende reka dyn misdediga, ende naet allinna da articulen, men aeck da nemmen disjens, deer hym alzo byhludighet habbet, opdat hij hym dan to beth in da riucht byschyrma mey.

4. Item: Is dat seeck, datter nymmen hym is openberien, deer dat hluud fan wtcommen is, so is dij riuchter schyldich dynjen, deer byhlut is, to ty leten, dat ter hym syckrya ende purgerie mey syn eed, ney da-graetheyt der deda ende deenthe disjenis, deer byhludiget is.

TIT. LXV.

VAN BESCHULDIGINGEN.

1. Die een' ander wil aanklagen of dagvaarden zal, wegens meineeden of wegens andere zware zaken, die zal het doen met liefde en met minne, opdat de misdadiger worde verbeterd en gestraft, dat er een ander een voorbeeld aan neme, en uit geen haat of nijd.

2. Wanneer iemand genoemd wordt misdadig of schuldig aan eene kwade daad, en er is geen aanklager, maar een algemeen gerucht, of eene beschuldiging gaat er onder de lieden, en dat gerucht komt voor het regt, dan zal de regter daar onderzoek naar doen, of het gerucht komt van eerbare lieden of van andere lieden, van vrienden of van vijanden desgenen, daar het gerucht van gaat, en daarnaar zal hij alsdan regten.

3. Item: Wanneer de regter weet, van wien het gerucht uitgegaan is, dan zal hij van diegenen nemen hunne getuigenis, verklaring en de reden van dat gerucht, en zal dan de getuigenis, verklaring en de reden, waarmede zij den misdadiger beluid hebben, en al de artikelen geven en reiken den misdadigen, en niet alleen de artikelen, maar ook de namen van degenen, die hem zoo beluid hebben, opdat hij zich dan te beter in het regt bescherme moge.

4. Item: Is het zake, dat niemand zich openbaart, van wien het gerucht uitgegaan is, dan is de regter verpligt dengenen, die beluid is, toe te laten, dat hij zich verzekere en zuivere met zijnen eed, naar de grootheid der daden en hoedanigheid desgenen, die beluid is.

5. Dat riucht seyt: Dat ma neen misdeder pyngia schil, eer hij claerlyck myt noglicke orkenscip foeruonnen is.

6. Dat riucht seyt: Dat dy riuchter in openbeer secken foerdgaen mey ney der freghe, men in hemelike secken so mey er naet riuchta ner nymmen pyngia, sonder layngh'e ende wroginghe.

7. Aeck seyt dij Keyser in een oer loegh aldus: Dat dij riuchter wr neen misdeda riuchta schil, eer deer een sliker ende een claer wroginge to fara ginzen is jeffta wessen haet, ende deth hij 'r to buppe, so haet hij wrberd fyff pond goudes.

8. Dat riucht seyt aeck: Dat tet bewys in swere secken, dat sint misdediga secken, schel claer wessa dan dat lyacht.

9. Hweerso een man misdeth ende schyldich is in eenre seeck, ende dyo openbeer is alla lyodem, so mey dij misdediga neen man wrogia ner schyldich makia ney da riucht.

10. Hweerso dij man schyldich is fan enigher misdeda in der eener seeck, in alle da orem moet hij schyldich blywa.

11. Enis misdedich mannis hlinga, deer schyldich is, ende is behlien een orem fan quade seckem, deer hym gaan mogen oen lyff ende era ende oen goet, ende dat riucht wil een sykeringa habba fan dayenen, deer dat hluud wr geet; ney da riucht so en is hij him naet schyldich to sykerien.

12. Hweerso een man is byhlut fan een man, deer syn riucht byhalden haet, jeffta fan een riuchter, om een misdeda, so is hij him schyldich to sykrien ney da riucht, als syd ende pliga is.

5. Het regt zegt: Dat men geen' misdadiger straffen zal, voordat hij klaarlijk met behoorlijke getuigenis verwonnen is.

6. Het regt zegt: Dat de regter in openbare zaken vervolgen mag naar de aanvrage, maar in heimelijke mag hij niet regten of iemand straffen, zonder dagvaarding en aanklagte.

7. Ook zegt de Keizer op eene andere plaats aldus: Dat de regter over geene misdaad regten zal, voordat er eene zekere en duidelijke aanklagte vooraf gegaan is of geweest is, en doet hij hier te boven, dan heeft hij verbeurd vijf pond gouds.

8. Het regt zegt ook: Dat het bewijs in zware zaken, dat zijn misdadige zaken, zal klaar wezen als het licht.

9. Wanneer iemand misdoet en schuldig is aan eene zaak, en die openbaar is allen lieden, dan mag de misdadiger niemand aanklagen of schuldig maken naar het regt.

10. Wanneer de man schuldig is aan eene misdaad in de eene zaak, in al de anderen moet hij schuldig blijven.

11. Eens misdadigen mans bekentenis, die schuldig is, en beluidt een' ander van kwade zaken, welke hem gaan mogen aan leven en eer en aan goed, en het regt wil een' waarborg hebben van dengenen, over wien het gerucht gaat; naar het regt zoo is hij niet verpligt zich te zekeren.

12. Wanneer iemand is beluid van iemand, die zijn regt behouden heeft, of van een regter, wegens eene misdaad, dan is hij zich verpligt te zekeren naar het regt, gelijk zede en gebruik is.

13. Dit is gastlick riucht: Dat ma neen man aegh to wrogien om sweer tingh, jeff hij se openbeer; ende is een byhletten, so aegh men to wrogien op syn riucht.

14. Item: Hyrop so spreckt dat riucht: Dat ter fula lyoed sint, deer een orem wel een leck ende quaed spreckket, ende willet hyaere ayn seeck ende breck naet bytinsa, deer ma alleraerst dwaen schold.

15. Nen leka mey wrogia een prester off een clirck in swere secken.

16. Neen misdedich man mey ma pyngia sonder wroger, als dat riucht seyt.

17. Dat riucht seyt: Dat ma nymmen pyngia mey off schatta, eer in da riucht foerwonnen is, mey orkenscip jeffta mey syn seluis byhlinga, ende hwa deer to jens deth, dij deth to jens scrioun riucht.

TIT. LXVI.

FAN LEENGUEDEN.

1. Dit is riucht: Dat op derten lyued ende dwirgen een mey neen leen ner neen eerwa bystera, ende dis to lyke op kreppelen. Dajen, deer hyaere eerfnamen sint, ende hyaere neste fryonden, da schellet ze halda enda feda ende hyaere eerff ontfaen.

2. Item: Wirth aeck een kynd stom off blynd off fuetloes off handloes berren, dat mey eerffnama wessa ney da Landriucht ende naet ney leenriucht; ende haet dat kynd leen ontfinzen, eer hit aldus boren is, deer mey foerlyest hij syn leen naet.

3. Item: Da malaetsche nenschen een mey neen

13. Dit is geestelijk regt: Dat men niemand mag aanklagen wegens zware zaken, of zij zijn openbaar; en is iemand beluid, dan moet men aanklagen in zijn regt.

14. Item: Hierop zoo zegt het regt: Dat er vele lieden zijn, die van anderen wel een gebrek of kwaad zeggen, en willen hunne eigene zaak en gebrek niet bedenken, hetgene men allereerst doen zoude.

15. Geen leek mag aanklagen een' priester of een' klerk in zware zaken.

16. Geen' misdadig' man mag men straffen zonder aanklager, zoo als het regt zegt.

17. Het regt zegt: Dat men niemand straffen mag of schatten, voordat hij in het regt verwonnen is, met getuigenis of met zijne eigene bekentenis, en wie daartegen doet, die doet tegen het geschrevene regt.

TIT. LXVI.

VAN LEENGOEDEREN.

1. Dit is regt: Dat op dwaze lieden en dwergen mag geen leen of geene nalatenschap besterven, en even zoo niet op kreupelen. Degenen, die hunne erfgenamen zijn, en hunne naaste vrienden, die zullen hen onderhouden en voeden en hunne erfenis ontvangen.

2. Item. Wordt er een kind stom of blind of voeteloos of handeloos geboren, dat mag erfgenaam zijn naar het Landregt en niet naar het leenregt; en heeft het kind leen ontvangen, voordat het aldus geboren is, daarmede verliest hij zijn leen niet.

3. Item: Den melaatschen mag geen leen of

leen ner eerua oenstera; ende habbet ze leen off eerue, eer se da syuchte ontfaed, so foerlyeset se hyaere leen off eerua naet; ende hyaere eerfnamen ende neste fryonden schellet ze halde ende fede, ende hyaere eerff ontfaen.

4. Dit is riucht: Jeff een man syn burich onderronnen wird, ende dijjen, deer 't hym onderronnen heed, deer off raweth, jeff oers secka deed, dat schel dij alda hera dis burgis naet ontjelda, ende thoer 't naet bytellia: want deer mey neen man een oderis mannis gued wrfiuchta.

5. Dit is riucht: Dat een man mey om fyower ponten syn burich foerlyesa jeff syn slot: In 't aerste: Jeff hij deer op onthalt een misdedir ende een freedloes brekir, deerom so foerlyest hij syn burich. Tho lettera tyt: So foerlyest hij se deer mey, joff een frow needmondiget word, ende deer op feerd wr her willa, ende dij aldeer op onthalden word. Tredda tyd: So foerlyest hij se deer mey, joff deer finsenen op onthalden worden, to jeens dis riuchtes off des Keysers oerloff jeffta willa, ende dij Keyser joff dat riucht dyn deer oeff habba willet to riucht, ende deer weygeret, so foerlyest hij syn burich. Fyarda tyt: Hwanneer dij hera dis buurgis naet swara wil, dat hij freed halda wil mit ter burgh.

TIT. LXVII.

DE CRIMINE FALSI ET CALUMNIATORIBUS.

1. Dit is Keysers riucht: Dij, deer falsck deth, ende enigh tingh deer mey byfalschet jeffta enigh gued, dij schel dubelt dat gued weer jae, alzo fula als des tinges is, deer byfalschet is jeffta dis guedis.

erfenis aansterven; en hebben zij leen of erfenis, voordat zij de ziekte kregen, dan verliezen zij hun leen of erfenis niet; en hunne erfgenamen en naaste vrienden zullen hen onderhouden en voeden en hunne erfenis ontvangen.

4. Dit is regt: Zoo iemands burg overrompeld wordt, en degene, die hem overrompeld heeft, daar af rooft, of andere zaken doet, dat zal de oude heer des burgs niet ontgelden, en behoeft het niet te betalen: want er mag niemand eens anders goed vervechten (op kosten van een' ander).

5. Dit is regt: Dat iemand mag om vier punten zijn' burg verliezen of zijn slot. Ten eerste: Zoo hij daarop onthoudt eenen misdadigen en eenen vredebreker, daarom verliest hij zijnen burg. Ten tweeden: Zoo verliest hij hem daarmede, indien eene vrouw geschaakt wordt, en daarop komt buiten haren wil, en zij daarop gehouden wordt. Ten derden: Zoo verliest hij hem daarmede, zoo er gevangenen op onthouden worden, tegen het verlof of den wil van het regt of van den Keizer, en de Keizer of het regt die daar af willen hebben met regt, en [hij] dat weigert, zoo verliest hij zijnen burg. Ten vierde: Wanneer de heer des burgs niet zweren wil, dat hij vrede houden wil met den burg.

TIT. LXVII.

VAN DE MISDAAD VAN VALSCHHEID EN VAN DE LASTERAARS.

1. Dit is Keizers regt: Hij, die valsch doet, en eene zaak daarmede vervalscht of eenig goed, die zal dubbel dat goed wedergeven, zoo veel als des dings is, dat vervalscht is of des goeds.

2. Hweerso een tingh onlawlick is ende onredelick, dat aegh neen foerdgong: want to jeens dyn leyner is neen spreeck.

3. Hweerso ma een leyna seyt, ende aldeer in byfonden wirth, so hat er myt ter leyna syn riucht foerlern, ende in neen riucht so is ma him schyldich bet to andrien.

4. Hweerso een man contrarium spreckt, dat een tingh to jeenst dat oer, dit aldus ende dat alzo, onder een syn, dat aegh neen stal to habben.

5. Al seyde een man, hij hede [da] wird alzo seyd, ende dij ora seyde, hij habbet oers meend, ende seyt, dat hij syn riucht aldeerop wil dwaen, so schel ma dat foer neen wird halda, ney da gastlicke riucht.

6. To jeenst een openbeer leyntuler schel ma naet allegerie off antwirdie, en lyowa off herckia.

TIT. LXVIII.

DE USURA ET SIMONIA.

1. In trym pontem so schyt dij woker, als Gamfridus ende Raymundus sidzet: in lenen, in forwirden, in jefftem.

2. Der moet ma wal lena, ende deer moet ma habba neen tanck; ende nympt ma tanck, so is 't woker.

3. Buppa principael lena moet ma neen gued nyma. Hwaso jeld leent op land, ende berth dyn frucht fan da land op, ende hwanneer dij lener syn jeld weer ontfucht, so aegh hij dyn frucht weer to recknien jeffta da heer fan da land, jeff hit is woker.

4. Jeff een man een orem een merck to leen

2. Wanneer een ding ontrouw is en onredelijk, dat behoort geenen voortgang [te hebben]: want tegen den lieger is geene spraak.

3. Wanneer men eene leugen zegt, en daarin bevonden wordt, dan heeft hij door de leugen zijn regt verloren, en in geen regt is men hem verpligt weder te antwoorden.

4. Wanneer iemand zich tegenspreekt, het eene ding tegen het andere, dit aldus en dat alzoo, in een' zin, dat moet geen' stand houden.

5. Al zeide iemand, hij hadde de waarheid dus gezegd, en de andere zeide, hij heeft het anders gemeend, en zegt, dat hij zijn regt hierop wil doen, zoo zal men dat voor geene waarheid houden, naar het geestelijke regt.

6. Tegen eenen openbaren leugenaar zal men niets aanvoeren of antwoorden, en [hem niet] gelooven of hooren.

TIT. LXVIII.

VAN WOEKER EN SIMONIE.

1. In drie punten geschiedt de woeker, zoo als Gamfridus en Raymundus zeggen: in leenen, in overeenkomsten, in giften.

2. Men mag wel leenen, doch daar moet men geenen dank voor [willen] hebben; en neemt men dank, dan is het woeker.

3. Boven het eigenlijk geleende mag men geen goed nemen. Wie geld leent op land, en beurt de vruchten van het land op, en wanneer de leener zijn geld wederom ontvangt, dan behoort hij de vrucht weder in rekening te brengen of de huur van het land, of het is woeker.

4. Wanneer iemand een' ander een mark ter

joe in da heerfst op coern, to Paeschen dan weer to nymen, ende joff hij 't dan better habbe wil, so is 't woker.

5. Hweerso ma een tingh dyora selt om borgh, dam ma mey om reed jeld, so is 't woker ney da scriouwna riucht: want God suycht alle herta.

6. In neen riucht mey ma byclagya dyn woker; dij woker mey dyo langheed der tyd naet helpa.

7. Alle, deer gastlicke tingh capiet jeffta sellet, dwaet symonia.

TIT. LXIX.

DE BONIS PRESCPIPTORUM.

1. Dij Keyser seyt: Dat ter sint fyowerleya riuchteren, deer da lyoed mogen lidza fay ende ferdloes hyaere lyff ende gued. Dij arste is: Dij Keyser. Dij ora: Deer dat Keysers riucht is feren, als da riuchteren hyr to land sint. Dij tredde is: *prefectus pretorius et prefectus urbis.* Een man, deer ferdloes leyd is, dij haet wrberd lyff ende gued to jeens denjen, deer hym ferdloes leyd haet om misdeden, deer hij deen haed ende naet bettria wil, als: om daedslachten. Ende deer een orem mit wepender hant wyeldelyck syn gued bynymt, sonder riucht ende reden, ende aeck om foerfalschinge testamenten ende ora breuen jeffta instrumenten, ende deer joncfrowen jeffta weduen mey macht rawien sint, ende om fula oer secken, deer aldeer in da text ende in da glosa scriown staet, om hwelcka dat ma een man mey ferdloes lidza.

2. Item: Dat hij dat lyff ende gued haet wrberd,

leen gaf in de herfst om koorn, om op Paschen weer te nemen, en zoo hij het dan beter hebben wil, dan is het woeker.

5. Wanneer men eene zaak duurder verkoopt wegens borgen, dan men mag om gereed geld, zoo is het woeker naar het geschrevene regt: want God ziet aller harten.

6. In geen regt kan men klagen wegens woeker; den woeker mag de langheid des tijds niet helpen.

7. Allen, die geestelijke zaken koopen of verkoopen, doen simonie.

TIT. LIXX.

VAN DE GOEDEREN DER VREDELOOZEN.

1. De Keizer zegt: Dat er zijn vierderlei regteren, die de lieden mogen leggen veeg en vredeloos van hun leven en goed. De eerste is: De Keizer. De tweedé: Die het keizerlijk regt voeren, gelijk de regters hier te lande zijn. De derde is: De *prefectus pretorius* en de *préfectus urbis*. Iemand, die vredeloos gelegd is, die heeft verbeurd leven en goed aan dengenen, die hem vredeloos gelegd heeft wegens misdaden, die hij gedaan heeft en niet beteren wil, als: wegens doodslagen. En die een' ander met gewapende hand geweldiglijk zijn goed beneemt, zonder regt en reden, en ook wegens vervalsching van uiterste willen en andere brieven of bescheiden, en die jonkvrouwen of weduwen met geweld beroovende zijn; en wegens vele andere zaken, die aldaar in den tekst en in glossen geschreven staan; om welke dat men niemand mag vredeloos leggen.

2. Item: Dat hij het leven en goed heeft ver-

deer ferdloes leyd wirth, dat bywyst dij Keyser aldus: In 't arst: Dat gued: hwant hij is fay ende ferdloes leyd mey riucht ende bij riuchte degen. Aldeerom agen da riuchteren dat gued to delen onder hyaerem, als dat Keysers riucht seyt.

3. Item: Soe haet hij distelycke wrlern syn lyff, dij ferdlosa man, ney da riucht: hwant dat riucht hat en to wessen daed, ney da subtylheyt dis riuchten, al is hij yta lyafftich, ende dat om da misdeda, deer hij deen haet, ende ney da riucht naet bettria wil.

4. Jefft er ymmen sidze wold: Hoe ma da ferdloza lywd lyckya schold foerwyesda lyodem jeffta wtleyde lyodem, deer wt da land leyd sint; deer to seyt dat riucht: Dat ma se bede lyodem lyckya mey, ney wtwisinghe dis riuchtis, ende ney syd ende pliga des landis off dis delis.

5. Item: Dat een ferdloes man neen testament meckia mey; ende weer hij testament makien, so mey ma ney da testament neen byspreeck ner jeffta aesckia: hwant hya sint sonder land ende gued.

TIT. LXX.

DE TRANSEUNTIBUS AD RELIGIONEM.

1. Hweerso lyued in den conuent gaed, ende ontfinzen wirdeth om Godis willa ende naet om Godis willa, so is dijjen, der'n onfiucht, mit ter deda in da ban.

2. Hweerso lyued in den conuent gaed, aldeer mey moet ma neen gued onfaen; mer hyaere schel ma om Godis willa, hit ten weer, dat ter een

beurd, die vredeloos gelegd wordt, dat bewijst de Keizer aldus: Ten eersten: Het goed: want hij is veeg en vredeloos gelegd met regt en op behoorlijke tijden. Daarom behooren de regters het goed te deelen onder elkander, gelijk het keizerlijk regt zegt.

3. Item: Zoo heeft hij desgelijks verloren zijn leven, de vredelooze man, naar het regt: want het regt houdt hem te wezen dood, naar den geest des regts, al is hij nog levend, en dat wegens de misdaad, welke hij gedaan heeft, en naar het regt niet beteren wil.

4. Zoo er iemand zeggen wilde: Of men de vredelooze lieden gelijk zoude stellen met gevonnisde lieden of verdrevene lieden, die uit het land geleid zijn; daarop zegt het regt: Dat men hen bij die lieden vergelijken mag, naar de uitwijzing des regts, en naar zede en gewoonte des lands of des deels.

5. Item: Dat een vredeloos man geenen uitersten wil maken mag; en had hij uitersten wil gemaakt, dan mag men naar dien uitersten wil geene bespreking of gifte eischen: want zij zijn zonder land en goed.

TIT. LXX.

VAN HEN, DIE TOT DEN GEESTELIJKEN STAND OVERGAAN.

1. Wanneer lieden in een convent gaan, en ontvangen worden om Gods wille en niet om Gods wille, dan is degene, die hen aanvecht, door die daad in den ban.

2. Wanneer lieden in het convent gaan, daarmede mag men geen goed ontvangen; maar hun zal men om Gods wille [ontvangen], ten ware,

man racht syn gued da conuent mey frija willa ende him selff.

3. Weer 't seeck, dat ter een man gued racht to da conuent, ende ontfinzen weer op dat gued, ende haersemheed deed, ende in da conuent blyow, so scholde dij conuent syn eeruen dat gued weer reka, deer hya myt him ontfinzen hyeden.

4. Hweerso dij man wth a conuent dryown wirt jeffta geet, bynna da proueljeer, al syn gued, deer hij jown haed to da conuent, dat schel ma hym weer jaen ende reka wt a conuent, deer hya ontfinzen habbet.

5. Weer 't seeck, dat ter een man gingh in een conuent, ende joe gued myt frija willa, ende wolde dan deer weer wtgaen, ende wolde dat gued weer habbe, dat mey hij naet dwaen, ende mey dat gued naet weer aeschia.

6. Dat riucht seyt to jeens da orden: Dat ter nymmen moet meckia nenerhanda foergaringhe off stichtinge der ordena, buta reed ende consent dis Keysers ende syn foersten, ney da Keysers riucht.

7. Dat gastlicke riucht seyt: Dat hweerso een man in een conuent geet, ende blywt wr syn pryoweljeer, ende deth ende hanteret wirken, deer toheret professien lyued, jeff onfucht willich habyt der professien, so is dij off dyo frow ney da riucht professiet, ende all eens off se professien haet deen, bysonderlinghe alse tree dagen blyweth wr da proweljeer.

dat er iemand reikt zijn goed aan het convent met vrijen wille en zich zelven.

3. Ware het zake, dat er iemand goed reikt aan het convent, en ontvangen waar op het goed, en gehoorzaamheid deed, en in het convent bleef, zoo zoude het convent dat goed zijnen erfgenamen wedergeven, dat zij met hem ontvangen hadden.

4. Wanneer iemand uit het convent gedreven wordt of gaat, binnen het proefjaar, al zijn goed, dat hij gegeven heeft aan het convent, dat zal men hem wedergeven en reiken uit het convent, dat zij ontvangen hebben.

5. Ware het zake, dat er iemand ging in een convent, en gaf goed met vrijen wil, en wilde dan daar weder uitgaan, en wilde dat goed weder hebben, dat mag hij niet doen, en mag dat goed niet weder eischen.

6. Het regt zegt betrekkelijk de orden: Dat er niemand mag maken eenigerhande verzameling of stichting der orden, buiten raad en toestemming des Keizers en zijne oversten, naar het keizerlijke regt.

7. Het geestelijke regt zegt: Dat wanneer iemand in een convent gaat, en blijft over zijn proefjaar, en doet en hanteert werken, welke toebehooren aan lieden, die professie gedaan hebben, of aanneemt vrijwillig het kleed van professie, dan is hij of de vrouw naar het regt geprofessied, en eveneens of zij professie hebben gedaan, inzonderheid als zij drie dagen blijven over het proefjaar.

TIT. LXXI.

DE STATU RELIGIOSORUM ET MONACHORUM.

1. Dit is Paus ende Keysers riucht: Hwaso een gastlick frowa byslept, ende her renicheed bynympt, dij byraweth God ende da helligen, dij foerlyest al syn gued ende, ney da Keysers riucht, syn lyff.

2. Hweerso dij monick haet gued, buta oerloff syn wrsta,; sterfft er dan, ende wirt er dat gued bij hym fonden, so schel ma hym bygrova in da stront. Dij monick haet wille ner onwilla.

3. Hweerso da monicken fyuchten onder hyaerem, dat dij ena den ora slacht off dulget, in da conuent joff buta da conuent, so aegh dij abt jeff hyaere wrsta dat to byriuchten, ende neen wralsck riuchteren.

4. Dat riucht seyt aeck: Dat da leken moghen riuchta wr da moniken allyck oer leken.

5. Dat is riucht: Dat ma da monicken moet bysplitta ende byrawia, hwanneer hya hyaere regula naet haldeth, ende mey ma foeriagia als raweren ende woluen.

6. Hweerso ma syucht een monick in ridderlicke geweed, dat is to foerstaen, in wralscke secken, also hya offta dwaed, so foerlyeset hya hyaere gastlicheed ende hyaere nama dis monkis; ende haet so ma hyaerem dan deth, off het guede deer ma hyarem dan bynympt, dat bynympt ma hyaerem naet als monicken, mer allyck fynden Godis ende der helligher tzercke.

7. Hwaso een priuilegium haet off een frijheed,

TIT. LXXI.

OVER DEN STAAT DER GEESTELIJKEN EN MONNIKEN.

1. Dit is pauselijk en keizerlijk regt: Die eene geestelijke vrouw beslaapt, en hare zuiverheid beneemt, die berooft God en de heiligen, die verliest al zijn goed en, volgens keizerlijk regt, zijn leven.

2. Zoo een monnik heeft goed, buiten verlof van zijnen overste, sterft hij dan, en wordt dat goed bij hem bevonden, dan zal men hem begraven in den drek. De monnik heeft wil noch onwil.

3. Wanneer de monniken vechten onder elkander, dat de een den ander slaat of wondt, in het convent of buiten het convent, zoo moet de Abt of hun overste dat beregten, en geene wereldlijke regters.

4. Het regt zegt ook: Dat de leeken mogen regten over de monniken gelijk over leeken.

5. Dit is regt: Dat men de monniken mag vast zetten en berooven, wanneer zij hunnen regel niet houden, en mag men verjagen gelijk roovers en wolven.

6. Wanneer men ziet een' monnik in ridderlijk gewaad, dat is te verstaan, in wereldlijke zaken, gelijk zij dikwijls doen, zoo verliezen zij hunne geestelijkheid en hunnen naam als monnik; en wat men hen dan doet, of welke goederen men hun dan beneemt, dat beneemt men hun niet als monniken, maar als vijanden Gods en der heilige kerk.

7. Wie een privilegie heeft of eene vrijheid,

ende da inbrect, dam schel za eefflerdaem naet helpa.

TIT. LXXII.

DE PRESBITERIS ET CLERICIS.

1. Hwanneer een monick hym sondiget, so wrlyest hij den nama dis monckis; ende haeth ma him deth, dat det ma hym naet lyck een monick, mer lykerwys een leka jeffta een wralsck man.

2. Gastlicke byjowne lyued mogen nymen aeffgia: want dij Keyser haet dis neen macht hym to byfellen, ner dij palentynsche Grewa, omdat hya byjowna lyued sint.

3. Item: Alsulke breuen habbet neen macht, ney da scrioun riucht: want gastlicke byjowne lyued in alsulken secken ende ponten naet moten bykera.

4. Dat riucht seyt: Dat ter acht secken syn, deer da presteren naet dwaen moten. Dyo arste is: Hya schellet to nener tauerne sitta gaen. Dyo lettere seeck is: Dat hya schellet haegh om byscherren wessa ende neen foergulden sporen draga. Dyo tredda seeck is: Dat hya naet schillet slaen off fiuchta. Dyo fyaerde seeck is: Dat hya schellet myt neen freemde frowen wennya, ner myt hemmen wennya leta. Dyo fyffte seeck is: Dat hya schellet neen hauken noch oer fugelen halda, ner hwynden off jaeghonden. Dyo sexte seeck is: Dat hya schellet neen foeghdie ner wralsck riucht fera. Dyo saunde seeck is: Dat hya schellet neen wepen fera, indien dat ze hyaere era byhalda willet ende bruka, ende hyaere paeplicka frijheyt. (Item: Wepen nympt hij hier foer swird, foer baesler, foer steckmisse of morren.) Dyo achte seeck is:

en het inbreekt, dien zal het daarna niet helpen.

TIT. LXXII.

VAN GEESTELIJKEN EN KLERKEN.

1. Wanneer een monnik zich bezondigt, dan verliest hij den naam van monnik; en wat men hem doet, dat doet men hem niet als monnik, maar gelijk een leek of wereldlijk mensch.

2. Geestelijke begevene lieden mogen niemand ten echte nemen: want de Keizer heeft geene magt hun dit te bevelen, noch de Paltsgraaf, omdat zij begevene lieden zijn.

3. Item: Zoodanige brieven hebben geene magt, volgens het geschrevene regt: want geestelijke begevene lieden moeten zich tot zoodanige zaken en punten niet keeren.

4. Het regt zegt: Dat er acht zaken zijn, welke de priesters niet doen moeten. De eerste is: Zij zullen in geene herberg zitten gaan. De tweede zaak is: Dat zij zullen hoogom geschoren zijn en geene vergulden sporen dragen. De derde zaak is: Dat zij niet zullen slaan of vechten. De vierde zaak is: Dat zij zullen met geene vreemde vrouwen wonen, noch bij zich wonen laten. De vijfde zaak is: Dat zij zullen noch havikken of andere vogelen houden, noch winden of jagthonden. De zesde zaak is: Dat zij zullen noch voogdij noch wereldlijk regt voeren. De zevende zaak is: Dat zij zullen geene wapenen voeren, zoo zij hare eer behouden willen en gebruiken, en hare geestelijke vrijheid. (Item: Wapens neemt hij hier voor zwaard, voor baselaar, voor dolk of moordpriem.) De achtste

Hya schellet naet doblia, ner op wortafelspil spylia.

5. Hweerso een prester wtreysget om wralscke secken to byschirmen, ende dat myt wige ende myt wepen ende my partije lyodem, so foerlyest hij syn paeplicka bote.

6. Hweerso een prester wrspil deth ende bose syden pliget, lykerwys als een leka; wirth hij deeroen bygripen, so mey hym dyo helllighe tzercke naet byschirme.

7. Hweerso dat openbeer is, dat dij papa onkuusheed bygeet, ende bij syner frowa syn kynden tyucht, eens ende orsta, aldeer eeffter schel ma syn missa foermia; ende syn bedinga, deer hij spreckt, wirdet wandelet in sonden, hwaso se heert; ende syn benedijnghe wirdet wandelet in maledixie, alzo langh als hy ne naet bettered; ende dat hij al frij tinse to hwilen, ende dat een oer toe een neybyld; ende wil hij wral naet hwila, so is hij een byspotter Godes ende synre seel; ende aeck so mey hij neen sondiga ontbynda, byhala in der need; ende syn tzercke mey ma him to fara dat riucht offwynna.

8. Jeff ter een man syucht een papa syn frowe kessen, jeffta dochter, sister jeffta moder, op byslepen; slacht hij him dan, so nis hij naet in da ban, opdat ter hem naet deye; mer bygeet hij se to gara in der meenscip, so dwere 'm haet so hij wil: want graet onriucht moet ma wrecke myt krefft.

9. Anxtlick weer 't, dat dij blynda latte den blynde; ffula quader weer dat, dat ma een hoff-

zaak is: Zij zullen niet dobbelen, noch op het kleurtafel-spel (*trictrac* of *rouge noir*) spelen.

5. Wanneer eén priester uitreist om wereldlijke zaken te beschermen, en dat met strijd en wapenen en met partij's lieden, zoo verliest hij zijne geestelijke boete.

6. Wanneer een priester overspel doet en booze zeden pleegt, op gelijke wijze als een leek; wordt hij daarop betrapt, dan mag hem de heilige kerk niet beschermen.

7. Wanneer het openbaar is, dat de paap onkuischheid begaat, en bij zijne vrouw zijne kinderen teelt, eens en andermaal, dan zal men daarna zijne misse vermijden; en zijn gebed, dat hij spreekt, wordt veranderd in zonde, voor die het hooren; en zijne zegening wordt veranderd in vervloeking, zoolang hij zich niet gebeterd [heeft]; en dat hij vrijwillig denkt [het] na te laten, en zulks een' ander tot voorbeeld; en wil hij volstrekt [dit] niet nalaten, dan is hij een bespotter Gods en zijner ziel; en ook dan mag hij geen' zondaar ontbinden, behalve in den nood; en zijne kerk mag men hem voor het regt afwinnen.

8. Zoo iemand ziet eenen priester zijne vrouw kussen, of dochter, zuster of moeder, om bijslaap; slaat hij hem dan, dan is hij niet in den ban, mits hij hem niet doode; maar betrapt hij hen te zamen in gemeenschap, dan doe hij hem hetgene hij wil: want groot onregt moet men wreken met kracht.

9. Gevaarlijk ware het, dat de blinde leidde den blinden; veel erger ware het, dat men eenen

jager byfeel da surgh der selen, joff een rawer. Want hit weer netter ende better, dat jowlick weer buta heerscip, dan in da heerscip myt sonden ende scanden. Hya hagen to bywarien hyaere gastlicka kynden ende aeck da syeka, als een amme deth her kynd: want hij mot er reden foer jaen ty da lesta ordel.

10. Hweerso een menscha syn prelaet jeffta syn persona naet onderdenich is, so mey ma da menscha eeffter trym monengem dat hymelryck sluta ende da hel epenya, hit ne se, dat dij prester onreedlyck plygie: hwant meer schil ma hym erya, so ma dyn flaeschelicka fader, ende dat om da gast.

11. Item: Nymmen schel orem wrordelya: want God bysyucht allynna da herten, ende neen menscha.

TIT. LXXIII.

DE CLERICO AEGROTANTE.

1. Di Paus seyt in syn riucht: Hweerso een prester is, bysiuckt is hij in syn lyff, alzo langh als hij dat ampt der helligher tzercke sonder schanda folbynga mey, so mey ma hym naet oeffsetta, jeffta een oer in syn steed; ende al weer 't seeck, dat ter dat ampt naet folbringa mey sonder schanda, so mey me 'n allyckuel naet oeffsetta; men hem schel ma jaen een helper, deer dat ampte Godes is folbringen. Ende dyo reden is dit, hweerom dat men naet oeffsetta schil fan syn ampt off leen: want hij wirth anoeg pynget in der sycket, deerom schel me 'n naet beth pyngia in da byrawinga synes lenis; mer wr syn ellendicheed schel ma barmherticheed habben wessa. Ende hwanneer

hoveling aanbeval de zorg der zielen, of eenen roover. Want het ware nuttiger en beter, dat ieder ware buiten heerschappij, dan in de heerschappij met zonden en schande. Zij behooren te bewaren hunne geestelijke kinderen en ook de zieken gelijk eene minne doet haar kind: want hij moet er rede van geven in het laatste oordeel.

10. Wanneer iemand zijnen overste of zijnen priester niet onderdanig is, dan mag men dien mensch na drie vermaningen het hemelrijk sluiten en de hel openen, ten zij, dat de priester onredelijk handelt: want men zal hem meer eeren dan den vleeschelijken vader, en zulks om den geest.

11. Item: Niemand zal een' ander veroordeelen: want God aanschouwt alleen de harten, en niet de mensch.

TIT. LXXIII.

VAN EENEN ZIEKEN KLERK.

1. De Paus zegt in zijn regt: Wanneer er een priester is, is hij ziek van ligchaam, zoolang als hij het ambt der heilige kerk zonder schande volbrengen mag, zoo mag men hem niet afzetten, of een' ander in zijne plaats [stellen]; en al ware het zaak, dat hij het ambt niet volbrengen mag zonder schande, dan mag men hem evenwel niet afzetten; maar hem zal men geven eenen helper, die het ambt Gods is volbrengende. En de reden is deze, waarom dat men hem niet afzetten zal van zijn ambt of leen; want hij wordt genoeg gepijnigd in de ziekte, daarom zal men hem niet meer pijnigen door de berooving van zijn leen; maar over zijne ellende zal men barmhartigheid hebben;

him jown is een helper, so is dyo tzercke him schyldich to bysetten syn kost, alzolangh als hij lyweth.

2. Hwanneer een prester bysiuckt is in da lichama, so schil hij habba fyower jeer tydes, om to maestrien fan der siuckt; ende een jeer langh aegh hij to habben, to onderseken, hor hij missa dwaen mey so naet.

TIT. LXXIV.

DE PERCUSSORE ET VIOLENTIA CLERICORUM.

1. Dit is riucht: Haet so da wralsche lyodem is sawnbeeth, dat is da gastlicke lyodem fyoerteenbeet.

2. Hweerso ma een prester dolget, so is ma him foer elcka wijenga sonderlingha bota schyeldich. In 't arst: Foer dyn clericael wijenga, cc schillingen. Lettera tyd: Foer dyn sacrista, cc schillingen. Tredda tyd: Foer dyn ostiario, cc schillingen. Ffyarda tyd: Foer dyn exorcista, cc schillingen. Ffyffta tyd: Foer dyn subdiaconaten, cccc schillingen. Sexta tyd: Foer dyn diaconate cccc schillingen. Saunda tyd: Foer dyn prester, vi hondert schillingen. Dit is to gara foer da mynra fyower wijenga, viii hondert schillingen; disse makiet xl laed seluirs. Ffan da subdiaconatus, ccc schillingen, da makiet x laed seluirs. Ffoer dyn dyaconatus cccc schillingen, ende foer dyn prester staet vi^c schillingen, dat sint to gara m schillingen. Disse makiet fyfftich laed seluirs. Disse hele rekenscip fan

En wanneer hem gegeven is een helper, dan is de kerk hem schuldig te geven zijnen kost, zoolang hij leeft.

2. Wanneer een priester ziek van ligchaam is, dan zal hij hebben vier jaren tijds, om genezen te worden van de ziekte; en een jaar lang behoort hij te hebben, om te onderzoeken, of hij misse doen mag of niet.

TIT. LXXIV.

VAN DENGENE, DIE KLERKEN DOODSLAAT OF GEWELD AANDOET.

1. Dit is regt: Hetgeen den wereldlijke lieden is zevenvoud, dat is den geestelijke lieden veertienvoud.

2. Wanneer men eenen priester wondt, dan is men hem voor elke wijding afzonderlijke boete schuldig. Ten eerste: Voor de clericale wijding, twee honderd schellingen. Ten tweede: Voor den *sacrista*, twee honderd schellingen. Ten derde: Voor den *ostiarius*, twee honderd schellingen. Ten vierde: Voor den *exorcista*, twee honderd schellingen. Ten vijfde: Voor het subdiakonaat, vier honderd schellingen. Ten zesde: Voor het diakonaat, vier honderd schellingen. Ten zevende: Voor den priester, zes honderd schellingen. Dit is te zamen voor de vier kleine wijdingen, acht honderd schellingen; deze maken veertig lood zilvers. Van het subdiakonaat drie honderd schellingen, die maken tien lood zilvers. Voor het diakonaat vier honderd schellingen, en voor den priesterstaat zes honderd schellingen, dat zijn te zamen duizend schellingen. Deze maken vijftig lood zilvers. Deze geheele rekening van al deze

al disse wijenga sint honderd laed seluirs. Ende weer 't seeck, dat dij prester storue, so is 't trybeet. Dit is confirmeret ende festiged fan da Paus ende syn Cardinalen in *concilio Tybereonis;* aldeer eeffter so woex disse frijeed disser lyodena alzo seer, dat tet bygripen waerd in *concilio apud Cedoms*, deer so weren Archipiscopen ende oers Biscopen wt *Gallien*, wt *Germanyen*, XXXII in der tel., Deer was dij Keyzer LODOWICUS mede, mey syn soen KARULO, ende ward aldus ordineret: Hwaso sloghe een subdyaken, dy scholde jaen LXX laed seluirs; ffoer dyacone hondert laed seluirs; ffoer dyn prester hondert laed ende XXXV laed seluirs. Dij monick ende dyn conuers is allyck dij diacone. Neydam dat dij monick is lyket da dyaken, so is dyo bota C laed seluirs, ende dat laed is to foerstaen ney der werderinghe disser Episcopia, deer wr dat loegh Biscop is, deer dyo misdeda schyd; alzo fula so syn laed halt, alzo graet schil dat laed wessa.

2. Hwaso gastlicke lywed misdeth, so is dyo breeck, sonder dolgem ende sonder daedslaen, fyff pond goldis; een pond to recknien foer LXXII gouden ducaten jeffte Rynske goudenen. Wirdet hya dulget, so is 't tribeet. Dat is bede gastlyck ende wralsche riucht.

4. Hwaso gastlick lyueden wrwald deth, dij is byfleckkien dyo gastlickheed ende hyaere frijheed, ende grate *emunitatem. Emunitas* dat is dyo gastlicke frijheed gastlicka guedis ende personen, ende dyo bote is nyogen hondert ducaten.

5. Hwaso gastlicke lyued fucht, berawet jeffta misdeth, dij is in da Paus ban, ende alzolangh,

wijdingen zijn honderd lood zilvers. En ware het zake, dat de priester stierf, dan is het drievoud. Dit is vastgesteld en bevestigd door den Paus en zijne Kardinalen in het Concilie van *Tiberiën*; daarna wies de vrijheid dezer lieden zoo aan, dat het bepaald werd in het Concilie *apud Cedoms*, alwaar waren Aartsbisschoppen en andere Bisschoppen uit *Frankrijk*, uit *Duitschland*, twee en dertig in getal. Daar was de Keizer Lodewijk mede, met zijnen zoon Karel, en werd aldus bepaald: Die sloeg eenen subdiaken, die zou geven zeventig lood zilvers; voor diakenen honderd lood zilvers; voor den priester honderd lood en vijf en dertig lood zilvers. De monnik en de convers is gelijk aan den diaken. Naardien dat de monnik is gelijk aan den diaken, zoo is de boete honderd lood zilvers, en het lood is te verstaan naar de waardering van het Bisdom, [door hem] die over die plaats Bisschop is, waar de misdaad geschiedt; zoo veel als zijn lood houdt, zoo groot zal het zijn.

3. Wie geestelijken lieden misdoet, zoo is de breuk, zonder wonde en zonder doodslag, vijf pond gouds; een pond te rekenen voor twee en zeventig gouden dukaten of Rijnsche guldens. Worden zij gewond, dan is het drievoud. Dit is beide geestelijk en wereldlijk regt.

4. Wie geestelijke lieden geweld aandoet, die is bevlekkende de geestelijkheid en hare vrijheid, en de groote *emunitatem*. *Emunitas* dat is de geestelijke vrijheid van geestelijk goed en personen, en de boete is negen honderd dukaten.

5. Wie geestelijke lieden vat, berooft of misdoet, die is in des Pausen ban, en zoolang,

so hit dijjen naet-wruint, deer da misdeda deen haet. So mey dij menscha nemmen wta ban slaen, ende hij haet neen stemma to sprecken in neen riucht. Dit is Paus ende Keysers riucht.

TIT. LXXV.

DE EMUNITATE ET SACRILEGIO.

1. Aen menscha, deer deth *sacrilegium*, dij wirth liketh JUDAS, ende is foerfremnd in alle riuchten.

2. Hwaso da gastlicke frijheed inbreckt, in gastlicke gueden off in prelatene husen, dij foerberth xxx pond seluirs.

3. Hweso fyucht in een huus, deer een frow in da kraem leyt, dij schel da misdeda beta saunfald mit twa ende sextich schillingen, ende schil deer tho elcka menscha fan da hynden een wald beta saunfald, myt twam schillingen, ende da frowa dyn fyaerda pennich meer. Is ter staet oen da doer off in da drompel, dat saunfald to beten mit acht pond. Wirth dyo doer opronnen ende in dat huus gonga, dij ingongh ende dij wtgongh saunfald to beten, ayder myt een pond. Ende is ter oen der doer een gat staet, dat dij reeck wtgeet ende dij wyn ingeet, dat to beten myt twam ponden, ende dat saunfald: want hit is alzo graet breeck, jefft et in da tzercke schy. Ende weer dat huus wtuardis byhanet my enigherhanda tingh, dat to beten myt een hala pond, ende dat saunfald. Dit steet scriown in da gastlicke riucht ende in da Keysers riucht.

4. Di Keyser JUSTINIANUS seyt fan da tzerckferd

totdat het degene niet verwint, die de misdaad gedaan heeft. Zoo mag dien mensch niemand uit den ban slaan, en hij heeft geene stemme te spreken in eenig regt. Dit is pauselijk en keizerlijk regt.

TIT. LXXV.

VAN DE GEESTELIJKE VRIJHEID EN VAN DE HEILIGSCHENNIS.

1. Iemand, die heiligschennis doet, die wordt gelijk gesteld met JUDAS, en is vervreemd in alle regten.

2. Die de geestelijke vrijheid verbreekt, in geestelijke goederen of in prelaten huizen, die verbeurt dertig pond zilvers.

3. Die vecht in een huis, waar eene vrouw in de kraam ligt, die zal de misdaad boeten zevenvoud met twee en zestig schellingen, en zal daarenboven ieder van de huisgenooten een geweld boeten zevenvoud, met twee schellingen, en der vrouwe den vierden penning meer. Is er gestooten aan de deur of aan den drempel, dit zevenvoud te boeten met acht pond. Wordt de deur opgeloopen en in het huis gegaan, den ingang en den uitgang zevenvoud te boeten, ieder met een pond. En is er in de deur een gat gestooten, dat de rook uitgaat en de wind ingaat, dit te boeten met twee pond, en dat zevenvoud: want het is eene even groote braak, alsof zij in de kerk geschiedde. En was het huis uitwaarts beschadigd door eenigerhande zaak, dat te boeten met een half pond, en dat zevenvoud. Dit staat geschreven in het geestelijk regt en in het keizerlijk regt.

4. De Keizer JUSTINIANUS zegt van den kerk-

aldus: Hwazo byfleckketh off wyeldlyck inbreckt da *priuilegia* der helliger tzercke offta howes, dyn misdeder schil ma pyngia in fyff pond goldis.

5. Hweerso ma een Goedshuus byfleckketh offta wrwyeldiget, dat is, als *sacrilegium* off *emunitas* is inbritzen, dat is een tzerckbrecker, ende dij is in da ban, ende hij haet da frijheed inbritzen, ende dyn misdeda schil hij bettrie mey xxx pond seluirs yeens da tzercka, ende dat tryfald, ende dat gued ix fald weer, deer nymmen is, ende hit mey ma byriuchta in haet riuchta dat m' et byfaert jeffta bycrigeth.

6. Joff ma nu eet sidze wold: Hij hede neen hofferd deen ende neen frijheit inbritzen, neydam dat tet hoff to fara al byslayn was. Hyr op so seyt dat riucht: Al hede dat hoff al byslayn wessen, soe hede allyckwel dat hoff ner dyo tzerck her herlyckheet ner hor frijheet aldeer mey naet foerlern: hwant dat riucht seyt aldus: Haet ter eens helliged is, dat mey deer eeffter naet bysmit wirda; ende haet schoud er dan sterck blywa ende steed, much ma da ombysmitta hellicheed dis tzercka off houues bysmitta?

7. Dat is riucht: Dat ma nymen mey wter tzercke nyma, al weer 't seeck, dat hij een tyeff jeff een misdedich menscha weer; ende wirt ne ymmen wter tzercka nymen, so is dyo tzercke ende dat hoff byffeckket; wtseyd dajeen, deer da tzercka byfleckiet ende inbritzen habbet.

8. Hwanneer een man *sacrilegium* deth, so schyt eth: In 't arst: In gastlicke personen, ende so is ma mit ter deda in da ban; joff hit schyd in gastlicka gueden, so is hij mit ter deda naet in da

vrede aldus:' Die bevlekt of met geweld verbreekt de voorregten der heilige kerk of des hofs, dien misdadiger zal men straffen met vijf pond gouds.

5. Wanneer men een Godshuis bevlekt of overweldigt, dat is, als *sacrilegium* of *emunitas* is ingebroken, dat is een kerkbreker, en die is in den ban, en hij heeft de vrijheid ingebroken, en de misdaad zal hij beteren met dertig pond zilvers jegens de kerk, en dat drievoud, en het goed negenvoud terug, dat genomen is, en men mag het beregten in welk regt dat men het bij komt of betrapt.

6. Zoo men nu nog zeggen wilde: Hij had geene hofvaart gedaan en geene vrijheid ingebroken, naardien dat het hof te voren reeds bevlekt was. Hierop zegt het regt: Al ware het hof reeds bevlekt geweest, zoo had evenwel het hof of de kerk hare heerlijkheid of hare vrijheid daarmede niet verloren: want het regt zegt aldus: Hetgene eens geheiligd is, dat mag daarna niet besmet worden; en wat zoude er dan sterk blijven en staande, mogt men de onbesmette heiligheid der kerke of des hofs besmetten?

7. Dit is regt: Dat men niemand mag uit de kerk nemen, al ware het zake, dat hij een dief of een misdadig man was; en wordt er iemand uit de kerk genomen, dan is die kerk en dat hof bevlekt; uitgenomen degenen, die de kerk bevlekken en ingebroken hebben.

8. Wanneer iemand heiligschennis doet, zoo geschiedt het: Ten eerste: In geestelijke personen, en dan is men door die daad in den ban; of het geschiedt in geestelijke goederen, dan is hij door

ban; men hym aegh ma to han to dwaen. Jeff. dat *sacrilegium* schyt oen der tzercka, als dyo tzercka inbritzen wirth, so is ma, ney da riucht, mit ter deda in da ban; ende is 't sonder inbrecken, so schel me'n to ban dwaen.

9. Item: So haet B. spritzen in syn riucht: Dat N. habbe byginsen *sacrilegium*, als syn riucht inhalt, deer hij fan wil habba to bettringa xxx pond pures seluirs. Deerop andert N. ende spreckt: Al weer 't al, dat *sacrilegium* oen hym al byginsen weer, so is dyo bote alzo graet naet, ende dat riucht van xxx ponden thoer N. naet schadia: hwant het naet orberlyck is off nette da lande, ner naet moetlyck da lyuedem, dat thoer ma to neen riucht halde, als dat steet scriouwn in da Paus riuchten.

10. Dit is riucht: Hwaso oen een tzercke misdeth, dij haet an der misdeda foerberd syn lyff sonder bycht, al wil hij 't naet jechta; men da ponten moghen wirda metiged fan da riuchter, in aldulka forma, op gued, als: Dat ze hyaere hals ende lyff sint schyldich to legien ende to capien, ende da deda to bettrien.

TIT. LXXVI.

DE CONSECRATIONE ECCLESIAE.

1. Dij Paus, in da gastlicka riucht, seyt aldus: Dat een hoff ende tzercka wyrth byslayn jeffta bysmit twyerlye wys. Aerst: Mey wtstirtinghe mannis sedis, ende hwanneer dat openbeer is, so schel ma da tzercka off dat hoff weer wija leta. Ora tyd: Mey menscha blodes wtstirtinghe, ende hwan-

die daad niet in den ban; maar hem behoort men in den ban te doen. Zoo de heiligschennis geschiedt aan de kerk, als de kerk ingebroken wordt, dan is men, naar het regt, door die daad in den ban; en is het zonder inbreken, dan zal men hem in den ban doen.

9. Item: Zoo heeft B. gesproken in zijn regt: Dat N. heeft begaan heiligschennis, gelijk zijn regt inhoudt, waarvan hij wil hebben tot betering dertig pond zuiver zilvers. Daarop antwoordt N. en spreekt: Al ware het zoo, dat er heiligschennis aan hem al begaan ware, zoo is de boete evenwel zoo groot niet, en het regt van dertig pond behoeft N. niet te schaden: want het niet oorbaar is of nuttig den lande, of niet genoegende den lieden, dat behoeft men voor geen regt te houden, gelijk dat staat beschreven in des Pausen regten.

10. Dit is regt: Die aan eene kerk misdoet, die heeft door de misdaad verbeurd zijn lijf zonder biecht, al wil hij het niet bekennen; maar de punten mogen worden gematigd van den regter, in dusdanige manier, op goederen, als: Dat zij hunnen hals en leven zijn schuldig te lossen en te koopen, en den dooden te beteren.

TIT. LXXVI.

VAN DE HEILIGHEID DER KERK.

1. De Paus, in het geestelijke regt, zegt aldus: Dat een hof en [eene] kerk worden bevlekt of besmet op tweederlei wijze. Ten eerste: Door uitstorting van des mans zaad, en wanneer dit openbaar is, dan zal men de kerk of dat hof weder wijden laten. Ten tweede: Door menschen-bloeds uit-

neer dyo wtstirtinghe schyd in quaedheed jeffta in haestiga moed.

2. Hweerso een man dulget wirth in da tzerka, in fraesheet syn lyues, jeffta dat bloed wtstirt wirtht, so is dyo tzercka byslayn ende dat hoff.

3. Hweerso een man naet myt wyeld een orem dulget in der tzercka jeffta op da how, so is dyo tzercka off dat hoff naet byslayn; mer dyo misdeda schil naet litick wessa: want da Doctores sprecket: Dat een den oren oen syn noes jeffta oers byseerd, dat hij naet seer blet ner seerd is, so is dat hoff naet byslayn ner dyo tzerck, ney da riucht.

4. Dat Paus riucht seyt ende da Doctores: Wyr het seeck, dat ter quaed lyued wolde een tzercka bysetta myt macht, ende to wer meekket, to jeens der presteren ende gamegen willa, ende da tzercka ende da gamegen ende da presteren to hindrien, ende to bykrinzen da tzercka her frijheed, ende hymmen in hyaere lyff ende gued, so mogen hya da tzercka ende hyaere lyff ende gued byschirma ney hyaere macht, sonder breeck; ende ward deer een man sweerlyck dulget off slayn in der tzercka jeff op da tzerckhow, dyo tzerck off dat tzerckhoff weer naet byslayn.

5. Joff een man daeth wort op dat hoff sonder blodes wtstirtinghe, allyckwel is dat hoff byslayn, ney da riucht.

6. Joff een man wr da noes slayn word, ende op dat hoff ontsprongen weer, aldeer wirth dat hoff naet byslayn, als ARCHIDIUS dij maester seyt.

7. Jeft er enich blodes wtstirtinghe schyd in 't

storting, en [dat] wanneer de uitstorting geschiedt in kwaadheid of met een haastig gemoed.

2. Wanneer iemand gewond wordt in de kerk, met gevaar zijns levens, of dat het bloed uitgestort wordt, dan is die kerk bevlekt en dat hof.

3. Wanneer iemand niet met geweld een' ander wondt in de kerk of op het hof, dan is de kerk of het hof niet bevlekt; maar de misdaad zal niet gering zijn: want de Doctoren zeggen: Zoo een den ander aan zijnen neus of anders bezeert, dat hij niet sterk bloedt of bezeerd is, dan is het hof niet bevlekt noch de kerk, naar het regt.

4. Het pauselijk regt zegt en de Doctoren: Ware het zake, dat er kwade lieden wilden eene kerk bezetten met magt, en weerbaar maken, tegen der priesteren en dorpelingen wil, en [om] de kerk en de dorpelingen en den priesteren te hinderen, en te bekorten der kerk hare vrijheid, en hen in hun lijf en goed, dan mogen zij de kerk en hun lijf en goed beschermen naar hun vermogen, zonder breuk; en wordt daar iemand zwaar gewond of verslagen in de kerk of op het kerkhof, die kerk of dat kerkhof was niet bevlekt.

5. Zoo iemand omkomt op het hof zonder bloeds-uitstorting, al evenwel is dat hof bevlekt, naar het regt.

6. Zoo iemand over den neus geslagen wordt, en op het hof ontsprongen was, daarvan wordt het hof niet bevlekt, gelijk Archidius de meester zegt.

7. Indien er eenige bloeds-uitstorting geschiedt

portael fan der tzercka jeffta fan 't hoff, hor dat hoff joff dyo tzercka deer aet mey byslayn is?

TIT. LXXVII.

DE PRAEBENDIS ET ECCLESIASTICIS BENEFICIIS.

1. Hweerso dij prester onthaet da gaefolcke, syn paeplycka pronda to foerminrien, opdat hya ne tziset, so haet dij ker neen macht.

2. Hweerso een prester een kerka bysith, ende hij dan sterfft, jeffta dat hij se wrjout, so mey syn soen dae kerka naet riuchtefoerd bysitta, al wirt hij kerren; hit ten se, dat ter een prester twischa den fader ende zoen da sella kerka een tyd bysetten haed.

3. Dit is gastlick riucht: Dat da renthen off dij frucht eens leens, deer een tyd ledich stinzen haet sonder prester, dat heert da prester toe, deer ney compt op dat leen, hit se fan offer off landheer.

4. Hweerso een jongera prester compt, jeff kerren wirth, op een leen, ende dat ter bynna een jeer jeff twa neen prester op wessen haed, so mey dij prester naet opberra fan da renthen, deer da folen in der tyd, eer hij deer coem.

5. Di prester, deer dyn frucht haet byarbeydia leten, dij aegh dyn frucht ney Maya oter Sinte Jacop.

6. Dit is riucht: Dat al dat gued, deer dij prester haet, mey hij altemael eerwia, byhala dat hij fan der tzercka wonnen haet, dat mey hij nymmen eerwia, men dat schil bij der tzercka blywa. Ende dat tet altomael eerffgued is, deer da presteren habbet, byhala dat to der tzercka heert, dat steet scriouwn in da gastlycka riucht.

in het portaal van de kerk of van het hof, of dat hof of die kerk daar ook mede bevlekt is? [Hier volgen in het latijn de questien.]

TIT. LXXVII.

VAN PROVEN EN KERKELIJKE VOORDEELEN.

1. Wanneer de priester belooft aan het dorpsvolk, zijne geestelijke voordeelen te verminderen, zoo zij hem kiezen, dan heeft die keuze geene magt.

2. Wanneer een priester eene kerk bezit, en hij dan sterft, of dat hij ze overgeeft, dan mag zijn zoon de kerk niet terstond bezitten, al werd hij gekoren; ten zij, dat er een priester tusschen den vader en den zoon die zelfde kerk eenigen tijd bezeten heeft.

3. Dit is geestelijk regt: Dat de renten of de vruchten van een leen, dat een tijdlang ledig gestaan heeft zonder priester, die behooren den priester toe, die daarna komt op het leen, hetzij van offer of landhuur.

4. Wanneer een jongere priester komt, of gekoren wordt, op een leen, en dat er binnen een jaar of twee geen priester op geweest is, dan mag die priester niets beuren van de renten, welke er vielen in den tijd, voordat hij daar kwam.

5. De priester, die zijne vrucht heeft bearbeiden laten, dien behoort de vrucht na Mei of Sint Jacob.

6. Dit is regt: Dat al het goed, dat de priester heeft, mag hij al te maal vererven laten, behalve dat hij van de kerk gewonnen heeft, dat mag hij niemand nalaten, maar dat zal bij de kerk blijven. En dat het al te maal erfgoed is, hetgeen de priesters hebben, behalve dat aan de kerk behoort, dat staat geschreven in het geestelijke regt.

7. Ende is 't seeck, dat dij prester haet twiraleya gued, end ma naet weet, hueck dat een off dat oer is, so schil hij syn testament makia in een breeff, ende deer ney schil ma dan foertferra ende halda.

8. Ende maketh dij prester syn testament aldus naet, so haet ma dan openbeer bywisa mey fan wtweyndiga tinghen ende eerue, dat schellet da eerfnamen nyma, ende dat oer schel bij der tzercke blywa.

9. Hyr wirth fregeth: Joff een prester is oerloueth to syonghen ende missa to dwaen om jeld, ende syn gastlycka wirken to foerheren? Hyr op andert dat gastlycka riucht ende seyt: Haet dij prester een leen, so is hij 't schyldich to dwaen fan syns leens weghena, ende mey neen jeld nyma onder forwirden, ner aeck nenerleya wys aeschien wessa; men wil ma him hetta jaen, dat mey hij nyma, ende naet om jeld, deer fan comma mey, oers so sondiget hij sweerlyck, ende is *symonia*, ende is leelike bate ende gyricheed; ende is 't seeck, dat dij prester neen leen haet, ende fan syn lenis wegena naet schyldich is, so mey hij jeld nyma onder forwirden, ende mey syn gastlycka wirken foerheere to een monna off to een jeer, als heer presteren dwaed. Da presteren, dyr aldus missa dwaed, da dwae'd om neen jeld, also zo als dij Biscop tzerken wijt *gratis*; men hya agen da kost ende hyaere needtrefft dyr fen.

TIT. LXXVIII.

DE PRIVILEGIIS.

1. Da *preuilegia*, deer racht sint fan da Paus,

7. En is het zaak, dat de priester heeft tweederlei goed, en men niet weet, welk het een of het ander is, dan zal hij zijnen uitersten wil maken in een geschrift, en daarnaar zal men dan voortvaren en [het] houden.

8. En maakt de priester zijnen uitersten wil aldus niet; wat dat men dan duidelijk bewijzen mag wegens uitwendige zaken en erf, dat zullen de erfgenamen nemen, en het andere zal bij de kerk blijven.

9. Hier wordt gevraagd: Of het een' priester is geoorloofd te zingen en misse te doen om geld, en zijne geestelijke werken te verhuren? Hierop antwoordt het geestelijk regt en zegt: Heeft de priester een leen, dan is hij het schuldig te doen van zijns leens wege, en [hij] mag geen geld nemen onder voorwaarde, en ook op geenerlei wijze eischende zijn; maar wil men hem iets geven, dat mag hij nemen, en niet om geld, dat er van komen mag; anders dan zondigt hij zwaar, en [het] is simonie, en is schandelijk voordeel en gierigheid; en is het zaak, dat de priester geen leen heeft, en van zijns leens wege niet schuldig is, dan mag hij geld nemen onder voorwaarde, en mag zijne geestelijke werken verhuren voor eene maand, of voor een jaar, gelijk hier de priesters doen. De priesters, die aldus misse doen, die doen het om geen geld, gelijk de Bisschop kerken wijdt om niet; maar zij moeten de kost en hunne nooddruft daarvan [hebben].

TIT. LXXVIII.

VAN VOORREGTEN.

1. De voorregten, die gegeven zijn van den

jeffta fan da wrsta, dat mey dat mynre riucht, als: dat wralsche riucht ner gastlick, inbreeka ner bykrinsa.

2. Hweerso dat ter een loegh priuilegered is fan da Paus, deer mey neen riucht wr riuchta, hor gastlyck ner wralsck, oers dan dij Paus, deer 't priuilegered haed.

3. Dit is A. riucht tojenst B., ende syn bewys om da ferden, deer hij him om oenspreckt: In 't arst: Dat hij hymmen naet schyldich is fan da ferden to beten, neydam dat dyo seeck in een gastlycka loegh schyn is, deer priuilegered is, dat bewyst hij myt syn eed. Item: Sex sibben. Item: XII fremde op dyn pont.

4. Dit is riucht: Dat ma tojenst een ferdloes man naet meer misdwaen mey, dan tojeenst een Heyden: want hym dat scrift Heyden haet. Deer spreckt dij Keyser op in syn lesta boeck.

TIT. LXXIX.

DE DECIMIS.

1. In disse fyower haechtiden soe aegh ma to da hagista altaer to offerien een haluen penningh: Tho Paschem, to Pinxtera, to miduintera ende dis Patronis dey. Doch so sint er sommighe lyued, deer ma hyaere offer aegh naet to ontfaen: om openbeer manslachta, ende deer eerma lyued onriucht deth, ende dera rawera ende woecknaren, ende da deer tzercka byfiuchtet.

2. Hweerso een bernthe off een hlest op een land is, so mey ma dyn hlest naet lidze op oer landen jeffta gueden; men dyo berntha off hlest aegh bij da gueden to blywen, deer se op leyd sint.

Paus, of van de oversten, die mag het mindere regt, als: het wereldlijke regt of [het] geestelijke, inbreken noch verkorten.

2. Wanneer eene plaats bevoorregt is van den Paus, daar mag geen regt over regten, noch geestelijk noch wereldlijk, anders dan de Paus, die het bevoorregt heeft.

3. Dit is A. 's regt tegen B., en zijn bewijs wegens de vreden, daar hij hem om aanspreekt: Ten eersten: Dat hij hem niet schuldig is wegens de vreden te boeten, naardien dat de zaak in eene geestelijke plaats geschied is, die bevoorregt is, dat bewijst hij met zijnen eed. Item: Zes aanverwanten. Item: Twaalf vreemden op dit punt.

4. Dit is regt: Dat men tegen eenen vredeloozen man niet meer misdoen mag, dan tegen een' Heiden: want hem de wet Heiden noemt. Daar spreekt de Keizer van in zijn laatste boek.

TIT. LXXIX.

VAN DE TIENDEN.

1. Op deze vier hoogtijden dan behoort men op het hoogste altaar te offeren eenen halven penning; Te Paschen, te Pinksteren, op Kerstijd en des Patroons dag. Evenwel zijn er sommige lieden, van welke men hun offer niet behoort te ontvangen: wegens openbare manslag, en die arme lieden onregt doen, en van roovers en woekeraars, en die de kerk bevechten.

2. Wanneer er een bezwaar of een last op een land is, dan mag men dien last niet leggen op andere landen of goederen; maar dat bezwaar of [die] last behoort bij het goed te blijven, waar zij op gelegd zijn.

3. Dit is riucht: Dat alle berthe gaed in da gueden. Hwaso dae berthe haet fen dycken ende dammen op een gued, dij aegh da era ende alle dat riucht, deer op jen gued heerth.

TIT. LXXX.

DE SORTILEGIIS.

1. Dat gastlick riucht wrbyet, dat ma naet hlotya moet om neen tingh, hor mit dobbelstenen, ner mit ora hlothen; haet ma deer mey kriget, dat schil onmachtich blywa in alle secken, ende deerom mot er nymmen hlottia om presteren to tzisen, dat is aeck onmachtich: hwant hit bij da ban wrbaden is, ende aeck wt da mena Crystenheet leyd is fan hellige lyodem ende Pausen.

2. Sinte Mathys, dij Apostel, wan 't myt een hlot, dat hij toelta Apostel scholde wessa, da Judas hem hinged heed. Ende Jonas, dij helliga Propheta, ward deer mit hlot to foerkerren, dat ter Propheta ward. Ende hwant er nu ter tyd neen helliger lywd sint ende gastlicker secken, ende aeck naet so hellich off gastlyck, aldeerom so moet ma nu wel hlottia in alle secken, om schedinghe der seckena. Ende desse deda off hlot keem fen da hengnisse Godes, dat tet God alzo ordineret ende habba wold in der seeck.

3. Dat gastlick riucht wrbyt et, dat ma nenerleya wys mucken off breuen luka moet, hor da kortera off da langhera, om schedinghe fan enighe seckken, gueden off tinghen, ney da gastlycka riucht, off in enighe gastlicke tinghen off secken off lywden.

4. **Item: Dat ma wel muken ende breuen lucka**

3. Dit is regt: Dat alle bezwaar gaat op het goed. Wie het bezwaar heeft van dijken en dammen op een goed, dien komt toe de eer en al het regt, dat op zijn goed behoort.

TIT. LXXX.

VAN WIGCHELARIJ.

1. Het geestelijke regt verbiedt, dat men niet loten moet om eenige zaak, hetzij met dobbelsteenen, hetzij met andere loten; [en] wat men daarmede verkrijgt, dat zal magteloos blijven in alle zaken; en daarom moet er niemand loten om priesters te kiezen, dat is ook magteloos: want het bij den ban verboden is, en ook uit de gemeene Christenheid gebragt is door heilige lieden en Pausen.

2. De Heilige Mattheus, de Apostel, won het met een lot, dat hij de twaalfde Apostel zoude zijn, toen Judas zich verhangen had. En Jonas, de heilige Propheet, werd door het lot daartoe verkoren, dat hij Propheet werd. En daar er nu ter tijde geen heiliger lieden zijn en geestelijker zaken, en ook niet zoo heilig of geestelijk, daarom zoo mag men nu wel loten in alle zaken, om scheiding der zaken. En deze daad of [dit] lot kwam door de toelating Gods, dat God het zoo verordend had en hebben wilde in die zaak.

3. Het geestelijke regt verbiedt, dat men op eenigerlei wijze strohalmen of briefkens trekken mag, hetzij de kortere of de langere, wegens scheiding van eenige zaken, goederen of dingen, volgens het geestelijke regt, of in eenige geestelijke dingen of zaken of lieden.

4. Item: Dat men wel strohalmen of briefkens

moet in da secken, deer wralsck secken off lywd sint. Ende clircken off gastlicke lywd moten aeck wel muka tyaen om tingh off secken, deer wralsck sint ende ongastlick sint.

5. Deer moeth ma wel bueta driua sonder sond, ney da helliga scrifften, hor myt scrifften off myt breuen off mit wirden; indam dat da wirden off scriffte naet sint to jenst da Cristena lawa, ende aeck opdat da wirden, scrifft off bueten se fan Godis wegena; ende aeck dat ma naet lyowe, dat tet dij menscha selff mit da wirden da buete dwe, mer dat hij da wirden spreckt, ende God da bueten deth, dat moet ma dwaen ende lyowa ney da helliga scrifft; dat is, dat ma syecka da hand op haed lidza moet, ende beta hym, al weer 't op da bedda.

6. Deer moet ma wal wytiga off sidza fan secken, deer schaen schillen, sonder misdeda off sonda, ney da helliga scrifft, als: fan manslachten off plaghen, off dyora tiden, off luck off onluck, off fan storm off fan reyn, off mona off planeten off steran, ende fan alle secken, deer astronomien heten is, off Godes wirden, deer naet quadis off kompt. Ende dat tet een man naet dwe off sidze fan syn seluis wegena, off fan da qwadiers wegena, ende dat ma deer naet oen lyowe, dat tet fan him se.

7. Item: Bettera is 't swiged, dan ontydich off qualyck spritzen.

8. Dit is riucht: Hwaso myt towerie, myt foergiffnisse, myt bothem, myt wytgien ende myt onlawa omgeet, disse forschriouwne lywd, deer enich

trekken mag in die zaken, die wereldlijke zaken of lieden zijn. En klerken of geestelijke lieden mogen ook wel strohalmen trekken om dingen of zaken, die wereldlijk zijn en niet geestelijk zijn.

5. Men mag wel bezweringen doen zonder zonde, volgens de heilige schriften, hetzij met geschrift of met brieven of met woorden; indien dat de woorden of geschriften niet zijn tegen der Christenen geloof, en ook omdat de woorden, [het] schrift of [de] bezwering zijn van Gods wege; bovendien dat men niet geloove, dat de mensch zelf met de woorden de bezweringen doe, maar dat hij de woorden spreekt, en God de bezweringen doet, dat moet men doen en gelooven naar de heilige schrift; dat is, dat men [de] zieken de hand op [het] hoofd leggen moet, en herstelle hem, al ware het op het bed.

6. Men mag wel wigchelen of voorzeggen over zaken, die geschieden zullen, zonder misdaad of zonde, volgens de heilige schrift, als: van doodslagen of plagen, of dure tijden, of geluk of ongeluk, of van storm of van regen, of [van] maan of planeten of sterren, of van alle zaken, die astronomiën genoemd worden, of [van] Gods woorden, daar geen kwaad van komt. En dat het niemand doe of zegge van wege zich zelven, of van des boozen wege, en dat men er niet aan geloove, dat het van hem is.

7. Item: Beter is het gezwegen, dan ontijdig of kwalijk gesproken.

8. Dit is regt: Wie met tooverij, met vergif, met handkijken, met wigchelen en met ongeloof omgaat, deze voorschrevene lieden, die eenige van

fan disse secken dwaed, schel ma altomael op een roester barna.

TIT. LXXXI.

DE SENTENTIA EXCOMMUNICATIONIS.

1. Di riuchter *delegatus* mey absolueria dijjeen, deer in da ban deen is fan da riuchter *ordinarius*, dat is dy Decken.

2. Nu is dij *excommunicatus* absolueret, hweerom schil hij syn prowinghe, off hweerom schil ma nu syn prowingha toleta? Hyrop andert hij twyrahanda reden. Dyo arste reden is dit: Is dyo ban onriucht deen, so schil ma hym neen pyna oenlidza, wrmids da riuchter ont ter tyd to, ont hit byprowed is hor riucht so onriucht, off hit een stal haet in da riucht. Dyo lettera reden is dit: Is hij in da ban commen mit riuchta riucht, so schil hij dat sware, dat hij da misdeda, deer hij fan in da ban commen is, schil da riuchter fol fan dwaen, ende dat schil hij hym byeda bij da eed, deer hij swern haet. Ende dit capitel bytiuet ws aldus fula, to foerdrywen boesheyt der foertreder ende quada lyodena. So sint er syckker penen seth in da helligha riucht, in dat aerst boeck der *officio judicis ordinarii*, dat is, fan da macht dis riuchters, deer heten is *ordinarius*, dat is dij Decken.

3. Item: Off dijjeen, deer absoluered is fan da delegaet, mey bywisa, dat hij naet monnet is ney da loep des riuchtes tria reysa off eens foer al, so is 't dij riuchter foerbaden, een monet langh, dij ingong der helligher tzercka.

4. Item: Is hij onriucht foerband, ende hij dat openbeerlyck bewyst, so schil dij riuchter hym al-

deze zaken doen, zal men al te maal op een' rooster branden.

TIT. LXXXI.

VAN BANVONNIS.

1. De gedelegeerde regter mag vrijspreken dengenen', die in den ban gedaan is door den ordinairen regter, dat is de Deken.

2. Nu is de in den ban gedane vrijgesproken, waarom zal hij zijn bewijs [doen], of waarom zal men nu zijn bewijs toelaten? Hierop antwoordt hij om tweeërlei reden. De eerste reden is deze: Is de ban ten onregte gedaan, dan zal men hem geene straf opleggen, vermits de regter tot dien tijd toe, op welken bewezen is hetzij regt of onregt, of het stand houde in het regt. De tweede reden is deze: Is hij in den ban gekomen met wettig regt, zoo zal hij dit zweren, dat hij de misdaad, waardoor hij in den ban gekomen is, den regter zal voldoen, en dat zal hij hem aanbieden bij den eed, dien hij gezworen heeft. En dit hoofdstuk beduidt ons aldus ten volle, te verdrijven [de] boosheid der overtrederen en [der] booze lieden. Zoo zijn er zekere straffen gezet in het heilige regt, in het eerste boek *de officio judicis ordinarii*, dat is, van de magt des regters, die geheeten is *ordinarius*, dat is de Deken.

3. Item: Zoo degene, die vrijgesproken is door den gedelegeerde, mag bewijzen, dat hij niet aangemaand is volgens den loop des regts drie malen of eens voor al, dan is het den regter verboden, eene maand lang, de ingang in de heilige kerk.

4. Item: Is hij ten onregte in den ban gedaan, en hij dat openlijk bewijst, dan zal de

sulke bettringa dwaen, als dat bytemet, dat is, als dij riuchter fan hym hawn habba wolde; ende dij riuchter schil wessa alzolangh fan syn ambucht als syn wrsta dan gued tinckt to wessen.

5. Item: Is dyo sentencie of dat ban riucht deen, so is hij hym schyldich fol to dwaen ney loep dis riuchtes, fan banfellinghe, fan kostfellinghe; hit ten se, dat hymmen fan aydera syda openbeerlycka ende biproulike dwalicheed off onwytenheed ontschieldigia mey; ende deerom schil ma da biprouwingha allyckwel foerd gaen letha, al is hij al absoluered.

6. Dat is riucht: Dat een man mey naet byropa eeffterdam, deer hij in 't ban fallen is. Jenst jeen ban mey ma naet byropa, hit ten se, dat hy byroep to jeens dat ban, eer 't deen is. Oers soe mey hym neen byroepinga helpa yeens dat ban ende oers secken.

7. Tojeenst een foerband man mey ma naet meer mysdwaen, dan to jeenst een heyden man: want hym dat scrift heyden haet. Deer spreckt die Keyser van in syn bueck.

8. Dat riucht seyt: Dat ma alle twiuelicka thingh aegh to halden in dat bettere. Hweerso deer twyuel in is, dat ter een man in da ban se, so aegh me 't to halden, al ont hij leged se.

9. Hweerso een man in da ban is, so aegh ma hym wsen Hera op syn lesta tyd to jaen, ende op neen hoff toe lidzen, ner naet to olyen.

10. Dat riucht seyt: Hwaso in da ban is, dat

regter hem zoodanige betering geven, als het betaamt, dat is, [zooveel] als de regter van hem gehad hebben wilde; en de regter zal zijn zoolang van zijn ambt als zijn' overste dan goeddunkt te wezen.

5. Item: Is de sententie of de ban wettig gedaan, dan is hij hem schuldig te voldoen naar den loop des regts, wegens de veroordeeling in den ban [en] wegens de kosten; ten zij, dat zij van elke zijde door openbare en bewijsbare dwaling of onwetendheid zich verontschuldigen mogen; en daarom zal men het bewijs al evenwel voortgaan laten, al is hij al vrijgesproken.

6. Dit is regt: Dat iemand mag niet in beroep gaan daarna, nadat hij in den ban gevallen is. Tegen een' ban mag men niet in het beroep gaan, ten zij, dat hij in beroep ging tegen den ban, eer hij gedaan is. Anders mag hem geen beroep helpen tegen den ban en andere zaken.

7. Tegen een' in den ban gedanen man mag men niet meer misdoen, dan tegen een' heidensch' man: want hem het schrift heiden noemt. Daar spreekt de Keizer van in zijn boek.

8. Het regt zegt: Dat men alle twijfelachtige zaken behoort te nemen op het beste. Wanneer daar twijfel over is, of er iemand in den ban zij, dan behoort men het er voor te houden, totdat hij ontledigd zij.

9. Wanneer iemand in den ban is, dan behoort men hem onzen Heer op zijn' laatsten tijd [niet] te geven, en op geen kerkhof te leggen, en niet met de heilige olie te zalven.

10. Het regt zegt: Wie in den ban is, dat die

dij aegh alle mannen to anderden, ende hym thoer nymmen anderda.

11. Hweerso een man in da ban is jeffta onhoersem, ende dat hij in da tzierka se, ende den Godestyenst lette, ende hij naet wter tzierka wil, so mey hym syn wrsta nyma ende lede'n wter tzierka; ende ney da Keysers riucht mey me'n wtleda, ende slaen hym syn haed off, al weer 't seeck, dat tet een prester weer.

12. Hweerso enis gastlickes mannes huus inbrithsen wirth, ende dat gued deer wt nymen wirth, deys jeffta nachtis, so is dijeen, deer 't deth, mit ter deda in da ban dis Pauses, ende al syn riucht wrlerren: also, dat hij selff ner nymmen fan synner wegena sprecka mey in neen riucht, eer hij absoluered is van da Paus jeff van dajeen, deer da macht haet, ende dat gued weder joun haet joff bytelled haet, also manichfald als m' et ney da riucht bywisa mey; ende hym mei ma vter tzierka nyma, ende dwaen hym syn riucht, sonder schada jefta byvleckingha der tzierka.

13. Ende hij schel anderda fan da deda, in haet riucht deer ma op hem spreckt, bede in gastlicka ende in wraldscha; ende hwaso mey ith jeffta drinct, jefta myt hym omgiet, jeffta reed deth to disser seeck, da synt altoemael in da ban.

14. Dit synt da ponten, deer ma mit ter deda in da ban falt. 1. In 't aerst: Hwaso wanlauwich wirth. 2. Item: Hwaso wanlauwige lyued onthalt, jeffta hused, jeffta houwed. 3. Item; Hwaso naet lyoud oen den stoel to *Roem*, ende dam naet hoersem is. 4. Item: Hwaso presteren

behoort alle man te antwoorden, en hem behoeft niemand te antwoorden.

11. Wanneer iemand in den ban is of ongehoorzaam, en dat hij in de kerk is, en de godsdienst hindert, en hij niet uit de kerk wil, dan mag hem zijn overste nemen en leiden hem uit de kerk; en volgens keizerlijk regt mag men hem uitleiden, en slaan hem zijn hoofd af, al ware het zaak, dat het een priester was.

12. Wanneer eens geestelijken mans huis ingebroken wordt, en het goed daaruit genomen wordt, bij dag of bij nacht, dan is degene, die het doet, [door die daad in den ban des Pausen, en al zijn regt verloren: alzoo, dat hij zelf noch iemand van zijnentwege spreken mag in eenig regt, voor hij vrijgesproken is van den Paus of van dengene, die de magt heeft, en het goed wedergegeven heeft of betaald heeft, zoo menigwerf als men het naar het regt bewijzen mag; en hem mag men uit de kerk nemen, en doen hem zijn regt, zonder schade en bevlekking der kerk.

13. En hij zal antwoorden wegens de daden, in welk regt dat men aanspreekt, beide in geestelijk en in wereldlijk; en wie met [hem] eet of drinkt, of met hem omgaat, of raad geeft tot deze zaak, die zijn al te maal in den ban.

14. Dit zijn de punten, waardoor men door de daad in den ban valt. 1. Ten eersten: Die wangeloovig wordt. 2. Item: Wie wangeloovige lieden bij zich onthoudt, of huist, of hooft. 3. Item: Wie niet gelooft aan den stoel te *Rome*, en dien niet gehoorzaam is. 4. Item: Wie pries-

banda lyoeden omgheeth jeff reth, ende deer aeck oeren reth, deer ma fan in da ban falt, soe is ma mit jeen reed in da ban. 20. Item: Deer hiara bern mit wrsumense wrlyeset. Item: Deer hiaere jeldera mit haester hand oenfaed jeffta slaed, indam dat tet da jeldera naet redeth. 21. Item: Deer schaeckraeff dwaed.

15. Dit synt da ordelen ende bannen, deer manigerleya wys onriuchtlick wtjoun wirdeth, ende dae byndet naet. In 't aerst: Hwaneer dat een ordel caped is, dat is, hwaneer dat ma een riuchter jeld joud deer foer, dat hij een man to ban deeth, so en bynt dyo ban naet. Lettera tyd: Joff dat ban joff dat ordel op een wirckeldey kondiget worde. Tredda tyd: Wirth hit aeck kondiget wr dynjeen, deer naet jeenwirdich is, ende deer naet onhoersem en is. Fyaerda tyt: So daegh dyo ban off dat ordel aeck naet, hit ten se, dat hij habbe oen him dat wird, deer ma hym om to ban dwaen mey, off wrordelya joff disgelicka. Fyffta tyd: Is 't, dat dy riuchter dat ordel naet sitten deth, so en bynt dyo ban naet. Sexta tyd: Wirth dat ordel joun wr een, deer neen xxv jeer ald is, ende deer sonder foermond is, so bynt et aeck naet. Saunda tyt: Off hit aeck also wr een frouwa jouwen worde. Achta tyd: Jout dat ordel een Joda, off een ketter, off een onlauwich man, so bynt dyo ban aeck naet. Nyogenda tyt: Jout et aeck wraldsck riucht op gastlicke secken. Tyenda tyt: Is dat ordel joun in snoda steden', deer byruftiget ende naet syker sint, so en bynt et aeck naet. Alfta tyd: So bynt dat ordel naet,

zijn, omgaat of [hen] raadt, en die ook anderen [iets] raadt, waardoor men in den ban valt, dan is men door dien raad in den ban. 20. Item: Die hunne kinderen door verzuim verliezen. Item: Die hunne ouderen met haastige hand aanvatten of slaan, indien dat het de ouderen niet aanraden. 21. Item: Die straatroof doen.

15. Dit zijn de oordeelen en bannen, die menigmalen ten onregte uitgegeven worden, en die binden niet. Ten eersten: Wanneer dat een oordeel gekocht is, dat is, wanneer dat men een regter geld geeft daarvoor, dat hij iemand in den ban doet, dan bindt die ban niet. Ten tweeden: Zoo de ban of het oordeel op een' werkdag verkondigd wierde. Ten derden: Wordt het ook uitgesproken over dengene, die niet tegenwoordig is, en die niet ongehoorzaam is. Ten vierden: Zoo deugt de ban of het oordeel ook niet, ten zij, dat hij hebbe aan zich de waarheid, daar men hem om in den ban doen mag, of veroordeelen of diergelijke. Ten vijfden: Is het, dat de regter het oordeel niet zittende doet, dan bindt de ban niet. Ten zesde: Wordt het oordeel gegeven over eenen, die geen vijf en twintig jaar oud is, en die zonder voogd is, dan bindt het ook niet. Ten zevende: Of het ook zoo over eene vrouw gegeven wierde. Ten achtsten: Geeft het oordeel een Jood, of een ketter, of een ongeloovig man, dan bindt die ban ook niet. Ten negenden: Geeft het ook [het] wereldlijke regt over geestelijke zaken. Ten tienden: Is het oordeel gegeven in slechte steden, die berucht en niet zeker zijn, dan bindt het ook niet. Ten elfden: Zoo bindt het oordeel niet,

jef ma naet hast dyo ordinancie dis riuchtis. Telsta tyd: So bynt dat ordel naet, joff dat daam fallen joff punten dis riuchtes foerkeerd wirdeth, joff bytettu blyuwet. Dij aersta fal jeffta pont is: Dat ma da claegh in scriften jaen schil. Dij lettera fal jeffta pont is: Dat tet playt bygonnen schel wessa, also dat deer dij ena den ora bytiget, dat hij dat byseck joff jecht. Dij tredda fal jeffta pont is: Dat ma dajeen, deer tyuget, ende haet se bytiuget, byschryuwa schel. Dij fyaerda fal jeffta pont is: Dat ma da tiugen openberia schil. Dat fyfte: Dat ma dat ordel byscroywen schil jaen. Dat sexte is: Dat dij riuchter dat ordel jaen schil, deer hij in da riucht sitten is.

16. Een ordel, dat to jeens dat scryoun riucht is, dat een daegh naet.

17. Dat ordel bynt aeck naet, joft et wr een dada joun worde, ten sij seeck, dat hij foerband word om mislauwa, ney syn daed.

18. Dat ordel bynt aeck naet, als een riuchter aeck to ban is.

19. Hit een bint aeck naet, deer dij Procurator falsch is. Doch so scil ma da ordelen halda ont ter tyt, dat ma da falsch bewyse.

20. Dat en bynt aeck naet, ten sij, dat dij riuchter xxv jeer ald sij.

21. Doch so sey mij: Jeff ymmen alsulkedenige ban joun worde, hor weer sij onriucht off naet? Sommige sidset: Hij were'n fruchten: want deer steet aldus scryoun: Dat scheep schel den herder ontfruchta. Want hwaso een orem to onriuchta to ban deth, dij verdomat hym selff ende naet den ora.

als men niet heeft de bestelling des regts. Ten twaalfde: Zoo bindt het oordeel niet, zoo er zeven gevallen of punten van het regt verkeerd worden, of ten achteren blijven. Het eerste geval of punt is: Dat men de klagte in geschrifte geven zal. Het tweede geval of punt is: Dat het pleit begonnen zal wezen, zoodat daar de een den anderen betigt, dat hij het ontkent of bekent. Het derde geval of punt is: Dat men degene, die getuigen, en wat zij getuigen, beschrijven zal. Het vierde geval of punt is: Dat men de getuigenissen openbaren zal. Het vijfde: Dat men het oordeel geschreven zal geven. Het zesde is: Dat de regter het oordeel geven zal, waar hij in het regt gezeten is.

16. Een oordeel, dat tegen het geschrevene regt is, dat deugt niet.

17. Het oordeel bindt ook niet, zoo het over eenen doode gegeven wordt, het zij zake, dat hij in den ban gedaan wordt wegens wangeloof, na zijnen dood.

18. Het oordeel bindt ook niet, als een regter ook in den ban is.

19. Het bindt ook niet, daar de Procurator valsch is. Evenwel zal men de oordeelen houden tot den tijd, dat men de valschheid bewijze.

20. Het bindt ook niet, ten zij, dat de regter vijf en twintig jaar oud is.

21. Doch zoo zeg mij: Indien iemand zoodanige ban gegeven werd, was zij onregt of niet? Sommige zeggen: Hij ware te vreezen: want daar staat aldus geschreven: Het schaap zal den herder vreezen. Want wie een' ander ten onregte in den ban doet, die verdoemt zich zelven en niet den ander.

,22. Dit sint da secken, deer dij Paus tobyheert, ende oers nymmen absolueria mey. In 't aersta: Deer tziercken baernt. Item: Deer tzieercken byrauwet ende inbrect; is 't, dat hij naet foldeen hab, joff foldwaen wil, eer hij moned jeffta foerfolget wirth fan syn riuchter, so schel 't dij Paus absolueria, ende oers so mey 't dij Biscop absolueria dis tweer ponten, opdat hij bij tyd foldwaen wil. Dij tredda pont: Hwaso mislauwich is, ende deer dat naet leth, als m' et byfolget, jeffta eer m' et byfolget, so schel 't dij Paus absoluerya. Dyo fyaerda seeck is: Hwaso dis Paus breef falschet, dij is in da Paus ban. Dyo fyffte seeck: Hwaso orem reth jefta haet sweer secka to dwaen, off swera sonda, jeff myt banda lyoden reth jefta deth jeffta omgeeth, dij falt in des Paus ban; is 't een Paus seeck off ban, deer hij hym reth, jeff deer dij ora in is. Ende is 't een Biscops ban jeff seeck, deer dij ora in was, jeff deer hij diin ora reed, so mey hit dij Biscop absolueria. Dyo sexte seeck is: Haet prester, deer missa deth, jeeff een oer, deer se heert wytlick, mit een menscha, deer in des Paus ban is, eenen deer openbeer is, dij is in des Paus ban; ende is 't een Biscops ban, so falt hij in des Biscops ban. Dyo saunde seeck is: Hwaso een prester dulgeth also er een lamthe, jeeff een inreed, joff da masta welda oen syn lyff deth, joff dath en, dat heert dij Paus toe; ende haeth so ma hym oers deth oen syn gued jefta oders, dat heert da Biscop toe, wil m' et bi tyd beta, eer 't byfolget wirth fan syn riuchter. Dyo aechte seeck is: Deer Prester, Biscop off Dyaken

22. Dit zijn de zaken, welke den Paus toebehooren, en anders niemand vrijspreken mag. Ten eersten: Die kerken brandt. Item: Die kerken berooft en inbreekt; is het, dat hij niet voldaan heeft of voldoen wil, voor hij gemaand of vervolgd wordt van zijnen regter, dan zal het de Paus vrijspreken, en anders dan mag het de Bisschop vrijspreken van deze twee punten, indien hij bij tijds voldoen wil. De derde punt: Wie wangeloovig is, en die dat niet nalaat, als men het vervolgt, of voordat men het vervolgt, dan zal het de Paus vrijspreken. De vierde zaak is: Die des Pausen brief vervalscht, die is in des Pausen ban. De vijfde zaak: Wie een' ander raadt of heet zware zaken te doen of zware zonden, of met in den ban gedane lieden raad leeft of doet of omgaat, die valt in des Pausen ban; is het eene pauselijke zaak of ban, die hij hem raadt, of waar de ander in is. En is het een Bisschops ban of zaak, waar de andere in ware, of die hij den ander raadt, dan mag het de Bisschop vrijspreken. De zesde zaak is: Welk priester, die misse doet, of een ander, die ze hoort wetende, met een' mensch, die in des Pausen ban is, en zulks openbaar is, die is in des Pausen ban; en is het een Bisschops ban, dan valt hij in des Bisschops ban. De zevende zaak is: Wie eenen priester wondt zoo erg, dat hij [hem] eene beschadiging, of eene scheuring, of het hoogste geweld aan zijn lijf doet, of hem doodt, dat behoort den Paus toe; en hetgene men hem anders doet aan zijn goed of anders, dat behoort den Bisschop toe, wil men het bij tijds boeten, voordat het vervolgd wordt van zijnen regter. De achtste zaak is: Die een' Priester,

deth. Item: Falsche munteren. Item: Deer brieuen jeffta sigel falschet. Item: Deer symonia dwaet. Item: Deer wielsa onfucht fan een ora Biscop, dan fan syn riuchta Biscop, sonder oerleff. Item: Deer hym vyya leth fan een Biscop, deer da twa deel dis Paus Cardinalen ende reedien sint ende haldet, ende naet consenteryed. Item: Een prester, deer dat sacrament da muys ita leth jeffta oer wyrmen. Item: Een prester, deer da kynden mit alda crisma kerstneth. Item: Deer sacrilegium deth. Item: Deer klircken, deer wijd sint, quaed deth jefta slacht, wtseyd dyaken of subdyaken.

24. Wirth een man to ban deen eefter da aersta byropynga, dat bynth naet.

TIT. LXXXII.

DE JURE DOTIUM.

1. Hweerso een fader of een moder jeffta een broeder off een eem off disgelica racht ende wrjout syner dochter, off dij broeder syner suster, enychgerhanda gueden, replic off onreplick, in een birnse off in een foergaringa dis aeftis, ende dat bysigeled ende eefter byswerd, mit een frija willa ende bij froda syn, ende dyo frouwe off heer kynden off da riuchta eerwen dis voerscrioun guedis habbe't bynetten ende bysetten, ende da renthen berd bij dis ienis libben, deer syn gued aldis wrjoun haet in een birns, als foerscrioum is, sonder weerspreeck syns in eniga riucht, also lange tyt als 't riucht seyt, ende dij sitter dat claerlich bywisa mey, da jefta ende deer ney da bysittinga; soe is ma scieldich den sitter, mey aldul-

Item: Valsche munters. Item: Die brieven of zegels vervalschen. Item: Die simonie doen. Item: Die wijdingen ontvangt van eenen anderen Bisschop, dan van zijnen regten Bisschop, zonder verlof. Item: Die zich wijden laat van eenen Bisschop, die bij twee deelen van 's Pausen Kardinalen in beraad is en gehouden [wordt], en niet toegestaan [is]. Item: Een priester, die het [heilige] Sacrament de muis eten laat of ander ongedierte. Item: Een priester, die de kinderen met oude *Chrisma* kerstent [doopt]. Item: Die heiligschennis doet. Die klerken, die gewijd zijn, kwaad doet of slaat, uitgezonderd diaken of subdiaken.

24. Wordt iemand in den ban gedaan naar het eerste beroep, dat bindt niet.

TIT. LXXXII.

VAN HUWELIJKSGIFTEN.

1. Wanneer een vader of eene moeder of een broeder of een oom of diergelijke reikt en overgeeft aan zijne dochter, of de broeder aan zijne zuster, eenigerlei goederen, roerende of onroerende, tot een huwelijksgoed of tot eene vereeniging des echts, en dat bezegelt en daarna bezweert, met eenen vrijen wil en bij gezonde zinnen, en de vrouw of hare kinderen of de wettige erven van het voorschreven goed hebben het genoten en bezeten, en de rente ingebeurd bij desgenen leven, die zijn goed aldus overgegeven heeft tot een huwelijksgoed, als voorschreven is, zonder zijne tegenspraak in eenig regt, alzoo langen tijd als het regt zegt, en de gedaagde dit duidelijk bewijzen kan, de gifte en daarna het bezit; dan is men schuldig den gedaagde, met zoodanige vastig-

ker. festicheed ende bisittinga, foerd to fynden; ende dat gued to byhalden ende to brucken to syn frija willa, ende diin oenspreker to beck.

2. Hwanneer een man een gued onthaed frij to birnse, sonder allerhanda condicie, so mey hij eefterdam dat gued mit nenerhanda schieldem byswera.

3. Aen yegelick menscha haet syn wilker ende oerleff, fan syn gued to jaen ende to reken, by gongen ende bystanden, hwam so dat hij wil, ende sonderlinga to birns.

4. Dat riucht seyt: Dat dij riuchter is scieldich, da birnse wt to riuchten ende wt to dryuwen ney da Keysers riucht, hwanneer ma dat fan hym bijared.

5. Dat Keysers riucht byfelt et: Hwaso een birnse onthald also deen heed, in hueckera riucht dat hit schyd, dat tet riucht scieldich is denjeen deer to ty dryuwen mit Paus ende mit Keysers riucht.

6. Item: Jeff ma sprecka wold: Al heed ma dat gued al ontheten to birnse, neydam dat hit eens ner oerste joun is, hij mochte dat wel weerropa; dat dit naet is. Ende dyo jefte aegh een stal to habben, ney Paus ende Keysers riucht.

7. Item: Dat tweer orkenen nogelic sint, aldulke secken to bityughen ende to byhoedane, als om jeftige guede in een birnse.

8. Dit is Keysers riucht: Hweerso een kynd is, deer gued haet ontfinsen fan fader off moder to birnse, off oers enicherhanda wys, wil hij dan dat erffscip mey dela mit syn broderen fan fader

heid en bezittingen [voorzien], ten voordeele te vonnissen, en het goed te behouden en te gebruiken tot zijn vrijen wil, en den aanspreker terug [te wijzen].

2. Wanneer iemand een goed beloofl vrij tot huwelijksgoed, zonder eenige voorwaarde, zoo mag hij daarna dat goed met geenerhande schulden bezwaren.

3. Een ieder mensch heeft zijne willekeur en verlof, om zijn goed te geven en te reiken, gaande en staande, aan wien hij wil, en inzonderheid tot huwelijksgoed.

4. Het regt zegt: Dat de regter is verpligt, het huwelijksgoed uit te regten en uit te drijven naar het Keizers regt, wanneer men dat van hem begeert.

5. Het keizerlijke regt beveelt het: Wie een huwelijksgoed onthoudt [of] alzoo gedaan had, in welk regt dat het geschiedt, dat het regt verpligt is diengene daar uit te drijven met pauselijk en met keizerlijk regt.

6. Item: Zoo men zeggen wilde: Al had men het goed al beloofd tot een huwelijksgoed, naardien dat het eenmaal noch andermaal gegeven is, hij mogt dit wel herroepen; dit is nietig. En de gifte behoort stand te houden, naar pauselijk en keizerlijk regt.

7. Item: Dat twee getuigen genoeg zijn, om zoodanige zaken te betuigen en te behoeden, als van geefbaar goed tot een huwelijksgoed.

8. Dit is keizerlijk regt: Wanneer er een kind is, dat goederen heeft ontvangen van vader of moeder tot huwelijksgoed, of op eenigerlei andere wijze, wil hij dan de ervenis mede deelen met zij-

ende fan moder, soe scel hij dan brynga dat wr een haep in da gued, ende dela dan dat allyck, joff hij schel 't to fara offreknia in da deelscip, hit ten se, dat fader off moder dat oers ordinerie op hiara lest.

9. Hwanneer da jelderen da kynden een jefta jaed, da gaue mogen hya weer nyma; ende is se joun in een aeft, so mogen hya se naet weer nyma, mer hit schel staen.

10. Dat riucht seyt: Dat da frouwen, om hiara crancheed willa, sint preuilegieret fan da Paus ende fan da Keyser: Dat ma da frouwa birnse naet foerbringa moet off her gued; al wolde hia consent deer toe dwaen, so ochte hit alliickwel neen stal: hwant dat riucht wil, dat da frouwen sint byhaldelick hyara birnse jeff hyara gued, opdat hya ney hiare mannis daed moghen mit erem weder boestigia, al is 't seeck, dat dij man hera is wr dat gued: hwant hyo mey dat altyda weerropa, ende op her ayn tasta, hit ten se, dat hyo dat hede swerren, soe mey hyo et naet brecka, dat deth dij eed. Dit steet scryoun bede in Paus ende in Keysers riucht.

11. Dit is riucht: Dat dij man syn wyfs birnse naet mey voerbringa mit misdeden ner mit dweesheit. Dit steet scryoun in da Keysers riucht.

12. Dat riucht seyt: Dat da frow dis mannis misdeda aegh neen schada to habben, om syn schyeld off misdeda, in her gued, al weer 't seeck, dat een frow om her mannis misdeda wedersette ende wrjoe her gued, hyo en dorste aldeerom neen schada lyda; ende hyo mey altyda her

ne broeders van vader en van moeder, zoo zal hij dan brengen dat op een' hoop bij het goed, en deelen dan dat gelijkelijk, of hij zal het er te voren afrekenen in de deeling, ten zij, dat vader of moeder dit anders gelastten op hun uiterst.

9. Wanneer de ouders den kinderen eene gifte geven, die gave mogen zij wedernemen; en is zij gegeven tot een huwelijk, dan mogen zij haar niet wedernemen, maar het zal stand houden.

10. Het regt zegt: Dat de vrouwen, om hare zwakheid wille, zijn bevoorregt van den Paus en van den Keizer: Dat men der vrouwen huwelijksgoed niet te zoek brengen moet of haar goed; al wilden zij toestemming daartoe geven, zoo hield het evenwel geen' stand: want het regt wil, dat de vrouwen zijn behoudende haar huwelijksgoed of haar goed, opdat zij na haars mans dood mogen met eere weder trouwen, al is het zaak, dat de man heer is over het goed: want zij mag dit altijd weêrroepen en op haar eigen tasten, ten zij, dat zij het hadde gezworen, dan mag zij het niet verbreken, dit doet de eed. Dit staat geschreven beide in pauselijk en in keizerlijk regt.

11. Dit is regt: Dat de man zijner vrouwe huwelijksgoed niet mag te zoek brengen met misdaden noch met dwaasheid. Dit staat geschreven in het keizerlijke regt.

12. Het regt zegt: Dat de vrouw om des mans misdaden geene schade behoort te hebben, [noch] om zijne schuld of misdaden, in haar goed, al ware het zake, dat eene vrouw om haars mans misdaden verzette en overgaf haar goed, zij durfde daarom geene schade te lijden; en zij mag

gued, weer fregia, weerropa ende weer aeskia, hit ne weer, dat joe 't swerren heed to halden ende naet weer to ropen; ende dede aldeer to consent twa jeer langh, ende swoer 't dan lettera tyd, so ocht et aersta een stal to habben.

13. Dat is riucht: Dat een wyff, buta her mondis reed ende consent, mey neen forwirda meckia. Reden hweerom? Hwant hio mey nen burga wirda, ner neen consent jeffte willa deer toe dwaen, deer hio schaedaftich mey om wirda. Fan disse twam ponten steet scrioun in da Keysers riucht.

14. Dat is riucht: Al is 't seeck, dat dyo frow al to jou; ende dis mannis misdeda op her nyme, op her gued, soe aegh hit allyckwel neen stal, ende da frionden moghen 't weersprecka ende byschudda.

15. Nv sidzet sommige lyued: Om dissen willa, dat tet riucht da frouwen den bata toeseyt, ende hia diin bata mey nymet, haet dij man wrwynt, deerom schel hio aeck diin schada mey habba, deer dij man toe schada falt. Dat is to wrstaen, haet hym bij ongefal off bij quader auentura to comt, mer naet om syn misdeda, deer hij deth off mit willa bygeeth.

16. Haet een man ende een wyff wrwynnet, ende haet er wrwonnen wirth, dat agen se to gara, ende den bata to lyka to delen.

17. Dit is riucht: Dat man ende wyff agen hyare caepland lyck to delen, als hyara entera sterft.

altijd haar goed weder vragen, herroepen en terug eischen, ten ware, dat zij het gezworen had te houden en niet te herroepen; en gaf [zij] daartoe toestemming twee jaren lang, en bezwoer het dan ten tweeden male, dan behoort het eerste stand te houden.

13. Dit is regt: Dat eene vrouw, buiten haars voogds raad en toestemming, mag geene overeenkomsten maken. Reden waarom? Want zij mag geenen borg worden, of toestemming daartoe geven, waar zij beschadigd door mogt worden. Van deze twee punten staat geschreven in het keizerlijke regt.

14. Dit is regt: Al is het zaak, dat de vrouw al toegeeft, en des mans misdaden op haar neemt, op haar goed, zoo behoort het evenwel geen stand [te houden], en de vrienden mogen het tegenspreken en keeren.

15. Nu zeggen sommige lieden: Om dies wille, dat het regt de vrouwen het voordeel toezegt, en zij het voordeel mede genieten, wat de man overwint, daarom zal zij ook de schade mede hebben van hetgeen den man tot schade valt. Dit is te verstaan van 't geen hem bij ongeval of bij kwaad toeval overkomt, maar niet om zijne misdaden, die hij doet of met wil begaat.

16. Wat een man en eene vrouw overwinnen, en wat er overgewonnen wordt, dat behooren zij te zamen [te hebben], en het voordeel gelijkelijk te deelen.

17. Dit is regt: Dat man en vrouw behooren hun aangekocht land gelijk te deelen, als een hunner sterft.

TIT. LXXXIII.

DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM.

1. Dat is riucht: Dat een man jeffta wyff mogen neen forwirda meckia fan jeftem fan hiara gued onder hymmen, in der tyt deer hya toe gara libbeth in der aeft. Reden hweerom, is dit: Dat dij ene aefta syd den ora, oermids da luwe ende liaefte, deer hia bitwisscha mogen habba, al to seer syns guedis bij tydem birauwia schold, ende ho dij ena naet al to eerm wirde, ende dij ora al to ryck.

2. Hwanneer datter een aeft schaet wirth, deer nen kynden habbet, ende deer naet schaet wirdet om wrspil jefta om hoerdom, so schel elkerlyck syn gued weer habba, deer hia gaer brochten, jefta hiara eerffnamen.

3. Dit is riucht: Als een bodel wrgared is, also aegh m' et to scheden ende to delen.

4. Dit is riucht: Dat ter neen man syn wyffs birnse sella ner wandelya mey, hit ne se, dat hij 't dwe wyslyck om gued, ende hij se naet toebrenghe.

TIT. LXXXIV.

DE SPONSALIBUS ET MATRIMONIIS ET IMPEDIMENTIS EORUM.

1. Dat is riucht: Dat ney da riuchte so wirt dat aefte allynna mit ta consente, dat is twyra menscha willa in een, byghinsen, als mans ende wyffs.

2. Item: Dyo consent, deer ma dat aeft mey byghaen schel, dat schil wessa frijwillich, ende mit wirden, deer sprecka moghen, ende naet by swygien, ende naet bytwongen.

TIT. LXXXIII.

OVER SCHENKINGEN TUSSCHEN MAN EN VROUW.

1. Dit is regt: Dat een man of eene vrouw mogen geene overeenkomsten maken van giften van hun goed onder elkander, in den tijd dat zij te zamen leven in den echt. De reden waarom, is deze: Dat de eene echtgenoot den ander, ten gevolge der genegenheid en liefde, die zij onderling mogen hebben, al te veel van zijn goed somtijds berooven zoude, en opdat de eene niet al te arm wierde en de andere al te rijk.

2. Wanneer er eene echt gescheiden wordt, waar geene kinderen zijn, en zij niet gescheiden worden om overspel of om hoererij, zoo zal ieder zijn goed weder hebben, dat zij te zamen bragten, of hunne erfgenamen.

3. Dit is regt: Zoo als de boedel bij elkanderen gekomen is, zoo behoort men hem te scheiden en te deelen.

4. Dit is regt: Dat niemand zijner vrouwe huwelijksgoed verkoopen noch verruilen mag, ten zij, dat hij het dede wijsselijk ten beste, en hij het niet te zoek brenge.

TIT. LXXXIV.

VAN TROUWBELOFTEN EN HUWELIJKEN EN DERZELVER BELETSELEN.

1. Dit is regt: Dat volgens het regt zoo wordt de echt alleen door de toestemming, dat is tweeër menschen wil tot eenen, aangegaan, als van man en van vrouw.

2. Item: De toestemming, waarmede men den echt aangaan zal, die zal zijn vrijwillig, en met woorden, die spreken mogen, en niet stilzwijgend, en niet gedwongen.

3. Dat riucht sprect: Als een man een wyff naet mey wrwynja, eer hij se trouwe, ende hij trouwie se dan mit ta wirden, ende mit ter herta naet consenterie, ende hij 't naet in da willa habbe, mey her aeft to bygaen, deer is neen aeft foer God byginsen. Mer ney da riucht ende der wrald soe is dat aefft, alsoefyr so deer orkenscip wr wessen habbet; ende haet ter neen orkenscip wr wessen, soe is 't aeck onmachtich ney da riucht ende ney der wrald, ende ney God aeck, als foerscrioun is, als 't naet in da herta is.

4. Dat aefft steet in twam secken ney da riucht, als: in da consent ende in de wirdem; ende da wirden sonder consent, ofta consent sonder wirden, moghen neen aeft makia.

5. Soe seyt dat riucht: Dat tet aeft is seth om twim secka, dat is: om frucht foert toe bringen, ende om wrspil to foermyyen.

6. Hweerso aefte syden to gara commeth, ende hia mogen dat aeft naet foldwaen, so scel ma se scheda, is 't seeck, dat hia et byjaeried.

7. Hwant God selff seyde: *Crescite, multiplicamini et replete terram*, dat meent alsofula: I schellet waxa ende foerdtyaen ende foerfolla dat eertryck.

8. Al is 't seeck, dat man ende wyff dat aefft al foerfolla mogen, als mit natuerlica wirken, so mogen deer wel oers secken wessa, deer m' et naet om wrfolla off halda mey, als: breeck, deer man ende wyff to jeens malcorem habbet; als: fan fraesheed, deer aldeer twisscha commen is, dat se et, bij anxta des lyues ende guedis, naet bij malco-

3. Het regt zegt: Als iemand eene vrouw niet mag verwinnen, voor hij haar trouwt, en hij trouwt haar dan met de woorden, en [hij] met het hart niet toestemt, en hij het niet in den wil heeft, met haar echt aan te gaan, dat is geen echt voor God aangegaan. Maar naar het regt en de wereld zoo is dat echt, voor zooverre [daar getuigenis over geweest is; en is er geene getuigenis over geweest, dan is het ook krachteloos naar het regt en naar de wereld, en naar God ook, als voorschreven is, als het niet in het hart is.

4. De echt bestaat in twee zaken naar het regt, als: in de toestemming en in de woorden; en de woorden zonder toestemming, of de toestemming zonder de woorden, mogen geen' echt maken.

5. Zoo zegt het regt: Dat de echt is ingesteld om twee zaken, dat is: om vrucht voort te brengen, en om overspel te vermijden.

6. Wanneer echtgenooten te zamen komen, en zij mogen den echt niet voldoen, dan zal men hen scheiden, is het zaak, dat zij het begeeren.

7. Want God zelf zeide: *Crescite et multiplicamini et replete terram*, dat beduidt zooveel als: Gij zult wassen en voorttelen en vervullen het aardrijk.

8. Al is het zaak, dat man en vrouw den echt vervullen mogen, te weten met natuurlijke werken, zoo mogen er wel andere zaken wezen, waar men hem niet om vervullen of houden mag, als: gebreken, die man en vrouw ten opzigte van elkander hebben; als: van zwakheid, die daar tusschen gekomen is, dat zij hem, uit vrees voor leven en goed, niet met elkander vervullen en houden

wein foerfolla ende halda moghen; ende aldeerom so schel een man dat riucht to help comma.

9. Item: So seyt dat riucht: Dat hit bettera is fan twam quadem dat mynre byginsen, so ma dat mare dwe.

10. Item: Dat riucht seyt: Deer syn ayn schoff ende schande off.breck allegered off spreckt, dam schel ma naet lyouwa; mer secken, deer syn siel om byhlest off bysweerd muchta wessa off wirda, dae schil ma lyouwa.

11. Dat scrift seyt ws ney der ewa riucht: Dat ter sint tria secken, deer ma naet aegh to senen; dat is: Om een aeft; dat aeg ma to byrecknien, hor hit aeft se so neen. Dat oer is: Om een frijdoem, hor dij man frij se so ayn. Dat tredde is: Om een tyeff; als ma hem to waer brinct, soe schel ma dat mit riucht prowia, hor hij scyeldich so onschieldich se. Disse tria secka aegh ma to prouwien, ende naet to senen.

12. Hweerso een man spreckt to ener frouwa: Ick nym dij to myn aefta wyff; ende hio dan oders neen andert jout, mer hyo queth: Hit haghet mij wel; ney da scriouwa riucht soe aegh hit een stal to habben, al is 't seeck, dat hyo oders naet spreeck.

13. Hweerso da jelderen een aeft makiet foer da kynden, enda da kynden dat wyten, verspreck a hia et naet, so schel 't blyuwa, ende mey na naet scheda.

14. Jeff da jelderen dwaet een aefft foer da kynden, so schel dat aeft staen, ont da kynden synt ierich.

mogen, en daarom zal iemand het regt te hulp komen.

9. Item: Zoo zegt het regt: Dat het beter is van twee kwaden het mindere te begaan, dan het meerdere te doen.

10. Item: Het regt zegt: Die zijne eigene slechtheid en schande of gebreken aanvoert of spreekt, dien zal men niet gelooven; maar zaken, waar zijne ziel om belast of bezwaard mogt zijn of worden, die zal men gelooven.

11. Het schrift zegt ons naar het ingestelde regt: Dat er zijn drie zaken, welke men niet behoort te zoenen; dat is: Wegens een' echt; dezen moet men berekenen, of hij wettig is of niet. De andere is: Om eene vrijheid, of de man vrij is of eigen. De derde is: Om een' dief; als men hem in het geregt brengt, dan zal men dat met regt bewijzen, of hij schuldig of onschuldig is. Deze drie zaken behoort men te bewijzen, en niet te zoenen.

12. Wanneer een man zegt tot eene vrouw: Ik neem u tot mijn echte wijf; en zij dan anders geen antwoord geeft, maar zij zegt: Het behaagt mij wel; naar het geschrevene regt dan behoort het stand te houden, al is het zaak, dat zij anders niets zegt.

13. Wanneer de ouders eenen echt daarstellen voor de kinderen, en de kinderen dit weten, weêrspreken zij het niet, dan zal het blijven, en mag men [hem] niet scheiden.

14. Zoo de ouders daarstellen eenen echt voor de kinderen, dan zal de echt bestaan, totdat de kinderen zijn meerderjarig.

15. Hweerso deer twa kynden to gara joun wirdeth bynna saun jerem, ende schede se dan in da saunde jeer, so moet ayder in oderis slacht boestigia; sint se to gara wr da saun jeer, so moet nenthera in oders sib faen.

16. Hweerso se to gara sitten sint also langh, dat hij xiiij jeer ald is, ende hyo tolleff, so aegh dat aeft to staen.

17. Hweerso een joncfrow boestiged bynna xxv jerem, buta reed faders ende brodera, so aegh 't dij fader to waldane, hor hij her meer dan myn jouwe; is hyo wr da xxv jeera ald, so aegh hio her gued.

18. Hweerso een man syn dochter halt wr da xxv jera, haet so her dan deer a bynna schyd, dat aegh ma her to beten ende to betteryen; ende halt hij se deer wr, so is 't boetloes. Nympt hyo een bola, eer hio xxv jeer ald is, so mey her fader her onteerwia.

19. Jeft er een man haet fula dochteren, ende hij een man haet onthieten een, so mey hij dis walda, hoeckera hij hym jouwe; stereth se al op een, so aegh hij hem da to jaen.

20. Jeft er een man een frouwa op forwirda trouwa louwed, off op byslepen ende op syn faders willa, ende opdat hij syn willa mey her habba wolde, so is 't aeft to fara God.

21. Jeft er een man bij een aefta mannes wyff slept, ende hij heer neen trouwa lowade, ende her man stere dan, jeffta dat ter daet wirde, so mey hire aeft wer bygaen; mer haet hij her da

15. Wanneer er twee kinderen te zamen gegeven worden onder de zeven jaar, en scheiden zij dan in het zevende jaar, dan mag het een in des anders geslacht huwen; zijn zij te zamen over de zeven jaar, dan moet geen hunner in des anders verwantschap tasten.

16. Wanneer zij te zamen gezeten zijn zoo lang, dat hij veertien jaar oud is, en zij twaalf, zoo behoort de echt te bestaan.

17. Wanneer eene jonkvrouw trouwt beneden de vijf en twintig jaar, buiten raad van vader en broederen, zoo mag de vader kiezen, of hij haar meer of minder geeft; is zij boven de vijf en twintig jaar oud, dan moet zij haar goed [hebben].

18. Wanneer iemand zijne dochter houdt over de vijf en twintig jaar, wat haar dan daar binnen geschiedt, dat behoort men haar te boeten en te beteren; en houdt hij haar daarover, dan is het boeteloos. Neemt zij eenen boel, eer zij vijf en twintig jaar oud is, dan mag haar vader haar onterven.

19. Indien iemand heeft vele dochters, en hij iemand heeft beloofd eene, zoo mag hij kiezen, welke hij hem geve; sterven zij alle op eene na, dan behoort hij hem die te geven.

20. Indien iemand eene vrouw op voorwaarde trouw belooft, of op bijslaap en op zijns vaders wil, en opdat hij zijnen wil met haar hebben mogt, zoo is het [een] echt voor God.

21. Indien er iemand bij eens echten mans vrouw slaapt, en hij haar geene trouw beloofde, en haar man stierf dan, of dat hij gedood wierde, zoo mag hij den echt weder aangaan; maar heeft

trouwa ontheten bij syn lyue, so mey er 's naet habba ney syn daed. Item: Dat hij hym dathe, naet om her, mer jelkirs om openbeer secken, so mey hi re aeft wer bygaen; jeff hy ne daeth om her, ende hij habbe neen wrhuer mey her byghinsen, so mey hij aeft wer her bygaen.

22. Als een man een aeft haet byginsen, ende hij bij her dan naet slept, so mey hij bij her dan blyuwa sitten, ende neen meenscip habba, hit ten se, dat hyo dis byjerie oen hym; det hij 't dan naet, so deth hij een haedsonda, hit ne se fan eenfaldger duumnisse.

23. Hweerso een man is, deer een aeft wyff haet, slept hij dan bij een ora wyff, ende dat wyff jefta bola wil syn aeft wyff slaen jefta deya, so mey dij man syn bole, ney syn aefta wyffs daed, naet aeftigia. Dit is lick fan da man ende fan da wyue.

24. Hwanneer een aefft byginsen wirth, ende hit duret twa jeer langh, ende wirth dan deer ney schaet, so schel hij bynna tree monaden ney der schedingha dis aeftis dyo birnse aeschya, deer hym onthieten was myt ta wyue, off hij wrsumet hym selff.

25. Jeff een man een frouwa onwilmes een aeft deth, so thoren se dat naet halda, hit ne se, dat hij dan bij her slepe, so is dij onwilla in willa worden.

26. Jeff een man bij eenre frouwa byginsen wirth, ende dat hij bytwonghen wirth to aeft, so ne thoer hij 't naet halda.

hij haar toen trouw beloofd bij zijn (des mans) leven, dan mag hij haar niet hebben na zijnen (des mans) dood. Item: Zoo hij hem doodsloeg, niet om haar, maar anders om openbare zaken, dan mag hij den echt weder aangaan; zoo hij hem doodt om haar, en hij heeft geen overspel met haar begaan, dan mag hij [den] echt weder met haar aangaan.

22. Als iemand een' echt heeft aangegaan, en hij bij haar dan niet slaapt, zoo mag hij bij haar dan blijven wonen, en geene gemeenschap hebben, ten zij, dat zij het begeere van hem; doet hij het dan niet, dan doet hij eene hoofdzonde, ten zij het uit eenvoudige domheid [is].

23. Wanneer er iemand is, die eene echte vrouw heeft, slaapt hij dan bij eene andere vrouw, en die vrouw of boelin wil zijne echte vrouw slaan of dooden, dan mag de man zijne boelin, na het overlijden van zijne echte vrouw, niet huwen. Dit is gelijk van den man en van de vrouw.

24. Wanneer een echt aangegaan wordt, en hij duurt twee jaren lang, en wordt dan daarna gescheiden, dan zal hij binnen drie maanden na de scheiding des echts het huwelijksgoed eischen, dat hem beloofd was met de vrouw, of hij verzuimt zich zelven.

25. Indien man en vrouw onwillens een huwelijk aangaan, dan behoeven zij dat niet te houden, ten zij, dat hij dan bij haar slape, dan is de onwil tot wil geworden.

26. Indien iemand bij eene vrouw betrapt wordt, en dat hij gedwongen wordt tot den echt, dan behoeft hij het niet te houden.

27. Jeff een man op eenre stoe twam frouwen trouwa louwed, so moth er nenthera nymma, hit ne se, dat dyo een syn wyff naet wessa mucht.

TIT. LXXXV.

DE DIUORCIIS ET IMPOTENTIA COEUNDI.

1. Fiouwerhanda wys mey ma dat hellighe aeft scheda. Dat aerste: Joff se mogen neen meenscip to gara habba, joff dij ora kalder natura is. Dat oer is: Om diin mislauwa. Dat tredda is: Om wrhuer. Dat fyaerde: Om tyefte, ende also wel joff hiara enthera wil to conweynt. Om ielkirs neen secken mey ma dat aeft scheda, hor om schuur, ner om dyn quada adema, ner om onstedicheit, jeffta om haesticheed.

2. Jeff een man een frouwa haet, ende hij se dan fan kalder natura, so moet hio ne leta, ende dat to byprowiane, hor hij 't dwaen muchte, to fara den riuchter; mucht hij 't dan naet dwaen, so aegh hiarem dij riuchter to scheden, ende hio een odern man to nymen.

3. Jeff een man een frouwa nympt, deer hij neen menscip mede habba moghe, so moet ma se scheda, is 't hiara ayderis willa; ende dwaet his et wytlick, so moet ma se naet scheda.

4. Jefft er een frow her man wrhuerd, ende hio dat naet leta mey, so mey ma se scheda; soe mey hio naet to claester geen buta syn oerleff. Aldus is 't fan hym als 't fan her; alsowel so mey hij se leta om mislauwa ende om tyefta.

5. Aen aeft mey ma scheda mit ta wen, om quaedheed dis wiues off dis mannis.

27. Indien iemand op eenen stond twee vrouwen trouw belooft, dan mag hij geene dezer nemen, ten zij, dat de eene zijne vrouw niet zijn mogt.

TIT. LXXXV.

VAN ECHTSCHEIDING EN ONMAGT VAN BESLAPEN.

1. Op vierderlei wijze mag men den heiligen echt scheiden. De eerste: Zoo zij mogen geene gemeenschap met elkanderen hebben, of [dat] de andere van koude natuur is. De tweede is: Om wangeloof. De derde is: Om overspel. De vierde: Om diefte, en even zoowel indien een hunner wil in een klooster. Om geene andere zaken mag men den echt scheiden, noch om schuur, of om eenen kwaden adem, of om ongestadigheid, of om haastigheid.

2. Indien iemand eene vrouw heeft, en hij is dan van koude natuur, dan mag zij hem verlaten, en dit te beproeven, of hij het doen mogt, voor den regter; mogt hij het dan niet doen, dan behoort hen de regter te scheiden, en zij eenen anderen man te nemen.

3. Indien iemand eene vrouw neemt, daar hij geene gemeenschap mede hebben mag, dan moet men ze scheiden, is het ieders wil; en doen zij het wetende, dan moet men hen niet scheiden.

4. Indien eene vrouw haren man overhoert, en zij dat niet laten mag, dan mag men ze scheiden; dan mag zij niet in het klooster gaan buiten zijn verlof. Aldus is het van hem als het van haar [is]; evenzeer zoo mag hij ze verlaten om wangeloof en om diefte.

5. Eenen echt mag men scheiden met den waan, om kwaadheid der vrouw of des mans.

TIT. LXXXVI.

DE ADULTERIO ET ACCUSATIONE ADULTERII.

1. Dat is riucht: Haet ter wrhuer deth, is 't man, is 't wyff, allicke graet breeck seyt et riucht deer fan.

2. Hweerso ma to fara dat wraldscha riucht spreckt om da misdeda fan een wrhuer, is 't man jeffta wyff, so schelle s' hiara wird selff sprecka, deerom, dat tet oen 't lyff geed; ende spreckt ma to fara dat gastlicka riucht, so mey ma een foersprecka setta: hwant hweerso een wyff wrhuer bygeet, so aegh dij man al her gued, alsofyr so dij man hym huede buta wrhuer; ende bygeet dij man wrhuer, so aegh dat wyff syn gued. Spreckt dij man to fara dat wraldsche riucht, so mey er da frouwa in een conuent bringa, ende aldeer in 't jewelick penitencira to dwaen, indam dat se dij man naet weer nyma wil, *sub spe satisfactionis;* ende so schil hij se openbeer foerwynna fan da wrhuer. Haet dio frou dan aefte kynden, so schel habba dij conuent dat trymdeel, deer hio in geet, ende da kynden den twa deel. Haet hio neen kynden, so schel habba dij conuent diin twa deel, ende da frouwa jelderen den trymdeel, ney da Keysers riucht.

3. Hweerso een man claget, jeffta wyff, om een wrhuer, op orem, ende dij naet to andert compt, deer op clageth wirth, om dissen willa, dat hij schaet wil wessa fan da aefte, ende hor seckwird ner jechtwird to geet, so schel dij riuchter mit ta ban foerfolgya, ende schel neen orkenscip ontfaen, ner neen eyntlicke sentencie dela.

TIT. LXXXVI.

VAN OVERSPEL EN BESCHULDIGING VAN OVERSPEL.

1. Dit is regt: Wie dat overspel doet, is het man, is het vrouw, gelijke groote breuk zegt het regt hiervan.

2. Wanneer men voor het wereldlijk regt spreekt wegens de misdaad van overspel, is het man of vrouw, dan zullen zij hunne woorden zelven spreken, daarom, dat het aan het lijf gaat; en spreekt men voor het geestelijk regt, dan mag men eenen voorspraak stellen: want wanneer eene vrouw overspel begaat, dan behoort den man al haar goed, voor zooverre de man zich hoedde buiten overspel; en begaat de man overspel, dan behoort der vrouw zijn goed. Spreekt de man voor het wereldlijk regt, dan mag hij de vrouw in een klooster brengen, en daar in het eeuwig penitentie te doen, indien dat haar de man niet wedernemen wil, in de hoop van voldoening; en dan zal hij haar openlijk overtuigen van het overspel. Heeft de vrouw dan wettige kinderen, dan zal hebben het klooster het derdedeel, daar zij in gaat, en de kinderen de twee deelen. Heeft zij geene kinderen, dan zal hebben het klooster de twee deelen, en der vrouwe ouders het derdedeel, naar het keizerlijke regt.

3. Wanneer een man klaagt, of [eene] vrouw, wegens overspel, op den anderen, en die niet ter verantwoording komt, op wien geklaagd wordt, om dies wille, dat hij gescheiden wil zijn van den echt, en noch ontkentenis noch bekentenis er bij komt, dan zal de regter met den ban vervolgen, en zal geene getuigenis ontvangen, noch een eindvonnis geven.

4. Aen man mey ayn syn wyff naet daeth slaen, is 't seeck, dat hyo habbe een quaed hluud mit een ora manne, hit ten se, dat hij se foerwonnen habbe, ende hab se mit ter deda byginsen, jelkirs moet hij se jelda.

5. Hweerso ma een joncfrouw onwilmes byslept, so is dat swird des mannes oerdel.

6. Hweerso ma een frow an nede nympt, so aegh ma se to jelden also dyore, so hio daed slaen weer; mey hi se naet jelda, so aegh hi her to tyenien, al ont hij siin hals leesd haet; ende ney da Keysers riucht haet hij syn hals wrbèrd, ende dyo joncfrow aegh al syn gued.

7. Dij man mey eens deys triahanda deda dwaen: Wyff neda, manslaen ende stella.

8. Dat is riucht: Dat dajeen, deer hiara wyff wrhored, ende deer mey rufferie guede frouwen bydraged, ende aeck deer openbeer bij ora mannes frouwen slepa, ende deer een wyff off een maghet needmondighiet, dat ma disse altomael dat haed offslaen schil, deer disse secka dwaed, als voerscrioun is. Dat fynstu in da Keysers riucht.

9. Dat is riucht: Dat aefte lyued, deer aeft bern synt, moghen dat aeft foerwilkaria, dat hia aeftloes sint, also: Dat se twa dochteren, of twa sisteren, off twa moderen, off dyo moder ende dyo dochter byslepen haet, off bij syn susterlingh; dis habbet deer mey foerberd al den staet der aeftscip; ende aeck om oer secken, als dyo glose seyt.

10. Hweerso een frou een kynd wint onder her aefta man; byriousiget hio 'et seer, so schel ma se

4. Iemand mag zijne eigene vrouw niet doodslaan, [al] is het zake, dat zij heeft eenen kwaden naam met eenen anderen man, ten zij, dat hij haar verwonnen hebbe, en hebbe haar op de daad betrapt, anders moet hij haar gelden.

5. Wanneer men eene jonkvrouw onwillens beslaapt, zoo is het zwaard des mans vonnis.

6. Wanneer men eene vrouw verkracht, dan behoort men haar te betalen even duur, alsof zij doodgeslagen ware; mag hij ze niet betalen, dan behoort hij haar te dienen, totdat hij zijnen hals gelost heeft; en naar het keizerlijke regt heeft hij zijnen hals verbeurd, en der jonkvrouw behoort al zijn goed.

7. De man mag op eenen dag drieërlei daden doen: Vrouwen verkrachten, manslaan en stelen.

8. Dit is regt: Dat diegenen, die hunne vrouwen overhoeren, en die met valschheid goede vrouwen bedriegen, en ook die kenbaar bij anderer mannen vrouwen slapen, en die eene vrouw of eene maagd verkrachten, dat men deze al te maal het hoofd afslaan zal, die deze zaken doen, als voorschreven is. Dit vindt gij in het keizerlijke regt.

9. Dit is regt: Dat wettige lieden, die wettig geboren zijn, mogen den echt verbeuren, dat zij echteloos zijn, aldus: Dat zij twee dochters of twee zusters, of twee moeders, of de moeder en de dochter beslapen hebben, of bij zijne zusterling; deze hebben daarmede verbeurd geheel den staat des echts; en ook om andere zaken, zoo als de glosse zegt.

10. Wanneer eene vrouw een kind wint onder haren echten man; berouwt het haar zeer, dan

ontbiinda fan der sonda, ende dat to redane, dat se et manne jeffta kynden sidze, ner da kynden also wel; hit ne se, dat hio se also riuchtfeerdich wiste, dat se dat onriucht naet ontfingh, so moste hio et hymmen sidza; nellet hia disse guedis naet lija, so schelleth da aefta kynden hemelick tofaen fan hiara ayn gued, so is hyo frij fan der sonda: hwant ma da byspreeck hala schil foer da lyodem.

TIT. LXXXVII.

DE SECUNDIS NUPTIIS.

1. Hweerso een frow her so naet seth ner regered haet ney her mannes daed, dat hyo lyaeffjeffta wirdich se, dyo mey se mit riuchta naet ontfaen ner byhalda. Dit is dyo reden: Omdat hio boestged haet ende een orem man nymmen al fiir bynna da aersta jeer ende dey, deer neen edeler frouwa tobyheert, ner wel bytimeth; ende deer aeck in scryouna riucht to maniger steed is wrbeden, als ma in da Keysers riucht claerlick ende wel bywysa mey, deer in een loegh aldus seyt: Een frow, deer bynna der tyt dis weermodis off der seerfaldicheed, dat is, bynna da scryeljeer, is haesten ende nympt een oren man, dyo is *infamis*, dat is, hio is eerloes, ende hio mey buppa den trymdeel fan al her gueden oen den lettera man naet toe birnse bringa, ende aeck in her lesta testament naet mey jaen buppa den trymdeel; ende da lyaefjefta, deer her byspritzen ende toeleyd sint fan her ara man, ende da lawa, deer fan syner wege oenstoeren sint, haet hio foerbeerd ende foerscholt. Dat mogen da eerwen off mede eerwen, hya se

zal men haar ontbinden van de zonde, en dit te raden, dat zij het den man of den kinderen zegge, maar den kinderen evenzeer; ten zij, dat zij zich zoo regtvaardig kende, dat zij het onregt niet ontving, zoo moest zij het hun zeggen; willen zij deze goelijking niet dulden, dan zullen de echte kinderen heimelijk toetasten van hun eigen goed, dan is zij vrij van de zonde: want men de' opspraak helen zal voor de lieden. Nov. II. Tit. 7.

TIT. LXXXVII.

VAN TWEEDE HUWELIJKEN.

1. Wanneer eene vrouw zich niet zoo gedragen of bestierd heeft na haren mans dood, dat zij de huwelijksgift waardig is, die mag zij met regt niet ontvangen of behouden. Dit is de reden: Omdat zij getrouwd is en eenen anderen man genomen [heeft] verre binnen het eerste jaar en dag, dat geene edele vrouw toekomt of wel betaamt, en hetwelk ook in het geschrevene regt op vele plaatsen is verboden, gelijk men in het keizerlijke regt klaarlijk en wel bewijzen mag, hetwelk op eene plaats aldus zegt: Eene vrouw, die binnen den tijd van den rouw of des treuren, dat is, binnen het treurjaar, zich haast en neemt eenen anderen man, die is *infamis*, dat is, zij is eerloos, en zij mag boven het derdedeel van al hare goederen aan den tweeden man niets tot huwelijksgoed brengen, en ook in haar laatste testament niets geven boven het derdedeel; en de huwelijksgoederen, welke haar besproken en toegelegd zijn van haren eersten man, en de nalatenschappen, welke van zijnent wege aangestorven zijn, heeft zij verbeurd en door hare schuld verloren. Deze mogen de erven of medeërven,

wrmids een testament to eerfnama maked ende seth, joff hia se doch di nesta ende sibsta eerwen ney da blode, ende mey al sonder testament; da mogen 't weer aeschia ende to hymmen nyma. Dit steet scryoun in da Keysers riucht.

2. Item: Om alra frouwena era is dit riucht fan da Keyser seth: Dat da frouwen bynna da jeer ney hiare mannes daed naet boestigia schellet, opdat ma neen quaed ner eergh op hymmen se resiern, off foermoden fan ontrouheed wegena.

3. Hweerso een frow boestget bynna da jeer ney her mannis daed, der hyeten is in da jeer des scryens, so foerliest hyo al hoer frijheed, deer hio fan her man scho haun habba in toleger ende in jelkirs gued, ende dat ney da Keysers riucht; ende aeck foerliest hio da mondscip der kyndena, hwaneer hio boestiget bynna da jeer jof aldeer ney.

4. Hweerso dyo wedue oersta tiid mannet, ende da kynden to baelmond helpe, so nyme hio dat caepland tojeens da bern halff.

5. Dit is Keysers riucht: Hweerso een man sterft, ende lyout kynden, haet dio moder onfucht fan da man, fan testament, fan *lyaeffieftem*, fan jouwen, fan bysprekim, jefta fan enigherhanda gued, deer dij man dat wyff jout, dat gued schel dyo moder da mannes kynden weer lauwigia, ende mey dat gued her setta ner sella, ner nenirhanda wys wrbringa, mer hio aegh dyo netticheed also langh als hyo lyuweth.

6. Is dat seeck, dat ter een kynd sterfft fan disse kynden, ende dyo moder heed een oder man ende kynden aldeer by, so aegh dyo moder

[hetzij] zij zijn ten gevolge eens uitersten wils tot erfgenamen gemaakt en ingesteld, hetzij zij zijn evenwel de naaste en naast verwante erfgenamen naar den bloede, en vooral zonder uitersten wil; deze mogen het terugeischen en tot zich nemen. Dit staat geschreven in het keizerlijke regt.

2. Item: Om aller vrouwen eere is dit regt van den Keizer ingesteld: Dat de vrouwen binnen het jaar na haren mans dood niet trouwen zullen, opdat er geen kwaad of erg op haar zij rijzende, of vermoeden wegens ontrouw.

3. Wanneer eene vrouw trouwt binnen het jaar na haren mans dood, dat het treurjaar genoemd wordt, dan verliest zij al hare vrijheid, welke zij van haren man zoude gehad hebben in legaat en in ander goed, en dit naar het keizerlijke regt; en ook verliest zij de voogdij der kinderen, wanneer zij trouwt binnen het jaar of daarna.

4. Wanneer de weduwe ten tweeden male huwt, en de kinderen aan eenen voogd helpt, dan neemt zij het aangekochte land tegen de kinderen half.

5. Dit is keizerlijk regt: Wanneer iemand sterft, en nalaat kinderen, wat de moeder ontvangt van den man, bij uitersten wil, bij huwelijksgift, bij giften, bij beloften, of van eenigerhande goed, dat de man der vrouw geeft, dat goed zal de moeder aan des mans kinderen weder nalaten, en [zij] mag dat goed noch verzetten of verkoopen, of op eenige wijze doorbrengen, maar zij heeft het vruchtgebruik zoolang als zij leeft.

6. Is het zaak, dat er een kind sterft van deze kinderen, en de moeder had een ander man en kinderen daarbij, dan behoort de moeder des

des kyndes lauwen to nettigien, also langh als hyo lyuweth, mer naet diin ayndom; ende mey da lauwa naet sella ner setta, ner wrbringa bij her libben; ende als hyo stierfft, so mey hio disse lauwa naet lauwigia op da oer kynden fan da ora man, mer hio moet da lauwa weer lauwigia op da kynden fan da aersta man, deer se fan wtkommen synt.

7. Dit foerscrioun riucht deer seyt fan der frouwa, deer haet kynden bij da aersta man, ende nympt ney da aersta mannes daed een oren man, ho hyo dat gued, deer hyo haet fan da aersta man, schel lauwigia; ende is 't, dat ter enich kynd sterfft, hoe da lauwa schillet falla. Dat schil dij man aeck disgelicka brucka, is 't dat seeck, dat tet wyff sterfft, ende kynden lyout, ende dij man een oer wyff nympt.

8. Dat riucht halt aeck in fan da replicka gueden, deer dyo moder jefta dij fader oersta boestiged, da sint schieldich een burga to setten, bij twam mannem, dat replica gued to werderyen als hia sterad, dat da aersta kynden jefta hiara kynden dat replicke gued weer wirth iefta da wirden; ende settet hya neen burga, ende wirt 'et naed onderfreged, so is des moders gued jefta faders gued, ney da riucht, deerfoer onderpandeth.

9. Is 't seeck, dat dyo moder een oren man nympt, so een mey hio neen eyndom der gueden crygia, der her lawiged sint fan enigh kynd dis aersta beddis, also langh als deer meer kynden sint fan da aersta bed, omdat se lettera tyd in der aeftschip geen is; mer hyo mey da brukynge der

kinds nalatenschap in vruchtgebruik te hebben, zoolang als zij leeft, maar niet den eigendom; en [zij] mag de nalatenschap niet verkoopen of verzetten, of doorbrengen bij haar leven; en als zij sterft, dan mag zij deze nalatenschap niet nalaten op de andere kinderen van den tweeden man, maar zij moet de nalatenschap weder nalaten op de kinderen van den eersten man, waarvan zij geboren zijn.

7. Dit voorschrevene regt dat spreekt van de vrouw, die heeft kinderen bij den eersten man, en neemt na des eersten mans dood eenen anderen man, hoe zij dat goed, dat zij heeft van den eersten man, zal nalaten; en is het, dat er eenig kind sterft, hoe de nalatenschappen zullen vallen. Dit zal de man ook desgelijks gebruiken, is het zaak, dat de vrouw sterft, en kinderen nalaat, en de man eene andere vrouw neemt.

8. Dit regt houdt ook in van de roerende goederen, daar de moeder of de vader ten tweede maal trouwt, die zijn verpligt eenen borg te stellen, door twee mannen, het roerend goed te waarderen als zij sterven, opdat der eerste kinderen of hunner kinderen het roerende goed weder geworde of de waarde; en stellen zij geenen borg, en wordt het niet aangevraagd, dan is der moeder goed, of des vaders goed, naar het regt, daarvoor verpand.

9. Is het zake, dat de moeder eenen anderen man neemt, dan mag zij geen' eigendom aan de goederen krijgen, welke haar nagelaten zijn van eenig kind van het eerste bed, zoolang als er meer kinderen zijn van het eerste bed, omdat zij ten tweeden maal in den echt getreden is; maar zij mag het gebruik der goederen hebben tot haar

gueden habba to her lyfstond, omdat se da kynden dis aersta beddis onriucht deen haet mit wr to gaen to dat ander bed: want dio liaefte dis moders wirt foermynred in da aersta kynden, mit ta wrgongh to da lettera bed.

10. Item: Haet dat dij man syn wyff to leyt, buppa her birns, joff weerom, dat wyff her man, dat schel weerom comma to da kynden dis aersta beddis.

lijfstond, omdat zij de kinderen van het eerste bed onregt gedaan heeft met over te gaan tot het tweede bed: want de liefde der moeder wordt verminderd voor de eerste kinderen, door den overgang tot het tweede bed.

10. Item: Wat de man zijner vrouw toelegt, boven haar huwelijksgoed, of omgekeerd, de vrouw haren man, dat zal terugkomen tot de kinderen van het eerste bed.

✺

INDEX TITULORUM.

EERSTE DEEL.

TWEEDE DEEL.

